

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
DİN PSİKOLOJİSİ



ERGENLERDE DİNDARLIK, SUÇLULUK VE KONTROL ODAĞI İLİŞKİSİ

YAZAR
SÜMEYYE KURT YORGUN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. YAHYA TURAN

ORDU- 2024

TEZ KABUL SAYFASI

Sümeyye **KURT YORGUN** tarafından hazırlanan “**Ergenlerde Dindarlık, Suçluluk ve Kontrol Odağı İlişkisi**” başlıklı bu çalışma, **29.02.2024** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan	Unvanı, Adı ve Soyadı Üniversitesi / Fakültesi	DOÇ. DR. YAHYA TURAN Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi	İmza
Üye	Unvanı, Adı ve Soyadı Üniversitesi / Fakültesi	DOÇ. DR. FATMA BAYNAL Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi	İmza
Üye	Unvanı, Adı ve Soyadı Üniversitesi / Fakültesi	DR.ÖĞR. HIZIR HACIKELEŞOĞLU Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	İmza

ETİK BEYANI

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Sümeyye KURT YORGUN

ÖZET

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ

ERGENLERDE DINDARLIK SUÇLULUK VE KONTROL ODAĞI İLİŞKİSİ

SÜMEYYE KURT YORGUN

Bu araştırmanın amacı ergenlerde dindarlık, suçluluk ve kontrol odağı arasındaki ilişkiyi bazı bağımsız değişkenler açısından incelemek ve aralarındaki ilişkiyi açıklamaktır. Araştırmaya Trabzon' un değişik ilçelerinde 2023/2024 yıllarında eğitim gören tesadüfi örneklem ile seçilen 217 kız (%54.3), 183 erkek (%45.8) toplamda 400 öğrenci katılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin dindarlık seviyelerini ölçmek için "Ok: Dini Tutum Ölçeği", Suçluluk seviyelerini ölçmek için "Suçluluk Ölçeği" ve kontrol odaklarını belirlemek için "Kontrol Odağı Ölçeği" kullanılmıştır. Katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek amacıyla kişisel bilgi formu uygulanmıştır. Araştırma verileri SPSS İstatistik SPSS-27 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Değişkenlerin grup ortalamalarındaki farklılıkları görebilmek için 2 gruplu değişkenlerde Bağımsız Örneklem t-test, 3 ve daha fazla gruplu değişkenlerde Oneway ANOVA Analizi uygulanmıştır. Ölçeklerin birbirleri arasındaki ilişkinin yönünü ve gücünü tespit edebilmek için pearson korelasyon analizi uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Ergenlik, Dindarlık, Suçluluk, Kontrol Odağı.

ABSTRACT

PHILOSOPHY AND RELIGIOUS SCIENCES

THE RELATIONSHIP BETWEEN RELIGIOSITY, GUILT AND LOCUS OF CONTROL IN ADOLESCENTS

SÜMEYYE KURT YORGUN

The aim of this research is to examine the relationship between religiosity, guilt and locus of control in adolescents in terms of some independent variables and to explain the relationship between them. A total of 400 students, 217 girls (54.3%) and 183 boys (45.8%), selected by random sampling, studying in different districts of Trabzon in 2023/2024, participated in the research. 151 (37.8%) of the students are Science High School students, 111 (27.8%) are Anatolian High School students, 72 (18.0%) are Imam Hatip High School students, and 66 (16.5%) are Vocational High School students. "Arrow: Religious Attitude Scale" was used to measure the religiosity levels of the students participating in the research, "Guilt Scale" was used to measure their guilt levels, and "Locus of Control Scale" was used to determine their locus of control. A personal information form was applied to determine the demographic characteristics of the participants. The research data was analyzed using the SPSS Statistics SPSS-27 package program. In order to see the differences in the group averages of the variables, Independent Sample t-test is used for 2-group variables. One-Way ANOVA Analysis was applied to variables with 3 or more groups. Pearson correlation analysis was applied to determine the direction and strength of the relationship between the scales.

Key Words : Psychology of Religion, Puberty, Religiosity, Guilt, Locus of Control

TEŞEKKÜR

Bu araştırmanın planlanıp yürütülmesinin her adımında, ihtiyaç duyduğum her anda nezaketi ve aydınlatıcı şahsiyetiyle yanımda olan, hayatıma değer katan sayın tez danışmanım Doç. Dr. Yahya Turan'a teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmam boyunca bana katkıları olan diğer tüm hocalarıma ve manevi desteğini esirgemeyen tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Benden desteğini hiç esirgemeyen, daima motive eden, istediğim her şeyi başarabileceğime inanıp beni de inandıran bu dünyadaki nadide insanlardan biri olan sevgili eşim Ömer Bey'e tüm kalbimle minnettarım. Sevgili kızım Sevdem ve doğduğu andan itibaren bu teze hemhal olan yavrum Hamza Kerim'e de annelik mesaimden çalarak bu teze ayırdığım vakitleri sabırla karşılamaya çalıştıkları için teşekkürlerimi sunuyorum.

Beni ben yapan özelliklerimden özgüvenimi bana kazandıran, bana olan inancını daima vurgulayan, adalet duygumu doyuran, sabır, anlayış ve affediciliğin ne güzel duygular olduğunu yaşayarak bizlere gösteren çok sevdiğim, saygı duyduğum daima hatırlayacağım sevgili öğretmenim Hasan Öztürk 'ü rahmetle anıyor bana kazandırdığı her şey için en kalbi duygularıyla şükranlarımı sunuyorum.

En çokta kendime teşekkür ediyorum. Her zaman kendime inandığım, kendimi desteklemeyi bildiğim, elimden geleni ardıma koymadığım için. Hayatın önüme çıkardığı engelleri aşabildiğim için. Teşekkür ederim yanlışların karşısında eğilip bükülmediğim için. Yanlışlar karşısında doğruyu yapabilmeye kendimi ikna edebildiğim için. İçimde ki çocuğa da teşekkür ederim elimi avucunun içine alarak bırakmadığı için.

Sümeyye KURT YORGUN

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
TEZ KABUL SAYFASI	ii
ETİK BEYANI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar	x
1. GİRİŞ	1
1.1 Araştırmanın Konusu	1
1.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
1.3 Araştırmanın Problemleri.....	4
1.4 Araştırmanın Hipotezleri.....	4
1.5 Araştırmanın Ön Kabul ve Sınırlılıkları.....	6
2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	8
2.1 Ergenliğin Tanımı	8
2.1.1 Ergenlikte Gelişim Dönemleri	8
2.1.1.1 İlk Ergenlik	9
2.1.1.2 Orta Ergenlik.....	9
2.1.1.3 Son Ergenlik	10
2.1.2 Ergenlikte Gelişim	10
2.1.2.1 Ergenlerde Fiziksel Gelişim.....	10
2.1.2.2 Ergenlerde Bilişsel Gelişim	12
2.1.2.3 Ergenlerde Sosyal ve Duygusal Gelişim	13
2.1.2.4 Ergenlikte Ahlaki Gelişim	14
2.1.2.5 Ergenlikte Psikolojik Gelişim.....	14
2.1.2.5.1 Kimlik Karmaşası.....	15
2.2 Dindarlık Kavramı	16
2.2.1 Din.....	16
2.2.2 Dindarlık	18
2.2.3 Dindarlığın Boyutları	19
2.3 Suçluluk	21

2.3.1	Pişmanlık.....	23
2.3.2	Günahkârlık.....	23
2.4	Kontrol Odağı	24
2.4.1	Kontrol Odağı ile İlgili Kuramlar	24
2.4.2	Rotter' in Kontrol Odağı Yaklaşımı	25
2.4.3	Kontrol Odağı Türleri	26
2.4.3.1	İç Kontrol Odağı	26
2.4.3.2	Dış Kontrol Odağı.....	27
3.	YÖNTEM.....	29
3.1	Araştırmanın Modeli	29
3.2	Evren ve Örneklem	29
3.3	Araştırmaya Katılanlar ve Nitelikleri.....	29
3.4	Veri Toplama Araçları	30
3.4.1	Ok Dini Tutum Ölçeği	30
3.4.2	Suçluluk Ölçeği.....	30
3.4.3	Rotter İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği.....	31
3.5	Verilerin Toplanması ve Analizi.....	31
4.	BULGULAR VE YORUMLAR	34
4.1	Katılımcıların Dindarlık Ortalaması	34
4.1.1	Bireylerin Cinsiyete Göre Dindarlık Düzeyleri	34
4.1.2	Bireylerin Ebeveynlerinin Hayatta Olma Durumlarına göre Dindarlık Düzeyleri	35
4.1.3	Bireylerin Ebeveynlerinin Birlikte Yaşamalarına göre Dindarlık Düzeyleri... ..	36
4.1.4	Bireylerin Eğitim Aldıkları Ortaöğretim Kurumlarına göre Dindarlık Düzeyleri	38
4.1.5	Bireylerin Gelir Durumuna Göre Dindarlık Düzeyi	39
4.2	Katılımcıların Suçluluk Ortalamaları.....	42
4.2.1	Cinsiyet Değişkenine göre Suçluluk Düzeyi	42
4.2.2	Ebeveynlerin Hayatta Olma Durumuna göre Suçluluk Düzeyleri.....	43
4.2.3	Ebeveynlerin Birlikte veya Ayrı Yaşamalarının Suçluluk Düzeyi Üzerindeki Etkisi	44
4.2.4	Kuran Kursuna Gitme Sıklığına Göre Suçluluk Düzeyi.....	46
4.2.5	Okul Türüne Göre Suçluluk Düzeyi	46

4.2.6 Ekonomik Duruma Göre Suçluluk Düzeyi	48
4.3 Katılımcıların Kontrol Odağı Düzeyleri	49
4.3.1 Cinsiyetin Kontrol Odağına Etkisi	49
4.3.2 Ebeveynlerin Hayatta Olup Olmamasının Kontrol Odağı Üzerindeki Etkisi	50
4.3.3 Ebeveynlerin Birlikte veya Ayrı Yaşamalarının Kontrol Odağı Üzerindeki Etkisi	51
4.3.4 Kuran Kursuna Gitme Sıklığının Kontrol Odağı Üzerindeki Etkisi	52
4.3.5 Okul Türünün Kontrol Odağı Üzerindeki Etkisi	52
4.3.6 Ekonomik Durumun Kontrol Odağı Üzerindeki Etkisi	53
4.4 Katılımcıların Dindarlık, Suçluluk, Kontrol Odağı ve Yaş Değişkeni Analizi ..	54
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	58
KAYNAKLAR	63
EKLER	69
ÖZGEÇMİŞ	76

TABLolar

	<u>Sayfa</u>
Tablo 3.1 Normallik Varsayımı Analizi ve Güvenilirlik Analizi Tablosu.....	32
Tablo 4.1 Cinsiyete göre Dindarlık T-test Tablosu.....	34
Tablo 4.2 Hayatta Olma Durumlarına göre Dindarlık Düzeyleri.....	35
Tablo 4.3 Ebeveynlerin birlikte yaşamalarına göre dindarlık düzeyleri	36
Tablo 4.4 Ortaöğretim Değişkenine Göre Dindarlık Düzeyleri.....	38
Tablo 4.5 Gelir Durumuna Göre Dindarlık Düzeyleri	39
Tablo 4.6 Kuran Kursuna Gitme Oranına Göre Dindarlık Düzeyi	41
Tablo 4.7 Cinsiyet Değişkenine göre Suçluluk Düzeyleri	42
Tablo 4.8 Ebeveynlerin Hayatta Olup Olmama Durumuna Göre Suçluluk Düzeyleri.....	44
Tablo 4.9 Ebeveynlerin Birlikte veya Ayrı Yaşamalarının Suçluluk Düzeyi Üzerindeki Etkisi	45
Tablo 4.10 Kuran Kursuna Gitme Sıklığına Göre Suçluluk Düzeyi.....	46
Tablo 4.11 Okul Türüne Göre Suçluluk Düzeyi	47
Tablo 4.12 Ekonomik Duruma Göre Suçluluk Düzeyi	48
Tablo 4.13 Cinsiyetin Kontrol Odağı Üzerinde ki Etkisi.....	49
Tablo 4.14 Ebeveynlerin Hayatta Olmasının Kontrol Odağı Üzerindeki Etkisi.....	50
Tablo 4.15 Ebeveynlerin Birlikte veya Ayrı Yaşamalarının Kontrol Odağı Üzerindeki Etkisi	51
Tablo 4.16 Kuran Kursuna Gitme Sıklığının Kontrol Odağı Üzerindeki Etkisi.....	52
Tablo 4.17 Okul Türünün Kontrol Odağı Üzerindeki Etkisi	52
Tablo 4.18 Ekonomik Durumun Kontrol Odağı Üzerindeki Etkisi	53
Tablo 4.19 Dindarlık, Suçluluk, Kontrol Odağı ve Yaş Korelasyon Analizi Tablosu...	54

SİMGELER VE KISALTMALAR

Akt	: Aktaran
Ark	: Arkadaşları
F	: Frekans
n	: Kişi Sayısı
Ort	: Ortalama
Örn	: Örneğin
p	: Oran
Sd	: Serbestlik Derecesi
SS	: Standart Sapma
t	: İki ortalama arasındaki fark
Tdk	: Türk Dil Kurumu
Vd	: Ve Diğerleri
Vs	: Vesair

1. GİRİŞ

1.1 Araştırmanın Konusu

Bu çalışmada ergen bireyler örnekleminde dindarlık, suçluluk ve kontrol odağı arasındaki ilişki ele alınmıştır. Bireyin dindarlığının suçluluk duygusu ve kontrol odağını ne yönde etkilediği aralarında nasıl bir ilişki olduğu tespit ve tasvir edilmiş, demografik değişkenlerin bu olgular üzerindeki etkileri incelenmiştir.

1.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın temel amacı ergen bireylerde dindarlık, suçluluk ve kontrol odağı ilişkisini incelemektir. Araştırmada örneklem olarak ergen yaş grubu seçilmiştir. Ergenlerin seçilmesinin sebebi ergenlik döneminin kimlik oluşumundaki en önemli dönemlerden biri olmasıdır. Erikson, ileri sürdüğü yaşam çemberi (life cycle) kuramında ergenlik dönemini kimlik oluşum süreci olarak tanımlamaktadır (Morsünbül, 2005: 5). Bireyin kimlik oluşumundaki en önemli belirleyicilerden biri olduğu için ergenlik, diğer değişkenlerle beraber dindarlık değişkeniyle incelenmeye çalışılmıştır.

Birey ergenliğe girdiğinde bilişsel, duygusal, sosyal bir gelişim gösterdiği gibi dini bir gelişimde gösterir. Birey, daha önce çocuk kabul edilmesi dolayısıyla dini mükellefiyetlerden muaf sayılırken, ergenlikle birlikte din tarafından yetişkin bir birey olarak kabul edilir, gerekli mükellefleri yerine getirmesi beklenir. Artık davranışlarının dini karşılıkları bulunmakla birlikte dinin emir ve yasaklarına uymalıdır. Yapılan araştırmalarda ergenlik döneminde yaşanan bilişsel, sosyal ve kişisel faktörlerin ergenleri dindarlık yönünde motive ettiği görülmüştür (Şahin, Solmaz, 2012: 146).

Kişilik, bireyin yaşantısına aktardığı bir kısım kalıtsal ve sosyal özelliklerinden oluşur. Kişiler, hayatında karşılaştığı olayları yorumlama ve onlara anlamlar yükleme bakımından da farklılıklar oluştururlar. Bu anlamda bireyin yaşamına dair kontrol odağı Rotter tarafından kişilik özelliği olarak değerlendirilmiştir.

Rotter geliştirdiği kontrol odağı kavramını, kişinin davranışlarının sonuçlarını nelere atfettiği olarak tanımlanmıştır. Birey davranışının sorumluluğunu kendi üstleniyorsa, kendi davranışına ve karakterine bağlı olarak algılıyorsa bu durum içsel kontrol olarak adlandırılmaktadır. Davranışının sorumluluğunu üstlenmiyor kader, şans başkalarının etkisi olarak algılıyorsa dışsal kontrol olarak adlandırılmaktadır.

Bireyin hayatında karşılaştığı olaylarla ilgili tercihleri, ortaya çıkan sonuçların kendisine veya dışsal güçlere atfedilmesi, suçluluk duyguları üzerinde de tesirler oluşturacağı bilinmektedir. Suçluluk kavramının pek çok tanımı olmakla birlikte bu araştırmada daha çok bireyin davranışları sonucunda duyduğu pişmanlık olarak ele alınacaktır. Yapılan araştırmalarda içsel kontrollü bireylerin dışsal kontrollü bireylere göre daha az suçluluk duygusu içerisine girdikleri belirtilmiştir. Dışsal kontrol odağına sahip bireyler, içsel kontrol odağına sahip bireylere nazaran daha çok bilişsel çelişki yaşayabilirler. Böyle bir çelişki durumunda birey, davranışını düşünceleri, inanışları ve değerleri ile tutarlı hale getirip yaşanan ruhsal gerginliği ortadan kaldırmak adına bir kısım motivasyonlar kazanır. Sonuçları itibarıyla çelişkiye düştüğü bir kısım yaşantıları neticesinde, sorumluluğu üstlenmeyerek dışsal kontrol odağına yönelen birey, bir taraftan, ruhsal çelişkiyi ortadan kaldırırken diğer taraftan suçluluk duygularından uzaklaşmayı hedefler. Festinger tarafından ortaya atılan “bilişsel çelişki” kuramı aynı zamanda “benlik” kuramları ile de ilişkilidir. Benlik, bireyin yanlış düşündüğünü, yanlış karar aldığını veya tercihte bulunduğunu kabul etmez. Dolayısıyla böyle bir sonuç bireyin benliğinde bir yük oluşturur ve ortaya çıkan bu çelişki bireyi ruhsal yaşantısı bakımından rahatsız eder. Bireyin çelişki ile yaşayamayacağı göz önüne alındığında, kişinin çelişkiyi ortadan kaldıracı bir kısım yönelimlere girmesi beklenir. İşte tam burada, dışsal kontrol odağı bireyin yaşadığı çelişkinin ortadan kalkmasında kullanabileceği bir enstrüman olarak değerlendirilebilir.

Bireyin yaşantısındaki tüm, inançlar, değerler ve yaşantılar onun kimliğini oluşturmaktadır. Kimlik bireyin benlik oluşumunun tamamıdır. Bireyin geçmişte kendisini nasıl ifade ettiği şu an kendisini nasıl tanımladığı gelecekte nasıl biri olmak istediği tamamen kimliğine bağlıdır (Aytan, 2012: 106).

Ergenler toplumun sosyal ve psikolojik yönden en dinamik kısmıdır. Günümüzde birçok etkene maruz kalmakta ve çoğunlukla olumsuz durumlarla anılmaktadırlar. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, ergenlik döneminde olan bireylerin, dindarlık, suçluluk ve kontrol odaklarına yönelik inanışlarını tespit ve tasvir etmek, değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmaktır.

Bireyin yaşantısının her dönemi önemli olmakla birlikte, ergenlik dönemi, kişiliğin oluşmasında son evre olması, kimlik edinim dönemi olarak tanımlanması bakımından yaşam evreleri içerisinde en çok dikkat edilmesi gereken dönem olduğu söylenebilir. Çünkü ergen, bu dönemde bir kısım zihinsel, sosyal ve duygusal çalkantılar yaşamaktadır.

Erikson insan gelişimini sekiz döneme ayırmış beşinci basamağın ergenlik dönemi olduğunu belirtmiştir. Bu dönemin en önemli özelliğinin ise kimlik kazanımına karşı rol karmaşası olduğunu ifade etmiştir. Erikson bu dönemde bireyin çocukluktan yetişkinliğe geçtiğini ve beraberinde bireyde birçok değişiklik meydana geldiğini savunmaktadır (İmamoğlu ve Ferşadoğlu, 2013:23).

Ergenler kimliklerini oluşturmaya ve geliştirmeye çalıştıkları bu dönemde umut ve güvenle ilerlerken bir toplumun değişen dinamik yapısından dolayı umutsuzluğa ve güvensizliğe de düşebilirler. Bundan dolayı ergenler umut ve umutsuzluk güven ve güvensizlik duyguları arasında sıkışarak yanlış kararlar verebilirler. Birey bebeklik çağlarından itibaren güven yerine güvensizlik, bağımsızlık yerine kararsızlık, girişim yerine suçluluk, başarı yerine yetersizlik duyguları içerisinde bulunmuşsa bu dönemde daha da fazla zorlanacağı aşikârdır (Karaca, 2016:145). Birey açısından sancılı olarak tarif edilecek bu dönem üzerine yapılacak araştırmalar, birey yaşantısının ve kişiliğinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca ergenlik, dindarlık açısından en kritik dönemlerden biri olmakla birlikte dindarlık kimliğinin büyük bir bölümünün oluştuğu bir dönemdir. Ergenlik döneminde bireylerde cinsiyet farkındalığı artarak hızlı bir gelişim göstermekte ve sonucunda birey ahlaki kaygılar yaşayarak yoğun suçluluk ve günahkârlık duygusu hissetmektedir (Baynal, 2021:264). Bireyin suçluluk ve kontrol odağı yönelimleri ise, bireyin kişiliğinin oluşumunda ve kişiliğin anlaşılmasında ayrıca önemlidir. Kişi eğer hayatının iplerinin kendi elinde olduğuna inanıyorsa hayatta bir o kadar başarılı, azimli ve tutkulu olacaktır. Fakat eğer hayatının başka kişilerin yönlendirmesi ve istekleri doğrultusunda geçtiğine inanırsa o zaman hayatta karşısına çıkacak olumlu veya olumsuz tüm yaşantılar için başkalarını sebep gösterecek ve hayata karşı olan azim ve şevki kırılacaktır. Bu etki hayatının en kritik dönemlerinden birinde olan ergenler için çok daha fazladır. İşte bu yüzden bu çalışmanın ihtiyaç duyanlara bu konuda fikirler verebilmesi yol göstermesi çok önemlidir. Bu araştırmanın konu edindiği literatür tarandığında, ergenlik dönemini ele alan ve dindarlık, suçluluk ve kontrol odağı arasındaki ilişkileri inceleyen bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Alana katkı sağlaması ve bu ergenlik dönemine ilişkin araştırma boşluğunun doldurulması amacıyla bu konu tercih edilmiştir.

Bu araştırma benlik kurgularının sosyal onay ihtiyacı, kontrol odağı ve duygularını ifade edebilme üzerine yapılan ilk araştırmalardan biri olacaktır. Bu nedenle hem yurt içinde

hem de yurt dışında bu konuyla ilgili yapılacak sonraki araştırmalara ışık tutması, literatüre önemli katkılar sağlaması beklenmektedir.

1.3 Araştırmanın Problemleri

Bu araştırmanın temel problem ergen bireylerde dindarlık, suçluluk ve kontrol odağı arasında bir ilişki var mıdır? Sorusudur. Çalışmada ek olarak şu alt problemlerinde cevapları aranmaktadır.

1. Katılımcıların dindarlık algıları ne düzeydedir?
2. Katılımcıların suçluluk düzeyleri ne durumdadır?
3. Katılımcıların kontrol odağı durumları ne düzeydedir?
4. Katılımcıların dindarlık algılarında demografik değişkenlere bağlı olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?
5. Katılımcıların suçluluk durumlarında demografik değişkenlere bağlı olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?
6. Katılımcıların kontrol odağı durumlarında demografik değişkenlere bağlı olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?
7. Dindarlık, suçluluk ve kontrol odağı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

1.4 Araştırmanın Hipotezleri

Bu araştırmanın temel hipotezi dindarlık, suçluluk ve kontrol odağı arasında anlamlı bir ilişki olduğudur. Demografik değişkenlerle beraber dindarlık, suçluluk ve kontrol odağı ile ilgili hipotezlerde test edilecektir.

1. Demografik Değişkenler ve Dindarlık ile İlgili Hipotezler

H1: Cinsiyet, dindarlık bakımından anlamlı bir farka yol açar. Kız öğrencilerin dindarlık düzeyi erkek öğrencilere göre daha yüksektir.

H2: Dindarlık ve yaş arasında doğrusal bir ilişki vardır. Yaş arttıkça dindarlıkta artar.

H3: Öğrenim görülen okul türü dindarlık düzeyleri bakımından farka yol açar. İmam Hatip Lisesi öğrencileri diğer lise öğrencilerine göre daha dindardır.

H4: Ekonomik düzey dindarlık bakımından farka yol açar. Ekonomik durum iyileştikçe dindarlık azalır.

H5: Kuran Kursuna gitmek, dindarlık düzeylerinde farka yol açar. Her sene Kuran Kursuna gidenlerin dindarlık düzeyleri diğerlerine nazaran daha yüksektir.

H6: Dindarlık düzeyi ebeveynlerin hayatta olup olmadığına göre farka yol açmaktadır. Ebeveynleri hayatta olan bireyler daha dindardır.

H7: Eşlerin birlikte yaşıyor olup olmaması dindarlık düzeyi bakımından farka yol açar. Ebeveyni birlikte yaşayan ailede yetişen gençler, ebeveyni ayrı olan gençlere nazaran daha dindardır.

2. Demografik Değişkenler ve Suçluluk ile İlgili Hipotezler

H8: Cinsiyet, suçluluk bakımından farka yol açmaktadır. Kadınların suçluluk puanları erkeklere nazaran daha yüksektir.

H9: Yaş ve suçluluk arasında negatif yönde doğrusal ilişki vardı. Yaş arttıkça suçluluk puanları düşer.

H10: Öğrenim görülen okul türü suçluluk puanları bakımından farka yol açar. İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin suçluluk puanları diğer lise öğrencilerine nazaran daha yüksektir.

H11: Ekonomik düzey suçluluk puanları bakımından farka yol açar. Ekonomik düzeyi düşük ailede yetişen bireylerin ekonomik düzeyi yüksek ailede yetişen bireylere nazaran suçluluk puanları daha yüksektir.

H12: Kuran Kursuna gitme sıklığı suçluluk ölçeğinden elde edilen puanlar bakımından farka yol açar. Kur'an Kursuna giden bireylerin suçluluk ölçeğinden elde ettiği puan gitmeyenlere oranla daha yüksektir.

H13: Ebeveynleri hayatta olan bireyler ve hayatta olmayan bireylerin suçluluk düzeylerinde suçluluk ölçeğinden elde edilen puanlar bakımından fark vardır. Ebeveyni hayatta olanların puanı olmayanlara nazaran daha düşüktür.

H14: Ebeveynleri birlikte yaşayan bireyler ve birlikte yaşamayan bireylerin suçluluk ölçeğinden elde edilen puan ortalamaları arasında fark vardır. Ebeveyni ayrı yaşayanların puanları birlikte yaşayanların puanlarına nazaran daha yüksektir.

3. Demografik Değişkenler ve Kontrol Odağı ile İlgili Hipotezler

H15: Cinsiyet, kontrol odağı puanları bakımından farka yol açar. Kadınlar erkeklere göre daha içsel kontrollüdür.

H16: Kontrol odağı ve yaş arasında doğrusal bir ilişki vardır. Yaş arttıkça içsel kontrol artmaktadır.

H17: Öğrenim görülen okul türü, kontrol odağı puanları bakımından farka yol açar. İmam Hatip Lisesinde öğrenim gören öğrenciler daha içsel kontrollüdür.

H18: Ekonomik durum grupları ve kontrol odağı arasında anlamlı bir farklılık vardır. Ekonomik durum arttıkça bireyin içsel kontrolü artmaktadır.

H19: Kuran Kursuna giden bireyler ve gitmeyenler arasında kontrol odakları bağlamında anlamlı bir farklılık vardır.

H20: Ebeveynlerin hayatta olup olmamaları ile kontrol odağı arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H21: Kontrol odağı ve ebeveynlerin birlikte veya ayrı yaşaması arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

4.Dindarlık, Suçluluk ve Kontrol Odağı ile İlgili Hipotezler

H22: Dindarlık ile suçluluk duyguları arasında negatif yönde doğrusal bir ilişki vardır. Dindarlık yükselirken suçluluk düşer.

H23: Dindarlık ve içsel kontrol odağı arasında pozitif yönde doğrusal bir ilişki vardır. Dindarlık artarken içsel kontrol odağı puanları da artar.

H24: Suçluluk ve dışsal kontrol odağı arasında pozitif yönde doğrusal bir ilişki söz konusudur.

1.5 Araştırmanın Ön Kabul ve Sınırlılıkları

- Literatür ışığında bu çalışmanın temel amacı ergenlerde dindarlık, suçluluk ve kontrol odağı arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu konuda ki varsayımlarımız;
- Dindarlık, suçluluk ve kontrol odağı olguları arasında bir ilişkinin olduğu varsayılmaktadır.
- Araştırmada kullanılacak ölçeklerin verileri ölçmek için geçerli ve güvenilir olduğu varsayılmaktadır.
- Araştırmaya katılacak katılımcıların sorulan sorulara doğru ve samimi cevaplar vereceği varsayılmaktadır.
- Araştırmamızın örnekleme Trabzon iliyle sınırlıdır.

- Araştırmanın örneklemini ortaöğretim kurumlarında eğitim gören öğrencilerden oluşmaktadır.
- Gelişim dönemi olarak sadece ergenlik dönemini kapsamaktadır.
- Araştırma kullandığımız ölçeklerin maddeleriyle sınırlıdır.
- Araştırma kesitsel bir araştırma olup belli bir zaman aralığını kapsamaktadır. Bu nedenle yapıldığı zaman ile sınırlıdır.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Ergenliğin Tanımı

Ergen sözcüğü batı literatüründe “adolescent” kelimesi ile ifade edilmiştir. Olgunlaşmak, büyümek anlamında kullanılan “adolescere” kelimesinden türeyen adolescent kelimesi yapısı gereği bir durumu değil bir süreci ifade etmektedir, günümüzde ise bireyde görülen hızlı ve sürekli bir gelişim evresi olarak tanımlanabilir. Ergenlik döneminin hangi yaş aralığını kapsadığı ve nasıl gruplandırılacağı farklı dönemlerde birçok yaklaşım tarafından ele alınmıştır. Tüm bu yaklaşımları evrensel tek bir tanım altında toplamak güçtür bu yüzden ergenliğin evrensel tek bir tanımı yoktur (Yavuzer, 1999, s. 277)

İnsan devamlı olarak bir gelişim ve değişim içerisindedir. İnsan hayatındaki her dönem bu gelişim ve değişime bağlı olarak farklı fizyolojik ve psikolojik özellikler göstermekte ve birbirini etkilemektedir. Bu dönemlere bakıldığında genel olarak bireyin hayatı çocukluk, ergenlik, yetişkinlik, yaşlılık gibi dönemlere ayrılabilir. Ergenlik dönemi ise bu dönemlerin en kritik olanlarından birisidir (Koç, 2003, s. 114). Ergenlik dönemi ile ilgili yaygın olan görüş Stanley Hall’ in ortaya koyduğu bu dönemin bir “fırtına ve stres” dönemi olduğudur. Ergenlikle alakalı bu görüş kendisine çok eski zamanlardan da destek sağlamaktadır. Sokrates ergenleri ebeveynleriyle çatışma halinde olan, işbirliği yapmayan, öğretmenlerine zalimce davranan ve ani davranışlarda bulunan bireyler olarak anlatmıştır (Çok, 1991, s. 41).

UNESCO ergenliği bireyin evli olmadığı, eğitimine devam ettiği ve hayat için kendini hazırladığından dolayı ekonomik olarak bağımsızlığının olmadığı 15- 25 yaş arası dönem olarak tanımlamıştır. BM örgütüne göre ise ergenlik yaşı 12- 25 yaş arasındır. MEB’in tanımında ergenlik buluşa erme ile birlikte biyolojik ve psikolojik olarak çocukluk çağının sona ermesi ve toplumsal yaşama katılarak sorumluluk alma dönemi olan genç yetişkinlik dönemi arasında kalan 12-24 yaş arası dönemdir. Ergenlikle ilgili kesin bir yaş sınırlaması yapmanın imkânı yoktur. Ergenlik yaşı ırk, iklim, beslenme gibi şartlara göre değişebilmektedir. Genel olarak bir yaş sınırlaması yapıldığında kızlarda 12-24 yaş erkeklerde ise 13-25 yaş arası olduğu söylenebilir (Koç, 2003, s. 115).

2.1.1 Ergenlikte Gelişim Dönemleri

İnsan hayatı birbiri ile bağlantılı gelişim evrelerinden oluşmaktadır. Bu evreler birbirinden keskin sınırlar ile ayrılmaz ve her dönemin kendine özgü gelişim özellikleri

bulunmaktadır. Her dönem kendinden önceki dönemden etkilenmekte ve kendinden sonraki dönemi etkilemektedir. Ergenlik dönemi bireyde büyük bedensel, bilişsel ve toplumsal değişimlerin gerçekleştiği hızlı bir olgunlaşma ve büyüme sürecini içerisinde barındırır (akt. Kavun, 2016, s. 7).

Ergenliğin dönemlere ayrılması ile ilgili araştırmacılar pek çok gruplandırma yapmışlardır. Bazı araştırmacılar yaş gruplarına göre ayırım yaparken bazıları coğrafi, sosyal, fiziksel etkenleri göz önünde bulundurarak sınıflandırmalar yapmışlardır. Bu çalışmada ergenlik dönemi ilk ergenlik, orta ergenlik, son ergenlik olarak ele alınmıştır.

2.1.1.1 İlk Ergenlik

Bu dönem sakin geçen çocukluk döneminden sonra fırtınalar ve bunalım çağı denilen ergenliğin kısa ve sancılı ilk basamağıdır. Bu döneme buluşa erme veya erinlik dönemi de denilmektedir (Bahadır, 1994, s. 15). Bu dönemde artık çocukluktan çıkılarak ergenliğe girilmektedir. Vücut normal gelişiminin yanı sıra cinsel olgunlaşmaya da başlamıştır. Buluş çağındaki gençlerin vücudunda boy ve kilosunu etkileyen hızlı değişimler görülür, sesi kalınlaşır, zihinsel yapısında farklılıklar oluşur ve ilgi alanları değişim gösterir. Her iki cinsiyette fiziksel ve fizyolojik olarak cinsel gelişimlerini tamamlarlar. Kızlar erkeklere oranla buluşa ortalama iki yıl daha önce girmekte ve erkeklere göre cinsel gelişimlerini daha erken tamamlamaktadırlar. Bu dönemde genç bireyler ne tam çocuk ne de tam genç sayılmadığından dolayı ebeveynleri ve çevresindeki yetişkinler ile aralarında çatışmalar olmakta ebeveynler çocuklarını anlama noktasında sıkıntılar çekerek bazen çocuklarıyla ters düşebilmektedir (Kulaksızoğlu, 1998, s. 17).

2.1.1.2 Orta Ergenlik

Kulaksızoğlu orta ergenlik dönemini kızlar için 14-16 yaşlar olarak ifade ederken erkekler için ise 15-17 yaş aralığı olduğunu ifade etmektedir. Bu sınırlandırmalar kesin çizgiler olmamakla birlikte gençlerin biyolojik ve sosyolojik durumlarına göre değişebilmektedir. Çünkü her bireyin biyolojik gelişimi ve sosyal gelişimi değişiklik göstermektedir (Kulaksızoğlu, 1998, s. 29).

Bu dönemde ergenler bağımsızlık dürtülerinin güçlenmesiyle ebeveynlerinden uzak durmaya çalışırlar. Ergenlerin ebeveynlerine karşı bu tutumlarından dolayı ebeveynler bu

dönemi ergen gelişiminin hayal kırıklığı olarak tanımlamaktadır (Şahin & Özçelik, 2016, s. 44).

Orta ergenlik dönemindeki ergenler akran zorbalığı, bir gruba ait olma düşüncesi başka gruplara karşı kendini koruma düşüncesiyle ergen çetelerine katılmak ister. Akran ilişkilerinde daha çok karşı cinse ilgi duyarken, hoşlandıkları kişiye ilgilerini ifade edebilmekle birlikte, karşı cinsle ilişkileri kısa sürmektedir (Şahin & Özçelik, 2016, s. 44).

2.1.1.3 Son Ergenlik

18-21 yaş aralığını kapsayan bu dönemde artık birey kendi kararlarını verme ve seçimlerini yapma konusunda kendisine daha çok güvenmekte ve kendi ilgi ve yeteneklerini daha iyi tanımaktadır. İlgi ve yeteneklerini tanınmasıyla da daha gerçekçi ve sağlıklı kararlar vererek, gerçekçi olmayan, gereksiz isteklerde bulunmayı bırakmıştır. Ergenin bu dönemde olgunlaşmasından dolayı davranışları daha istikrarlı olmakta ve bu istikrarlı durumundan dolayı ebeveynlerinin ve çevresinin müdahaleci tavrı da azalmaktadır. (Şahin & Özçelik, 2016, s. 44).

Bu dönemde bireyin aileden koparak, bağımsızlığını ilan ettiği alanlar çoğalmaktadır. Yetişkinliğe girdiğini herkese kabul ettirmek adına geç saatlerde dışarıda kalmak, sigara içmek, alkol kullanmak, makyaj yapmak gibi davranışlarda bulunabilir. Bunun yanında iletişimi güçlenerek güzel ilişkiler kurmaya, hoşgörülü düşünceler beslemeye, toplumsal konulara ilgi göstermeye de başlamıştır. Toplumsal sorunlar, az gelişmişliğin nedenleri, dünyadaki toplumların siyasi ve ekonomik problemleri gibi konular ilgisini çekmektedir. Çocukken öğrendiği ahlaki ve dini bilgileri gözden geçirmeye, akıl ve mantık süzgecinden geçirmeye başlamıştır (akt. Kavun, 2016, s. 11).

Ergen bu dönemde “Ne olacağım?” sorusunu yanıtlamaya çalışır. Ben kimim sorusu da cevaplanmıştır. Gelişimini tamamlamış, cinsel kimliği oluşmuştur. Geleceği ile ilgili karar alabilecek sosyal olgunluğa da ulaşmıştır. Çevresiyle rahat ilişki kurabilecek, eş ve iş seçebilecek beceriyi de kazanmıştır (akt. Kavun, 2016, s. 12).

2.1.2 Ergenlikte Gelişim

2.1.2.1 Ergenlerde Fiziksel Gelişim

Ergenlik dönemi bebeklik döneminden sonra insan gelişiminin en hızlı gelişim gösterdiği ikinci evredir. Ergenlik dönemi belirtilerini ilk olarak fiziksel gelişme ile göstermekle

birlikte zihinsel ve ruhsal gelişmenin tamamlanmasıyla son bulmaktadır. Ergenlerde fiziksel gelişme deyince akla gelen boy ve ağırlıklarındaki hızlı artış, iskelet ve kas sistemindeki gelişim, iç salgı sistemindeki değişimler ve bazı organlardaki büyüme ve gelişmedir. Ergenlerde görülen bu bedensel gelişimler hipofiz bezinin büyüme hormonu salgılaması ile gerçekleşmektedir. Cinsel erinlik ise erkeklik hormonu androjen ve kadınlık hormonu östrojen ile gerçekleşmektedir. Büyüme ve gelişmede kalıtım, hormonlar ve beslenmenin etkisi büyüktür. Bunların yanı sıra sağlık durumu, coğrafi koşullar ve iklimin de etkisi vardır (Yavuzer, 1999, s. 279).

Ergenliğin başladığının en görünür belirtisi boy uzamasıdır. Doğumda erkekler kızlara nazaran daha uzun olmakla birlikte bu avantajlarını on yaş civarlarında birkaç yıllığına kaybetmektedir. Bunun sebebi kızların erkeklere oranla daha erken ergenliğe girmesiyle gelişimlerini önde getirmelerinden dolayıdır. Ergenliğin ortalarına gelindiğinde erkekler bu farkı kapatmaktadır. Ergenliğin başlarında ergenin boyu yetişkinen ulaşacağı boyun %80' ine ulaşmışken, ergenliğin sonlarına doğru bu oran %99 a erişmektedir (Yavuzer, 1999, s. 280). Bunun yanı sıra büyüme ve gelişme büyük oranda önceden planlanmıştır yani genler, kalıtım ve büyüme gelişme arasındaki ilişki kuvvetlidir. Çocukların boyları ile ebeveynlerin boyları arasında yapılan çalışmalar sonucunda uygunluklar bulunduğu tespit edilmiştir. Nihai olarak hastalık ve kötü beslenme gibi durumlar olmadığı sürece insan bedeni "belirli bir hedefe " ulaşmaya çalışmaktadır (Kulaksızoğlu, 1998, s. 35).

Ergenlikte büyümenin en hızlı olduğu döneme Büyüme Hızı Doruğu (BHD) denilmektedir. Büyüme Hızı Doruğuna kızlar ilk adetlerinden önce, erkekler ise 13-15 yaşlarında erişmektedir. Büyüme ve gelişmeyi etkileyen şartlara bağlı olarak doruk noktası değişebilmektedir (Koç, 2004, s. 234).

Kızlarda yapılan bir boy gelişimi çalışmasında erken yaşlarda adet gören kızlarla geç yaşlarda adet gören on kız karşılaştırılmıştır. Gözlemler sonucunda erken yaşlarda adet gören kızların boyca en yüksek düzeye daha önce ulaştıkları geç yaşta adet gören kızların ise daha sonra ulaştıkları gözlemlenmiştir. Ancak geç yaşta adet gören kızların erken yaşta adet görenlere oranla daha uzun boylu oldukları da gözlemlenmiştir (Yavuzer, 1999, s. 281)

Ergenlik dönemindeki ağırlık değişimine bakıldığında ergenlikten önce kızların erkeklerden daha hafif olduğu ama ergenlik başladığında erkeklerden daha ağır oldukları

görülmektedir. Ergenliğin sonlarında ise erkeklerin kızlardan daha ağır olduğu ve geri kalan yaşamlarında bu durumu sürdürdükleri görülmektedir. Ergenlik döneminde kızlar ortalama 16 kg alırken erkekler 20 kg civarında kilo almaktadır (Kulaksızoğlu, 1998, s. 36). Ergenlik dönemindeki ağırlık artışı kas ve kemiklerin gelişimiyle doğru orantılıdır. Kemikler ağırlaştığı gibi hacimleri de büyümektedir (Yavuzer, 1999, s. 281).

Ergenliğin başında eller ve ayaklar yetişkinlikte olacakları boya ulaşırlar sonrasında önce kollar ve sonra bacaklar uzar. Kolların bu şekilde erkenden orantısız olarak uzaması ergenlikte koordinasyon bozukluğu yaratır ve hareketlerinde sakarlıklar gözlemlenir.

Ergenlerin bu dönemde odak noktalarında olan diğer bir konu ise dış görünüşleridir. Ergen kendi bedenini algılayarak kültürün ideal vücut olarak sunduğu modelin etkisindedir. Toplumun ideal, beğenilen vücut resminin hangi özellikleri taşıdığı onun için önemlidir. Aynı zamanda televizyonda “tavsiye edilen” insan tipleri de ergen için model niteliğindedir (Kulaksızoğlu, 1998, s. 37).

2.1.2.2 Ergenlerde Bilişsel Gelişim

Bilişsel Gelişim doğumla beraber başlamaktadır. Birey bilişsel gelişimle beraber çevreye uyum sağlamaya çalışır, çevresinden gelen uyarıcıları algılayarak ya olduğu gibi kabul eder ya da değiştirir veyahut aldığı uyarıcıları birbiri ile uyumlu bir bütün haline getirir. İnsan gerçekleştirdiği bu işlemler sonucunda bilişsel gelişimi açısından bir dengeye ulaşır. Ancak bu denge her zaman sağlanamayabilir. Birey yaşamında yeni durumlarla karşılaştıkça bunlar bilişsel sisteminde dengesizliğe yol açar ve birey bu dengesizliği aşmak için çaba sarf eder. Piaget buradan hareketle bilişsel gelişimi bir dengesizlik durumundan daha üst düzey bir denge durumuna ulaşmak olarak tanımlamaktadır (Ahioglu Lindberg, 2011).

Piaget bilişsel gelişimi dört döneme ayırmakta 11-12 yaşlarından itibaren başlayan dönemi soyut işlemler dönemi olarak adlandırmaktadır. Birey somut işlemler dönemini tamamladıktan sonra soyut işlemler dönemine geçebilmektedir. Bununla birlikte bilişsel gelişimi etkileyen birçok faktör olduğunu söylemektedir. Bunlar fiziksel oluşum, deneyim, toplumsal aktarım ve dengelenme olarak sıralanabilir. Bu dört faktör bireyin gelişim hızını ve bu evrede kalacağı süreyi belirlemektedir (Kulaksızoğlu, 1998).

Soyut düşünce dönemiyle beraber birey olayların nedenini araştırmaya başlar, varsayımlara dayalı düşüncelerini mantık ile analiz eder, davranışlarını eyleme

geçirmeden önce çıkarımlar yapar. Problemleri çözerken sistematik bir yaklaşım uygular (Dinçel, 2006).

Birey bu dönemde başkalarının düşüncelerini sorgulamadan kabul etmez, olayların arkasındaki nedeni bulmaya çalışır. Deyim ve atasözlerinin aslında görünenden başka şeyler ifade ettiğini anlar. Söz oyunlarının farkına varır, bir metnin ana fikrini çıkarabilir (Kulaksızoğlu, 1998).

Somut dönemde birey sadece “şimdi, burada ve olan şeyi” algılamak soyut işlemler dönemine geçildiğinde “olacak şeyi” de algılamaya başlar. Gerçekleşen olayların her zaman planlı, programlı olmadığına şans eseri gerçekleşmiş olabileceğinin farkına varır (Ahioglu Lindberg, 2011).

2.1.2.3 Ergenlik Döneminde Sosyal ve Duygusal Gelişim

Ergenlik döneminde öne çıkan gelişim alanlarından birisi de sosyal ve duygusal gelişimdir. Ergenlik döneminde bireyin ortaya çıkan sosyal özelliklerinden en belirginini akranlarına benzeme isteğidir. Bu dönemde birey akranları gibi düşünmeye, onlar gibi davranmaya, onlarla aynı becerileri kazanmaya, aynı kitapları okumaya, aynı müziği dinlemeye gereğinden fazla önem vermektedir. Ergenlerin için bu dönemde önemli olan başka bir durum ise çevresinden kabul görme isteğidir. Çevresinden kabul görmek onların ilgilendikleri meselelerle ilgilenmek, muhabbetlerine katılmak ergen için önemlidir. Yine kendisine özgü bir değerler sistemi oluşturarak kendine ait doğru ve yanlış kavramları geliştirmeye çalışır (Karacoşkun, 2019).

Ergenlik döneminde sosyal ve duygusal bakımdan öne çıkan diğer önemli iki konu ise özdeşleşme ve arkadaşlıktır. Özdeşleşme bireyin kendini bulması ve tanımlamasıdır. Birey kendini tanımlarken toplum tarafından her bakımdan kabul edilen, belli bir statüsü olan kişileri kendisine model almaktadır. Bireyin arkadaşlık ilişkileri bu dönemde hayatında büyük önem arz etmektedir. Birey dengesizliklere karşı denge kurmak istediği bu dönemde arkadaşları ile bir dengesizlik durumunda olmaz. Ergenin bu dönemde hayatında en güvendiği kişi arkadaşlarıdır. Arkadaşlarının söylediklerine ailesinin söyledikleri kadar ehemmiyet verir. Ergenin bu dönemde kendine aldığı tek referans arkadaşlarıdır (Cüceloğlu, 2006, ss. 359-360).

Stanley Hall ergenlerin buldukları dönemde şiddetli ruh hali değişimleri yaşadıklarını ifade etmektedir. Etkin olma ve olmama arasında gidip geldiklerini bazen benmerkezci iken bazen çok cömert olabildiklerini, bazen yalnız bazense samimi ilişkiler içerisinde

oldukların söylerken bu durumu “ergenlik karmaşası” olarak ifade etmektedir (Acat, 2019). Ergen hissettiği haz, korku, kaygı, öfke ve nefret gibi duyguların kaynağı ile ilgili bilgiye sahip değildir. Çözüm arayışına nerden başlayacağını şaşkınlığı ve bilgisizliği ile yoğun duygu çatışması içerisinde (Bahadır, 1994).

Bandura ise Ergenlik döneminin karmaşık bir dönem olduğunu kabul etmemektedir. Sevecen ve istikrarlı bir aileye sahip olan ergenlerin bu dönemi kolay geçirebildiklerini ifade etmektedir. Bu şekilde yetişmiş ergenlerin sosyalleşirken problem yaşamadığını toplumun onayladığı davranışları daha kolay pekiştirebildiklerini ifade etmektedir (Kulaksızoğlu, 1998, ss. 25).

2.1.2.4 Ergenlikte Ahlaki Gelişim

Bireyin ahlaki anlayışının gelişmesi bireyin zihni gelişimi ile doğru oranda gelişim göstermektedir. Ergenlik dönemine ulaşmadan bireyde tam olarak ahlaki bir gelişimden bahsetmek mümkün değildir. Ahlaki olgunluğun gelişmeye başlaması ancak soyut dönemden çıkarak somut döneme girmekle başlar (Bahadır, 1994).

Kohlberg ahlaki gelişimi bir insanın davranışı hakkında düşünmesi veya kendisini iyi ya da kötü olarak yargılaması olarak tanımlamıştır. Hangi davranışların iyi veya kötü olduğu görecelidir (Dinçel, 2006).

Ergenlik döneminin karakteristik iki duygusu günahkârlık ve suçluluk duygularıdır. Ergenlik döneminde bu duygularla ergen sıkça karşılaşmakta bu duygular sonucunda üzüntü ve pişmanlık duymaktadır. Pişmanlık sonucunda da kendine karşı bir öfke haline bürünür. Bu duyguları ortaya çıkaran durumlar sonucunda ergenin gerçek benliği ve olmak istediği ideal benliği bir çatışma haline girer. Çatışmalar devam ederken ergen sosyallik arzusunu kaybederek kendi kabağına çekilir. Bu duyguların varlığı ergende oto kontrolün ve vicdanın göstergesidir. Bu pencereden bakıldığında suçluluk duygusu bireyi doğruya ulaştırmada önemli bir motiftir (Bahadır, 1994).

Gençlerin toplum içinde bir konuma sahip olabilmeleri, kabul görmeleri ve sonraki gelişim dönemlerinde daha rahat ve uyumlu görünebilmeleri için ahlak ve değerler eğitimi büyük önem taşımaktadır (Gürsu, 2011).

2.1.2.5 Ergenlikte Psikolojik Gelişim

Kişilik sözcüğü Latince de ki maske anlamına gelen “persona” kelimesinden türemiştir. Burger (2006: 21-24), Gordon Allport’ un “insanın en ayırt edici özelliği onun

bireyselliğidir. Onun gibi bir kişi dünyaya asla gelmemiştir ve bir daha da gelmeyecektir.” sözüne atıfta bulunarak psikologların kişilik tanımında tam bir uzlaşma içinde olmadığını, bu nedenle tanımlama yapmanın çok zor olduğunu söylemektedir (Burger, 2016; Gürsu, 2011).

Cüceloğlu ise kişiliği “bireyin iç ve dış çevresiyle kurduğu, diğer bireylerden ayırt edici, yapılaşmış ve tutarlı bir ilişki biçimidir” diye tanımlamaktadır (Cüceloğlu, 2006).

Kulaksızoğlu'na göre kişilik, “bir bireyi diğerinden ayıran bütün farklı özellikleri onun kişiliğidir, bireyin psikolojik ve sosyal davranışlarının tümüne verilen bir addır. Aynı zamanda bir kişinin kendine göre belirgin bir özelliği olması durumudur” (Kulaksızoğlu, 1998).

Ergenlik bireyin kimliğinin oluşumunda en önemli dönemdir. Birey ergenliğe girmesi ile beraber çocukluk döneminden çıkarak yetişkinlik çağına doğru adım adım ilerlemektedir. Ergenlik döneminde bireyin kişiliği gelecek hayatına yön verecek ve devamlılık sağlayacak şekilde oluşmaya başlamaktadır. Ergenlik döneminde kişilik iki farklı gelişim içerisindedir. Bir yandan ergen kendi varlığının farkına varırken bir yandan da çevresindekilerin görüş ve kanaatlerine karşı aşırı derecede ilgilidir. Bu ikili etkileşimin sonucunda ergenin benlik bilinci de gelişimini sürdürerek, oluşmaya başlamaktadır. Ergen birey çocukluğundan farklı olarak kimliğini bulabilmek için başkalarına bağlı olmaktan kaçınarak, insanları anlamaya ve ilişkilerinde serbest olmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte kişiliğini ortaya koymak için kendine bir model ararken bu model için dış desteğe de ihtiyaç duymaktadır (Bahadır, 1994).

Kula (2001) ergenlik dönemindeki kimlik arayışının bu dönemdeki fiziki, ruhsal değişimler ve bağımsızlık arayışı ve sosyalleşme isteğinden kaynaklandığını ifade etmektedir.

2.1.2.5.1 Kimlik Karmaşası

Erikson'a göre ergenlik döneminin en önemli problemi kimlik arayışıdır. Ona göre ergenlikte kimlik krizi yaşamak normal bir gelişimin parçasıdır. Erikson psikososyal gelişimi sekiz evreye ayırmış ergenlik dönemine denk gelen evreyi ise “kimlik kazanmaya karşı rol karışıklığı” olarak adlandırmıştır.

Bu dönemde, birey çocukluk kimliğinden çıkarak yetişkinlik kimliğine geçmekte ve ortaya birçok sorumluluk ve problem çıkmaktadır. Kimlik krizi de bunlardan birisidir.

Genç bu dönemde anne babasıyla çatışmalar yaşamakta, kendisine bir model aramakta ve daimi bir kimlik arayışı içerisinde. Bağımsız ve yeterli bir kişilik ve kimlik geliştirmede ise rol karışıklığı ortaya çıkmaktadır (Karacoşkun, 2019).

Erikson psikososyal gelişim kuramını aşamalı oluşum (epigenetik) ilkesine dayandırmaktadır. Erikson, kademeli oluşum ilkesinin bir kişinin psikolojik ve sosyal gelişimine uyarlanabileceğini ifade etmektedir. Ona göre, her bir evre başarı ile tamamlanmadan diğer evreye geçiş başarılı olmayacaktır (Akgüneş, 2019). Birey gelişiminin her bir evresinde psikososyal bir kriz yaşamaktadır. Bu krizlerin herhangi bir evrede gerektiği gibi çözülmemesi bir sonraki evrede gelişimin önünü tıkayacaktır (Dinçel, 2006). Erikson (1968)'a göre, kimlik gelişimindeki başarılı sonuçlar, ergenin keşfetme ve kararlılık süreci ile ilgilidir. Bu keşfetme ve kararlılık sürecine moratoryum denilmektedir. Moratoryum ergenin gelecekte ne olacağına karar verme aşamasında kendini dinlediği derinlemesine düşündüğü dönem olarak adlandırılabilir. Bu dönemde ebeveynler ergenin hiçbir şey yapmadığını düşünürken ergen gelecekteki planlarını ölçüp biçmektedir.

2.2 Dindarlık Kavramı

2.2.1 Din

Din insanlık tarihinin başından itibaren var olan bir olgudur. Bu yönüyle ilk insandan buyana var olması bakımından geçmişten günümüze kadar tarihin her döneminde birçok farklı din tanımı yapılmıştır (Turan, 2017, s. 96). İnsanlar her zaman kendilerinden yüce bir şeye inanmak istemişlerdir, bu bazen bir hayvan bazen bir ruh bazen bir gezegen bazen tabiatüstü varlıklar olabilirken bazense kendilerinin duyularıyla ulaşamadıkları yüce bir güç olmuştur. Kitleleri, yüzleri ve milyarları bulan dinlerin olduğu dünyada birçok farklı din tanımının olmasına ve tek bir tanımda uzlaşının olmamasına şaşırılmaması gerekir. Literatüre baktığımızda birçok sosyolojik kavram gibi dinin bireyden bireye gruptan gruba ne ifade ettiğine bağlı olarak farklı tanımlar yapıldığı görülmektedir. Dinin bu geniş kapsam alanından dolayı yapılacak tanımların hiçbir dini dışta bırakmaması, dinlerin metafizik yönünü anlatacak sezgi ve hikmete sahip olması ve toplumsal hayattaki varlığını, bireylere etkisini, açıklayan kapsayıcı bir tanım vermesi beklenmemektedir. (Turan, 2017, s. 96). Akademik çevrenin din tanımı üzerine uzlaştığı tek nokta dinin kesin tek bir tanımının yapılamayacağıdır (Hökelekli, 2020, s. 69).

Etimolojik olarak din kelimesi incelendiğinde Arapça deyn kökünden geldiği isim veya masdar olduğu kabul edilir. İslam âlimleri din kelimesinin ceza, mükâfat, tutulan yol, hesap, gibi anlamlara geldiğini ifade etmişlerdir. Zebidi din kelimesinin yirmiden fazla manası olduğunu ifade ederken Mütercim Asım Efendi otuzdan fazla anlamı olduğunu ifade etmiştir (Tümer, 1987, s. 312). Türkçe de din kelimesinin anlamı Tanrıya, doğüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum olarak ifade edilmiştir (TDK, 2024). Din kelimesinin İngilizce karşılığı ise “religion” ifadesidir (Bezmez vd., 2008, s. 142) Religion ifadesinin köküne inildiğinde tekrar tekrar okumak , vazife edinmek , yapmak anlamında olan ve negligere kelimesinin zıddı olan relegere kelimesinden türediği görülmektedir (Tümer, 1987, s. 217). Genel olarak her dini kültürün din kavramını ifade etmek için kullandığı kelimelerin ortak noktasının “yol, adet, inanç, bağ, kulluk” gibi anlamlar olduğu görülmektedir. Dinlerin din kavramının tanımı konusunda birleştiği ortak noktalara bakıldığında bu kelimelerin çoğunlukla insanın içsel yaşantılarını ve etkileri bireyin davranışlarına tezahür eden köklü ve evrensel bir fenomeni ifade ettiği görülür (Tümer, 1987, s. 317).

İnsan sürekli bir anlamlandırma çabasındadır. Bu anlamlandırma çabası sayesinde bilimde ve düşüncede ilerleyebilmiştir lakin bu alanlarda ki ilerleme onun anlam arayışına tam olarak cevap verememiştir. İnsan anlam arayışını aydınlatıcı tatmin edici cevapları dinde bulmuştur. Din daima insanların hayatına anlam katmış insanlara umut ve güven vermiştir (Kımtır, 2008, s. 99). Dinler bütün topluluklarda insanların bu dünyada var olma amaçlarına ve hayatın anlamını bulmasında yol göstericidir. Din insan hayatının bu kadar merkezinde olduğundan dolayı daima ilgi çeken ve araştırılan konuların başında gelmiş birçok disiplin dini tanımlama çabasına girmiştir. Bu çerçevede din psikolojisi çerçevesinde de dini tanımlamaya yönelik birçok girişimin olduğu söylenebilir. Ancak psikologların din için önerdikleri çeşitli tanımlardan bazıları kitleler tarafından kabul görmüşken bazıları da kabul görmemiştir. Ünlü psikologların din tanımlarına bakıldığında;

William James dini kişinin tanrı olarak kabul ettiği şey her neyse onunla ilgili olan duygu, tecrübe ve davranışları olarak tanımlamıştır. James’ in din anlayışındaki en önemli nokta bireyin dini tecrübeleridir (Ayten, 2017, s. 18).

Freud ise dini çaresizlik sonucu ortaya çıkan bir çocukluk nevrozunun tekrarı olarak görür. Hayattaki tehdit edici güçlere karşın nasıl ki çocuk babasına güvenerek babasına hem hayranlık hem de korku duymuşsa aynı nevrozu tanrı konusunda da yaşar (Fromm,

2019, s. 22). Freud totem ve tabu adlı eserinde dini bir nevroz olarak gördüğü gibi ibadetleri de saplantılı (obsessive) davranışlara benzeterek mantıksız saplantılı ritüeller olarak ifade etmiştir (Köse, 2019, s. 66).

Jung dinin yaratıcısı olmaktan çok kurbanı olan insanı kavradığını ve kontrol altına aldığını söyler (Jung, 2017, s. 7).

Hümanist bir çerçevede din hakkındaki görüşlerini açıklayan Fromm ise dinin temel görevinin insanın gelişimini desteklemek ve kendisini gerçekleştirmek için insana pencereler açmak olduğunu ifade etmiştir. Fromm'a göre din herhangi bir topluluk tarafından benimsenen ve paylaşılan, bu gruba uğruna kendini adayabilecekleri bir hedef ve ortak bir davranış şekli sunan bir sistemdir (Fromm, 2019, s. 39) .

Frankl 'a göre ise din nihai bir anlam arayışıdır. Bu arayış insanların temel psikolojik motivasyonu olup din vasıtasıyla tatmin edildiğinde dindar insanların hayatı anlamlandırması daha kolay olmaktadır (Ayten, 2017, s. 161).

Erikson dini kendi sistemleştirdiği gelişim evrelerine dayanarak açıklamış ve temel güvene karşı güvensizlik evresine dini açıdan daha çok önem vermiştir. O bebeğin ilk yıllarda bağımlı olduğu kişilerin temel gereksinimlerini karşılamalarının bebekteki güven duygusunun oluşmasında önemli olduğunu ve bu dönemde annenin bebeğine verdiği huzurun bireyin inancında tutarlı olmasını sağladığını belirterek dini duyguların oluşmasının da bu dönemle ilgili olduğunu ifade etmiştir (Gürses & Kılavuz, 2011, s. 155). Yine bireyin dini kimliğinin oluşumunda ergenlik döneminde geçirdiği kimlik edinmeye karşı kimiksizlik evresine de önem vermiş bu dönemde ergenin ailesi ile olan dini iletişiminin dini kimliğin oluşmasında etkisinin büyük olduğunu ve çocuğun din ile ilgi davranışlarını ailesini ve çevresini taklit ederek ortaya koyduğunu belirtmiştir (Karacoşkun, 2019, s. 48).

2.2.2 Dindarlık

Din insan hayatındaki inanma ihtiyacından dolayı vazgeçilemez bir unsurdur. Sosyolojik açıdan bakıldığında insanın bu inanma ihtiyacından kaynaklı olarak din, tarihin her döneminde toplumlarda kendini göstermiştir. Din kavramına bağlı olarak dindarlık kavramı ise insanın inanma şekli olarak ifade edilmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında dindarlığın ferdi dinin ise toplumsal bir olgu olduğu söylenebilir (Düzgün, 1997, s. 6). Din kavramını açıklarken çekilen güçlükler dindarlık kavramını açıklarken de ortaya çıkmaktadır. Beşer; dünyevileşmeyi ele aldığı bir çalışmada dindarlığı kişinin inandığı

dini kendi bünyesinde nasıl yaşadığı ve hayatına nasıl tatbik ettiği olarak ifade etmektedir. Kişi inandığı ve kutsal saydığı dinin emir ve yasaklarına uyarak hayatına bu yönergeler ekseninde yön vermektedir (Beşer, 2011, s. 28-29).

2.2.3 Dindarlığın Boyutları

1960 öncesinde kadar dindarlık tek boyutlu olarak ele alınarak çalışmalar batıda, toplumun dindarlık algısı, kiliseye gitme sıklığı, dua etme, İncil okuma, kutsayıcı eylemler katılma gibi tek boyut üzerinde yapılmıştır (Altınsu Sönmez, 2016, s. 557). 1960 sonrasında ise dindarlık Fukuyama, Lenski, Glock ve farklı birçok isim tarafından çok boyutlu olarak ele alınmaya başlanmıştır (Turan, 2017, s. 115)

Dinin insan hayatındaki vazgeçilemez varlığı araştırmacıları din üzerine araştırmalar yapmaya sevk etmiş ve bu araştırmalarda dindarlığın ölçülebilmesi önemli bir yer tutmuştur. Dünyada pek çok farklı din olmakla birlikte bu dinler ve bağlarının hayatları incelendiğinde dindarlığın tek bir alan da faaliyet göstermeyip kendisini birçok alanda hissettirdiği görülmektedir. Bu yüzden ki dindarlığın boyutlara ayrılması ve bu boyutların incelenmesi sağlıklı veriler elde edebilmek adına daha kolay bir yol olmuştur.

Dindarlık tek bir alanda sınırlı kalmayıp kendisini pek çok alanda ifade etmektedir. Farklı dinlere inanan kişilerin dindarlıklarını din paydasında değil de dindarlığın kendini ifade ettiği açığa vurduğu alanlarda, boyutlarda incelemek daha kolaydır. Din psikologları dindarlığı incelemek için pek çok çerçeve ve sınıflandırmalar oluşturmuşlar ilk zamanlarda sadece dindarlığı ibadet boyutunda incelerken daha sonra ağırlıklı olarak Glock ve Stark' ın beş boyutlu sınıflandırmasına göre incelemeye başlamışlardır (Hökelekli, 2010, s. 33).

Konuyu daha açık bir hale getirmek için diğer boyutlar incelendiğinde Ninnian Smart' ın dindarlığı altı boyutta incelediği görülmektedir. Smart dinin sadece gözle görülebilen yani ibadetler ve ibadethaneler gibi kutsal mekânları incelemekle anlaşılamayacağını bu ibadetleri yapan mimari eserleri ortaya koyan kişilerin dini hayatlarını derinlemesine inceleyerek anlaşılabilirliğini ifade etmiştir. Buradan hareketle dini yaşantının gözle görülen ve görülmeyen taraflarının olduğunu dini yaşantının soyut taraf ve somut taraf diye ikili bir sınıflandırmaya tabi tutulabileceğini söylemiş ancak konunun derinliklerine nüfuz edebilmek adına daha kapsamlı bir boyutlandırmaya ihtiyaç duyulacağını söyleyerek altılı bir boyutlandırma yapmıştır.

Tecrübe ve Duygu Boyutu; tecrübenin dinlerin oluşum ve gelişiminde büyük önemi vardır, tecrübe ve duygular dinin boyutlarını besleyen kaynaklardır. Duygusuz ritüeller ve duyulduğunda harekete geçirmeyen hikâyelerin etkisi ve gücü yoktur. Dinin önemli boyutlarından biri insanın iç dünyasında oluşturduğu canlılıktır. Diğer bir deyişle insanın iç dünyasını harekete geçirmeyen iman etkisiz ve güçsüzdür.

Hikâye ve Mitsel Boyutu; dinle ilgili esas ve ritüellerin sembolik bir ifadeyle anlatıldığı metinler bulunmaktadır. Bunlara İslam dininde kıssa denmektedir. Bu metinlerde asıl amaç bireye verilen mesajdır metinlerin tarihsel gerçekliğinin inanan bireyler için bir önemi yoktur.

Öğretisel ve Felsefi Boyut; doktrinler mitsel boyutu anlamlandırmaya, sistemleştirerek netleştirmeye çalışırlar. Dinin öğreti ve felsefeleri inanan her birey üzerinde aynı etkiyi bırakmaz. Bu etkiyi inanan her insanın düşünce kuvveti etkiler.

Etik ve hukuki boyut; gelenek ve din etkileşim içerisinde olduğunda dinin ahlaki boyutu oluşur. Dinler bireyin ahlak yapısının oluşumunda büyük bir etkiye sahiptir.

Toplumsal ve Kurumsal Boyut; bir inanç sistemini en iyi şekilde toplumdaki yansımaya bakarak anlaşılabilir. Bu boyutta dinin toplumsal yapıyı etkileyici yapısına dikkat çekmektedir. Smart bu boyutun dinin kurumsallaşmış kısmı olduğunu ifade etmekte dinin toplumu ve toplumu ayakta tutan kurumların ayrılmaz bir parçası olduğunu söylemektedir.

Maddi Boyut; tanrı aşkın bir varlık olmakla birlikte dinin maddi tezahürleri inananların kendilerini ona yaklaşmış olarak hissetmelerinde önemlidir. Dinin maddi boyutuna ibadethaneler, dini motifler taşıyan kıyafetler ve eserler örnek verilebilir (Kayıklık, 2006, s. 492).

Allport daha farklı bir yaklaşımla dindarlığı *iç güdümlü* ve *dış güdümlü* olmak üzere ikiye ayırmış dinini içsel olarak yaşayan bireyin dinini yaşadığını fakat dış güdümlü bireyin dinini kullandığını ifade etmiştir. Glock bu ayrıma itiraz ederek bu konuda iç güdümlü ve dış güdümlü ifadelerinin bireyin dindarlığını yansıtmadığını davranışlarını güdülediğini belirtmiştir (Kayıklık, 2006, s. 495). Batson ve Ventis ise dindarlığı *araç*, *amaç*, *arayış* olarak üç boyutta ele almıştır. Araç ve amaç boyutları Allport 'un iç güdümlü ve dış güdümlü boyutlandırması ile örtüşürken arayış boyutu aşkın varlık ve yaratılışa dair soruları ele almaktadır (Kayıklık, 2006, s. 495). Hügel' de dindarlığı *geleneksel*, *gerçekçi* ve *sezgisel* denilebilecek bir boyutlandırmaya tabi tutmuştur.

Dinimizde ise dindarlık *iman, ibadet, ahlak* boyutlarında ele alınmış ve bunlardan oluşan bir bütün olarak kabul görmüştür. Bunlardan biri olmadan bireyin dindarlığının sağlıklı olamayacağı açıktır.

Psikologların boyutlandırmaları incelendiğinde çoğunlukla dini boyutları ve dindarlığın boyutlarını bir arada ele aldıkları görülmektedir. Bunların aksine Glock sadece dindarlığın boyutlarını ele almış ve bireyin dindarlığının tam olarak anlaşılabilmesi için genel olarak dindar olabileceği farklı çerçevelerin dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir (Kayıklık, 2006, s. 493).

İnanç Boyutu; inanmış birey inanmış olduğu dinin tüm öğretilerinin doğru olduğuna gönülden inanır. Her dinin inananlarına sunduğu birtakım inanç esasları vardır bunlar dinler arasında farklılık göstermekle birlikte aynı din çatısı altında da farklılıklar gösterebilmektedir.

Dinsel Uygulama Boyutu; dinlerin ibadet boyutudur. İbadetler inanılan aşkın varlığa itaati, ona yakınlığı rızasını kazanmayı öfkesinden korunmayı sağlar. İbadetlere olan düşkünlük bireyin dindarlığını ve imanının samimiyetini gösterir (Hökelekli, 2010, s. 33).

Tecrübe Boyutu; aşkın varlıkla ilişkisi olan bireyde bu bağlılığa bağlı olarak değişik duygular ve sezgiler ortaya çıkmaktadır. Dini tecrübe denilen bu duyguların birçok çeşidi bulunmakla birlikte bazı topluluklar dindarlığın bu kısmına önem verebilirken bazı topluluklar ise dinin ibadet ve ahlak kısmına önem verebilmektedir(Hökelekli, 2010, s. 34).

Bilgi boyutu; inanan bireyler kendi dinlerinin kural ve esaslarını bilmektedirler. İnanç ve bilgi boyutu yakından ilişkilidir çünkü inanmak için bilgi gerekmektedir ancak inanç bilgiyi takip etmez bilgi de her zaman inanca bağlı değildir. Birey bilmeden anlamadan inanabilir. Kişinin bilgisi ne kadar olursa olsun dindarlıkla taçlandırılmadığı sürece dini olarak bir anlam ifade etmez (Kayıklık, 2006, s. 493).

Etki Boyutu; dindarlık hayatın tümünde her alanında etkilidir. Gerek toplumsal davranışlar, beslenme alışkanlıkları, beden ve ruh sağlığı gerekse kişilik yapısı üzerinde etkileri görülmektedir(Hökelekli, 2010, s. 34). Bu etkilerin yoğunluğu ve kapsayıcılığı bireyin dindarlığı ile doğru orantılıdır(Kayıklık, 2006, s. 493).

2.3 Suçluluk

Suç kavramı TDK Türkçe sözlükte “törelere, ahlak kurallarına aykırı davranış”, “yasalara aykırı davranış cürüm” olarak tanımlanmakta iken dia suç maddesinde “toplumda haksız sayılıp yazılı yazısız kurallarla yasaklanan ve yaptırıma bağlanan eylem” olarak ifade edilmektedir (Boynukalın, 2024). TDK Türkçe sözlükte suçluluk duygusu ise kişinin ahlaki, dini kuralları çiğnediğini sezmesi sonucu bilinçli veya bilinçsiz olarak kapıldığı ve kendisiyle ilgili değer yargılarını sarsan duygu; suçluluk olarak tanımlanmıştır.

Freud suçluluk duygusunu uygarlıkların gelişiminde büyük bir sorun olarak görür. Freud kişilere suçluluk nedir diye sorulduğunda dindar olmayan kişiler için alınan cevabın “kötü olarak bilinen bir şeyi yaptığında hissettiği duygu “olarak ifade edileceğini, dindar kişilerinin cevabının ise günah işlemek olduğunu ifade etmektedir. Bu cevaplara ek olarak kötü veya günah sayılan bir şeyi yapmayı düşünce aşamasında kalmasının bile kişiyi suçluluk duygusuna ittiğini ifade etmektedir. Freud’a göre id, ego ve süper egonun çatışması sonucunda suçluluk duygusu ortaya çıkmaktadır. Bu çatışma sonucunda bireyde gerilim ortaya çıkmakta bu gerilimle beraber suçluluk duygusu kendini göstermektedir. Freud psikoseksüel gelişim kuramında da çocuğun karşı cinsteki ebeveynine duyduğu cinsel arzunun suçluluk duygusunun ortaya çıkmasında etkili olduğunu ifade etmektedir (Freud, 2000).

Vergote suçluluğu dini bağlamın dışında, ortaya çıkan bir durum olarak nitelemiştir (Vergote, 1999, ss. 85). Horney ise suçluluk duygusunu, bireyin ayıplanma korkusu ile ortaya çıkan bir duygu olarak ifade etmektedir (Horney, 2019).

Suçluluk duygusunun toplumsal hayatta ve ikili ilişkilerde olumlu etkileri bulunmaktadır. Lakin bireyin aşırı suçluluk duygusu içinde bulunması veya bunun kronikleşmesi sonucun da sosyal ve duygusal ilişkilerde uyum problemleri ortaya çıkabilmektedir (Cirhinlioğlu & Güvenç, 2011)

Suçluluk duygusu, bireyi ahlaki olarak doğru kabul edilen davranışları gerçekleştirmeye, kötü ve yanlış kabul edilen davranışlardan ise kaçınmaya motive eder. Bireyin olumsuz öz değerlendirmesi sonucu oluşan kendilik bilincine dayalı bir duygudur. Suçluluk duygusu davranış üzerine odaklanan, bireyin hatalarından kaynaklanan sıkıntı stres duygusu olarak tanımlanabilir. Suçluluk duygusu kişinin davranışlarına ilişkin olumsuz duygular ve değerlendirmeleri barındırmaktadır. Kişi suçluluk durumunda davranışlarının başkaları üzerinde nasıl bir etki bıraktığına aşırı derecede ilgilenmektedir. Orta seviyede bir suçluluk duygusu insanı daha ahlaklı, korumacı ve sosyal sorumluluk

sahibi bir insan yapmaktadır. Suçluluk duygusu toplumdaki sosyal varoluş açısından önem taşımaktadır en erken sekiz yaş dolaylarında ortaya çıkmaktadır (Tangney & Dearing, 2004).

Suçluluk duygusu psikolojik araştırmalarda yıkıcı etkilerinin yanında yapıcı etkilerinin de tartışıldığı bir duygu olmuştur. Makul boyutlardaki suçluluk duygusu, bireyi toplumda kabul görmeyen davranışları ortaya koymaktan alıkoyarak toplumsal açıdan uyumlu davranışlara yönlendirebilir. Hoffman suçluluk duygusunun bireyi hatalı davranışın telafisine ve olumlu sosyal davranışa yönlendirdiğini söylemektedir (Dost & Yağmurlu, 2006).

2.3.1 Pişmanlık

Pişman kavramı Türkçe sözlükte “yaptığı bir işin veya davranışın olumsuz sonucunu görerek üzülen, nadim” anlamına gelirken pişmanlık, “pişman olma hali, nedamet” anlamına gelmektedir. Pişman terimi, Psikoloji Sözlüğü’nde, “genellikle, kişinin geçmişte yaptığı bir davranışı, farklı yapsaydı ya da olaylar daha farklı gelişseydi, işin daha iyi sonuçlanabileceğine dair duygu” olarak geçer. Zeelenberg pişmanlığı “farklı bir şekilde davrandığımızda durumun daha iyi olacağını düşündüğümüz ya da fark ettiğimiz zaman hissettiğimiz olumsuzluk hali” şeklinde tanımlamaktadır (akt. Özdemir & Düzgüner, 2020)

Pişmanlık duygusu bazen bir tercih sonucu ortaya çıkabilecekken bazen ise tercihte bulunulmadığı içinde ortaya çıkabilir. İçinde bulunduğu durumun daha iyi olabileceğini anlayan birey, pişmanlık yaşamaya başladığında verdiği kararı tekrar düşünür ve hayal gücüyle olayın tekrar yaşanmasını ve bulunduğu durumun değişmiş olmasını ister. Bu süreç uzadıkça da bireyin pişmanlığının şiddeti artar (Özdemir & Düzgüner, 2020).

2.3.2 Günahkârlık

TDK Türkçe sözlükte günah “ dini bakımdan suç sayılan iş veya davranış, vicdanı rahatsız eden kötü davranış” ,günahkâr “ günah işlemiş kimse” günahkârlık ise “günahkâr olma durumu” olarak ifade edilmiştir.

Geçmişten günümüze tüm dinlerde günaha dair pek çok açıklama yapılmıştır. Tüm bu açıklamaların ortak noktası ise “kutsala karşı işlenen hata, düzenin bozulması ve ilahi emirlerin ihlal edilmesi” dir (Kahraman, 2007).

Suçluluk duygusu bir dine, din otoritesine veya Tanrı'ya yönelik hissedildiğinde günahkârlık duygusu veya dini suçluluk duygusu ortaya çıkmaktadır (Güler, 2007).

Günahkârlık duygusunu suçluluk duygusundan ayıran nokta insanın davranışının ahlaki ve toplumsal normların üstünde bir normla çatışmasıdır. Kişinin vicdanında davranışı ve dini inancı çatıştığında günahkârlık duygusu ortaya çıkmaktadır (Özdemir & Düzgüner, 2020).

2.4 Kontrol Odağı

Rotter 1966 yılında kontrol odağı kavramını ilk geliştiren kişi olmuştur. Rotter kontrol odağı kavramını açıklamak için insanların olumlu motivasyon aramaya nasıl teşvik edildiğini ve olumsuz motivasyonlardan kaçındığını belirten ampirik etki yasasını kullanmıştır (Rotter, 1966). Pekiştirme kavramı da Rotter 'ın kontrol odağı kavramını açıklamaya yardımcı olmuştur. Pekiştirme, bir davranışın tekrarlanma olasılığını artıran veya eksiltten bir uyarıcıdır. Pekiştirme ödül şeklinde olduğunda aynı davranışı tekrar sergilemekte birey daha rahat ve hevesli olmakta, pekiştirme ceza şeklinde olduğunda ise birey davranışı tekrarlamakta isteksiz ve çekingen bir tavır göstermektedir. Rotter'a göre bireyin kontrol odağı pekiştireçlerin kontrolüne ilişkin beklentilerin geliştirilmesidir. Kontrol odağının iki boyutu vardır birincisi kişinin başına gelenlerin kendi kontrolü içinde olduğunu düşündüğü boyut ikincisi ise başına gelenlerin kendi dışında geliştiğine inandığı boyuttur (Rotter, 1966).

2.4.1 Kontrol Odağı ile İlgili Kuramlar

Kontrol odağı kavramı Julian Rotter'in sosyal öğrenme kuramı çerçevesinde şekillenmiş bir kavramdır. Bu yüzden kısaca sosyal öğrenme kuramına da değinmek gerekir. Sosyal öğrenme kuramı öğrenme kuramlarından biri olmakla beraber davranışçı kuram ve bilişsel kuramdan ayrıldığı noktalar vardır.

Davranışçı kuram, öğrenmenin temelini, çevresel uyarıcılar ve bu uyarıcıların sonucunda ortaya çıkan tepkiler arasındaki ilişki olarak açıklar. Bu yüzden sadece gözlenebilir davranışları inceleyerek insanın anlaşılabileceğini, bu davranışların ölçülerek ve aynı şartlar sağlanarak yeni bir ortamda, daha önce sergilenen davranışın yinelenme olasılığının yüksek olduğunu ifade etmektedirler. Bu çerçevede bireyin gelişiminin öğrenilmiş tekrar eden davranışlardan oluştuğu sonucuna varırlar. İnsanları anlamak için "davranış "onlar için merkez konumundadır. Davranış uyarıcı tepki ilişkisine bağlı olarak

ortaya çıkan bir harekettir. Kişiliği uyarıcı tepki ilişkisi sonrasında ortaya çıkan davranışlar sonucu oluşan ruhsal bir yapı olarak ele alırlar (Sert Ağır, 1994).

Biliş kuramcıları ise öğrenmenin merkezine bireyin uyarıcıları nasıl algıladığını ve uyarıcıları nasıl yorumladığını koymaktadır. Ayrıca insanların geçmiş yaşantılarının davranışlarının belirleyicisi olduğunu düşünmektedirler. Öğrenmeyi uyarıcı-tepki bağlamında ele alarak pekiştirmenin de bir o kadar önemli olduğunu söyleyen davranışçılar ile insanı “uyarıcı- tepki” basit kalıbıyla açıklamanın yetersiz olduğunu söyleyen biliş kuramcılarının görüşleri Rotter’in Sosyal Öğrenme Kuramında birleşmiştir (Sert Ağır, 1994).

Rotter kuramında bu kuramlardan farklı olarak çoğu davranışın anlamlı çevremizdeki insanlarla yaşadığımız tecrübelerin zihinsel süreçlerle etkileşimi sonucu ortaya çıktığını söylemektedir (Rotter, 1966). Sosyal öğrenme kuramında davranışçıların benimsediği öğrenme kuralları ve hayvanlar ile yapılan deneylerin insanlar ile benzerlik gösterdiği kabul edilmekle birlikte, karmaşık ve donanımlı olan insan davranışlarını açıklamada yetersiz kaldıkları ifade edilmektedir. Sosyal öğrenme kuramında davranışçıların insanlara bireysel hayvanlarmış gibi yaklaştıklarını ve öğrenmenin sosyal öğrenme boyutunu göz ardı ettiklerini ifade etmektedirler. Ayrıca hayvanlar üzerindeki çalışmalarla insanları değerlendirmek bir yönden yetersizdir çünkü birçok pekiştireç sosyal boyutludur ve insanlar kendi çevrelerini seçebilirken hayvanlar kendi çevrelerini seçememekte ve çevrelerindeki hayvanların varlığı ile değişmemektedir (Bayrakçı, 2007).

Günümüzde sosyal öğrenme kuramı deyince akla gelen ise Bandura’dır. Bandura sosyal öğrenme kavramını bireylerin nasıl öğrendiklerini açıklamak için ortaya koymuştur. Bandura’nın ileri sürdüğü sosyal öğrenme kuramına göre insanlar hayatlarının akışında aktif katılımcılardır, çevresel etmenlerin yönlendirdiği beyin mekanizmalarını sadece seyretmekle yetinmezler, duyuşsal motor ve beyin ile ilgili sistemler hayatlarına yön ve anlam katan amaçları başarabilmek için kullandıkları araçlardır (Bayrakçı, 2007). Bandura’nın kuramını Rotter’in kuramından ayıran en önemli özellik Bandura’nın “modelden ya da ikinci elden öğrenmeye” verdiği önemdir. Bandura ’ya göre başkalarının ödüllendirilirken veya cezalandırılırken gözlemlenmesi bireyin daha sonra kendi davranışlarını değerlendirmesinde etkili olacaktır (Sert Ağır, 1994).

2.4.2 Rotter’ in Kontrol Odağı Yaklaşımı

Rotter'a göre insan, hayatına etki eden, hayat deneyimlerini etkileyebilme gücüne sahip bilinçli bir varlıktır. Aynı zamanda insan hayatını etkileyebilen başka şeylerde vardır. Buna dış uyarıcılar ve pekiştireçler örnek verilebilir. Bireyin kişiliği, kendisi ile çevresi arasındaki ilişkiyi temsil etmektedir. Bireyin davranışını anlayabilmek için bireyin geçmişteki ve günümüzdeki öğrenme tecrübelerini ve çevresinde bireyin farkında olduğu, tepki verdiği uyarıcıları göz önünde bulundurmak gerekir (Bayrakçı, 2007).

Beklenti kavramının Rotter'in Sosyal Öğrenme Kuramında ki rolü büyüktür. Sosyal Öğrenme Kuramına göre bireyin davranışı ve sonunda ortaya çıkan ödül ve ceza (pekiştirici) arasında bir ilişki vardır. Birey aynı davranışı tekrar sergilediğinde pekiştiricinin davranışı tekrar takip edeceği beklentisi içerisine girer. Bireyin pekiştirici geçmişi yaptığı davranış sonucunda ortaya çıkan yeni sonucu ne kadar kendi eylemlerine veya ne kadar başka faktörlere bağladığı konusunda farklılık göstermektedir. İşte bu farklılık kontrol odağı olarak ifade edilmektedir (Rotter, 1966).

2.4.3 Kontrol Odağı Türleri

2.4.3.1 İç Kontrol Odağı

Kişi pekiştireçler ile kendi davranışları arasında bir ilişkinin olduğunu algılıyor ise bu kişi içten(internal) kontrollü bir bireydir. Pekiştirecin kendi tutum ve davranışlarına, becerilerine, özelliklerine bağlı olarak ortaya çıktığını düşünmektedir. Birey belirli bir durumda pekiştiricinin ortaya çıkmasını kendi davranışına bağlıyorsa benzer bir durum ile karşılaştığında pekiştirici ile ilgili beklentisi ya yükselmekte ya da azalmaktadır. Kendi davranışı ile ilişkilendirmediğinde ise yani kendi denetiminin dışındaki şans, kader, talih gibi kavramlarla ilişkilendirdiğinde pekiştirici ile ilgili beklentisinde herhangi bir durum gözlenmemektedir. İç ve dış kontrol odaklarını tamamen birbirine zıt kutuplar olarak da ele almamak gerekir. Pekiştirici bazen tamamen uç noktalarda olabilirken bazen ise arada bir yerde kalabilmektedir. Bu yüzden bireyleri tamamen iç kontrol odaklı veya dış kontrol odaklı diye sınıflandırmamak gerekir. (Rotter, 1966).

İç kontrollü bireyler içe dönük olmakla birlikte kendi duygu ve fikirlerine daha odaklıdır. Kaygı düzeyleri düşüktür. Benlik saygıları yüksektir. Kendilerine zor hedefler belirlerler, başarı beklentileri yüksek ve hedefe yöneliktir. Başarı motivasyonuna sahiptirler (Ören, 1991). Dıştan denetimlilere oranla daha bağımsızdırlar. Kendi hayal güçleri bilgi becerileri ile yaşamlarını yönettiklerini düşünürler. Daima güç arayışı içerisinde oldukları çevreleri üzerinde egemenlik kurmayı severler. Öz yeterlilikleri,

kendilerini kabulleri ve sorumluluk düzeyleri yüksektir. Psikolojik sağlıkları ve uyum düzeyleri de yüksektir. Sosyal ilişkilerinde aktif, rahat ve içtendirler. Kendi inançlarına ve değerlerine uygun bir yaşam sürerler. Aktif ve mücadelecidirler elde edecekleri ödül ve cezanın kendi davranış ve kararlarına göre şekilleneceğini bilir, kendileri sorumluluk alırken başkalarına da sorumluluk yüklerler. Çevrelerini ve geleceklerini etkileyebileceklerine olan inançları ve akademik başarıları yüksektir, yarış ortamında kendilerini gösterirler (Gürses, 2007).

2.4.3.2 Dış Kontrol Odağı

Dış kontrol bireyin davranışları ile ortaya çıkan pekiştireçler arasında bir ilişki kurmamasıdır. Bu durumda birey davranışlarının sorumluluğunu kabul etmez ve pekiştireçlerin üzerinde şans, talih, kader ve başka güçlerin etkili olduğunu düşünür bu birey de dıştan (external) kontrollü olarak adlandırılmaktadır. Bu bireyler davranışlarının sonuçlarından dış güçleri sorumlu tutarak düzeltmek için hiçbir çaba sarf etmezler. Rotter bireyin uzun süre kontrol edemediği bir pekiştirici ile karşılaşması durumunda güçsüzlük duygusuna kapıldığını ifade etmektedir. Bu durum bireyin sorumluluğu yüklenmeyerek durumu dış güçlere affetmesini desteklemektedir (Rotter, 1966).

Dış kontrollü bireyler; kişiler arası ilişkilerde daha dışa dönük ve kolayca dış çevrenin etkisinde kalan bireylerdir. Depresiflik, kaygı ve intihar riski oranları daha yüksektir. Kontrollü başkalarına bırakarak, yönergelere daha iyi uyarlar böylece arkadaşları ve yöneticilerle daha uyum içinde olurlar. Sorumluluğu çoğunlukla kendileri dışındaki bireylere yüklerler. Başarı yönelimleri düşükken, davranış problemleri yüksektir. Başarısızlık durumunda kendilerini kolayca aklayabilirler ve kendilerini arkaya atabilirler. Dünyanın onların kontrolünün çok ötesinde olduğunu ve olayları etkileyemeyeceklerini düşünürler. Stresli olaylarla karşılaştıklarında olumsuz duygularından daha çok bahsederler (Derin, 2019).

Bazı çalışmalarda kontrol odağının tipolojik bir kavram olarak ele alındığı görülmektedir. Böyle bir tiplere Rotter'ında eserinde bahsettiği gibi tamamen doğru olarak kabul edilemez. İnsanlar kesin olarak siz iç kontrollüsünüz siz dış kontrollüsünüz diye sınıflara ayrılacak müsaitliğe sahip değildirler. Literatür incelendiğinde görülmüştür ki insanların yaşları, eğitim seviyeleri, duygu durumları değiştikçe kontrol odakları buldukları noktadan farklı noktalara kayabilmektedir çünkü insan davranışını etkileyen birçok farklı etken bulunmaktadır. Bu etkenleri göz ardı ederek kişi bir kez nasıl

kalıplandıysa daima o şekilde kalacak diye kabul etmek bu konu ile ilgili yapılan çalışmalara ters düşmektedir (Gürses, 2007).

Yukarıda da bahsedildiği gibi insanların kontrol odakları değişebilmektedir. Yapılan çalışmalarda bireylerin hayatında işlerin yolunda gitmediği, kötü durumlarla karşılaştığı, umutsuzluğa düştüğü zamanlarda dış kontrole doğru kayıp kendilerini aklama, kendilerini durumdan soyutlamaya çalışma gibi düşünceler taşıdıkları ifade edilmiştir. İç kontrole doğru meyletmek ise bireylerin kendilerini güçlü hissettikleri, kişisel güç ve yeterliliklerini elde ettiği zamanlarda ortaya çıktığı belirtilmiştir (Gürses, 2007).

Kontrol odağının oluşmasında etkili olan yapılardan en önemlisi ailedir. Çocuğa uygulanan aşırı otoriter ve baskıcı davranışlar çocuğun daha çok dış kontrollü olmasına, çocuğa davranışlarının sonuçlarını açıklayarak ikna edici bir dille yaklaşmak ise iç denetiminin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Yine bağımsızlık duygusu, şefkat, ilgi, olumlu ilişki, tutarlı disiplin, destekleyici yardım, kabul gibi davranışlar çocuğun iç denetimini beslerken soğukluk, aşırı koruyuculuk, fiziksel cezalandırma, tutarsız disiplin gibi davranışlar dışsal kontrolü geliştirmektedir (Gürses, 2007).

3. YÖNTEM

3.1 Araştırmanın Modeli

Araştırma nicel bir desenle tasarlanmakla birlikte teorik ve alan araştırması olarak temelde iki bölümden oluşmaktadır. Teorik bölümde doküman inceleme yönteminden yararlanılmıştır. Araştırmanın modeli var olan durumu olduğu şekliyle ortaya koymayı hedefleyen tarama modelidir (İslamoğlu ve Alınacı, 2016:47). Araştırmada verileri toplamak için anket tekniğinden istifade edilmiştir, üç adet ölçek ve gerekli görülen demografik bilgi kısmı uygulanmıştır.

Nicel bir araştırma olan bu çalışmada demografik değişkenler ile dindarlık, suçluluk ve kontrol odağı arasındaki ilişki veriler toplanıp analiz edilerek sonuçların ortaya konulması hedeflenmiştir. Bunun için katılımcılara Ok: Dini Tutum Ölçeği, Suçluluk Ölçeği, Kontrol Odağı Ölçeği ve bağımsız değişkenlerin yer aldığı demografik bilgi formu uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS paket programı kullanılarak analiz edilmiştir.

3.2 Evren ve Örneklem

Araştırmamızın evreni 2023/2024 yılları arasında Trabzon ilinde ortaöğretim seviyesinde eğitim gören öğrencilerdir. Araştırmanın örneklemini tesadüfi örneklem yöntemi ile seçilen 400 öğrenci oluşturmaktadır.

3.3 Araştırmaya Katılanlar ve Nitelikleri

Bu çalışmaya 450 (n:450) kişi katılmıştır. Katılımcılardan 50 kişinin cevapları eksiklikler barındırdığından analize alınmamıştır. Araştırmaya katılan örneklem grubu içerisinde 217 kız (%54.3), 183 erkek (%45.8) öğrenci katılmıştır. Öğrencilerin 151'i (%37.8) Fen Lisesi, 111'i (%27.8) Anadolu Lisesi, 72'si (%18.0) İmam Hatip Lisesi, 66'sı (%16.5) Meslek Lisesi öğrencisidir.

Çalışmaya katılan katılımcılar 13 -18 yaş aralığında olmakla birlikte katılanların yaş ortalaması 15 (ortalama 15,76) dir.

Ekonomik durumla ilgili olan soruya katılımcılar rahat harcama yaparım 79 (%19,8), düşünerek harcama yaparım 286 (%71,5), temel ihtiyaçlarım dışında oldukça zor harcama yaparım 35 (%8,8) kişi cevap vermiştir. Hiç düşünmeden harcama yaparım" ifadesi 1 kişi olduğu için "Rahat harcama yaparım" ifadesi ile birleştirilmiştir. "Temel ihtiyaçlarımı

bile zor karşılarım" ifadesini işaretleyen 7 katılımcı ise "Temel ihtiyaçlarım dışında oldukça zor harcama yaparım" ifadesi ile birleştirilmiştir.

Katılımcılar "Hiç Kuran Kursuna Gittiniz mi" sorusuna "Hiç Gitmedim" 31 (%7,8), "Bir Yaz Gittim" 54 (13,5), "Birkaç Yaz Gittim" 266 (66,5), "Her Yaz Giderim" 49 (12,3) şeklinde cevap vermişlerdir. "Anne babanız hayatta mı" sorusuna 387 (%96,8) katılımcı evet 13 (%3,3) katılımcı ise hayır cevabı vermiştir.

3.4 Veri Toplama Araçları

Araştırmada, katılımcıların dindarlık düzeylerini ölçmek amacıyla Üzeyir Ok tarafından geliştirilen Ok: Dini Tutum Ölçeği, suçluluk düzeylerini ölçmek amacıyla Suçluluk Ölçeği ve kontrol odaklarını belirlemek için İhsan Dağ'ın geliştirdiği Kontrol Odağı Ölçeği kullanılmıştır.

3.4.1 Ok Dini Tutum Ölçeği

Doç. Dr. Üzeyir Ok tarafından dini tutumu ölçmek üzere geliştirilmiş sekiz maddeli, beşli likert tipinde bir ölçektir (1-Hiç katılmıyorum, 2 -Katılmıyorum, 3-Kararsızım, 4-Katılıyorum, 5-Tamamen katılıyorum). Yazar ölçeği diğer dini tutum ölçeklerinden ayırmak için kendi soy ismi ile isimlendirmiştir. Bilişsel, duygusal, davranışsal ve ilişkisel olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır. Bilişsel boyut ile bireyin dinle ilgili görüşünü, davranışsal boyutla kişinin davranışını dinin ne ölçüde yönlendirdiği, duygusal boyutla kişinin din tarafından etkilenen duygularının ne düzeyde etkilendiği ölçülmeye çalışılmıştır. İlişkisel boyutta ise dinin ana nesnesinin tanrı olmasından dolayı bu madde koyulmuş ve tanrıya yakınlık ölçülmeye çalışılmıştır. Bilişsel öğeler ters kodlanmıştır. Ölçeğe verilen cevaplara göre ölçekten alınan puan arttıkça dindarlık düzeyi artmakta ölçekten alınan puan azaldıkça dindarlık düzeyi azalmaktadır. İç tutarlılık puanı 81. ve 91. arasında değişmektedir (Ok, 2011).

3.4.2 Suçluluk Ölçeği

Ölçek Kugler ve Jones tarafından 1992 geliştirilmiş Müjgân İnözü tarafından Türkçe formu oluşturulmuştur. Yapılan analizler sonucunda orijinal şeklinin Türkiye örnekleminde istendiği şekilde çalışmadığı tespit edilmiş bunun sonucunda 35 maddelik ve 3 alt boyutlu şekli ortaya konmuştur. 5'li likert şeklinde olup, durumlu suçluluk, ahlaki suçluluk ve sürekli suçluluk olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. İç tutarlılık kat sayısının .81 ve .89 aralığında olduğu ifade edilmiştir. Ölçekten alınan puanların yüksek olması suçluluk düzeyinin yüksek olduğunu ifade etmektedir (Akın vd. 2018).

3.4.3 Rotter İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği

Rotter tarafından 1966 yılında bireyin kontrol odağının içsel mi dışsal mı olduğunu ölçmek üzere oluşturulmuştur. İhsan Dağ tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. 29 maddeden oluşmaktadır ve iki seçeneklidir. 29 madde içerisinden 6 tanesi (1, 8, 14, 19, 24, 27) dolgu maddesi olduğundan dolayı puanlanmamaktadır. Diğer sorulardan 2, 6, 7, 9, 16, 17, 18, 20, 21, 23, 25, 29. soruların “a” maddeleri “1” puanken 3, 4, 5, 10, 11, 12, 13, 15, 22, 26, 28. Soruların “b” maddeleri “1” puan almaktadır. Böylece ölçeği cevaplayan katılımcılar 0 ile 23 arasında bir puan almaktadır. Yüksel puanlar katılımcının dış kontrol odağının yüksek olduğunu göstermektedir. Türkiye’ de ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışması İhsan Dağ tarafından yapılmıştır. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları iki farklı örnekleme yapılmış ilk örnekleme cronbach alpha güvenilirlik kat sayısı ise .70 olarak bulunmuştur. İkinci örnekleme ise cronbach alpha değeri .71 dir (Karagöz vd. 2013).

3.5 Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışma gerçekleştirilirken ilk olarak literatür taraması yapılarak konu ve amaç belirlenmiştir. Literatür içerisinde benzer çalışmalar incelenerek boşlukları doldurabilecek bir çalışma yapılmaya çalışılmıştır. Konunun farklılıkları, zenginlikleri ve sınırlılıkları ve diğer özellikler göz önünde bulundurularak konunun çerçevesi belirlenmiştir. Değişkenler belirlendikten sonra çalışma ergen grup üzerinde yapılmaya karar verilmiştir. Araştırmanın nicel kısmına başlanacağı zaman araştırma konusuna uygun ölçekler belirlenmiş ilk olarak Sosyal Bilimler etik kuruluna sunulmuştur. Sosyal bilimler etik kurulunun ölçekler uygun görmesi ve araştırmaya izin vermesi sonucunda araştırmanın yapılacağı Trabzon ilinde ki gerekli mercilere başvurulmuştur. Trabzon il milli eğitimden ilk seferde izin alınamamıştır. Bunun sebebi araştırma lise öğrencilerine uygulanacağından eğitim öğretim süresinin sonuna yaklaşmış olmasıdır. Daha sonra dönem başında hemen tekrar il Milli Eğitime başvuru yapılmış 2023-2024 öğretim yılında anket formunun öğrencilere uygulanabilmesi için izin alınmıştır. Anket formunu örgün kurumlarda uygulamadan önce Google form ile veriler toplanmaya çalışılmış lakin veriler 300 yakın bir miktarda kalmış istenilen miktara ulaşamamıştır. Bu veriler de bir talihsizlik sonucu silinmiştir. Anket formu araştırmacının kendisi tarafından bizzat okullara giderek katılımcılara uygulanmıştır. İlk önce anket formunda, katılımcıların sosyal-demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular ile dindarlık, suçluluk ve kontrol odağı ölçekleri sunulmuştur. 450 anket formu oluşturulmuş formlardan 50 tanesi kısmi eksikliklerden dolayı geçersiz sayılmıştır. Ekonomik durumla ilgili olan soruya katılımcılar rahat harcama yaparım 79 (%19,8), düşünerek harcama yaparım 286 (%71,5), temel ihtiyaçlarım dışında oldukça zor harcama yaparım 35 (%8,8)

oranlarında cevap vermişlerdir. Hiç düşünmeden harcama yaparım" ifadesi 1 kişi olduğu için "Rahat harcama yaparım" ifadesi ile birleştirilmiştir. "Temel ihtiyaçlarımı bile zor karşılarım" ifadesini işaretleyen 7 katılımcı ise "Temel ihtiyaçlarım dışında oldukça zor harcama yaparım" ifadesi ile birleştirilmiştir.

Araştırmanın verileri SPSS Statistics SPSS-27 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Değişkenlerin grup ortalamalarındaki farklılıkları görebilmek için iki gruplu değişkenlerde bağımsız örneklem t-test, iki den fazla gruplu değişkenlerde Oneway Anova analizi yapılmıştır. Ölçeklerin birbirleri arasındaki ilişkinin yönünü ve gücünü tespit edebilmek için pearson korelasyon analizi uygulanmıştır.

Tablo 3.1 Normallik Varsayımı Analizi ve Güvenilirlik Analizi Tablosu

	Kontrol Odağı	Ok Dini Tutum	Sürekli Suçluluk	Durumlu Suçluluk	Ahlaki Suçluluk	Ortalama Suçluluk
Ortalama	12,3375	3,7588	3,0342	2,9355	3,4767	3,1718
Kişi sayısı	400	400	400	400	400	400
Standart Sapma	3,50060	,86819	,44645	,50336	,42174	,30586
Minimum	1,00	1,00	1,50	1,60	2,00	2,03
Maximum	22,00	5,00	4,83	4,80	4,75	4,80
Median	12,0000	3,8750	3,0000	2,8000	3,5000	3,1714
Range	21,00	4,00	3,33	3,20	2,75	2,77
Kurtosis (Basıklık)	,056	,917	,637	,676	,068	2,513
Skewness (Çarpıklık)	-,018	-1,062	,080	,484	-,012	,268

Tablo 3.1'de normallik analizi ve güvenilirlik analizleri yer almaktadır. Ölçeklerin basıklık çarpıklık değerlerine bakıldığında -2, +2 arasında olduğu görülmektedir. Yalnız suçluluk ölçeğinde kurtosis değerimiz (2,513) çıkmıştır. Bazı istatistiklere göre sosyal bilimlerde bu değer normal dağılım olarak kabul edilmektedir (Kunnan, 1998). Bu da parametrik testler kullanılabilenliğinin göstergesidir. Kontrol odağı ölçeğinde Türk toplumunda ergenler (Ort. 12,3375) puan elde etmiştir. Ölçeğin medyanı da (12,000) dir. Bu da göstermektedir ki katılımcıların yarısı (12,000) den aşağı puan almışken, yarısı (12,000) den yukarı puan almıştır. Ölçekten alınabilecek minimum puan 1,00 maksimum puan ise 22,00 dir. Dini tutum ölçeğine bakıldığında öğrenciler ortalama (3,7588) puan almışlardır. Ölçeğin medyanı da (3,8750) dir. Bu da göstermektedir ki katılımcıların yarısı (3,8750) den aşağı puan alırken yarısı da yukarıda puan almıştır. Ölçekten alınabilecek minimum puan (1,00) iken en yüksek puan (5,00) dır. Suçluluk ölçeğinde de

ortalama puanlarında ve alt boyutlarında medyan ve ortalamalar birbirlerine çok yakın değerlerdedirler. Sürekli suçlulukta (Ort. 3,0342) iken median (3,0000), durumluk suçlulukta (Ort.2,9355) iken median (2,8000), ahlaki suçlulukta (Ort. 3,4767) median (3,5000), ortalama suçluluk puanlarında ise (Ort. 31718) median (3,1714) bulunmuştur.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırmanın bu bölümünde 2023/2024 yılları arasında Trabzon’da değişik ortaöğretim kurumlarında eğitim gören 400 öğrencinin oluşturduğu evren ve örneklem üzerinden elde edilen verilerin analizi bulunmaktadır. Bu başlık altında kontrol odağı, suçluluk ve dindarlık arasındaki ilişki demografik değişkenler eşliğinde incelenecek ve hipotezler test edilecektir. Analizler sürecinde t test, anavo ve korelasyon analizlerine başvurulacaktır.

4.1 Katılımcıların Dindarlık Ortalaması

Bu bölümde katılımcıların dindarlık düzeyleri verildikten sonra demografik değişkenlerin dindarlık üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığına bakılacaktır.

4.1.1 Bireylerin Cinsiyete Göre Dindarlık Düzeyleri

Cinsiyet toplumu etkileyen önemli faktörlerden biridir. Bireyin duygu ve düşüncelerinin oluşumunda fitri olarak da etkisi büyüktür. Bu bölümde cinsiyetin dindarlık üzerinde farka yol açıp açmadığı ele alınacaktır.

Tablo 4.1 Cinsiyete göre Dindarlık T-test Tablosu

Grup	N	Ort.	Ss.	T	P
Kadın	217	3,7869	,79854	3,421	,001
Erkek	183	3,7254	,94532		

($p < 0,001$)

Cinsiyet değişkeninin dindarlık açısından anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığına dair yapılan t-testte erkek veya kadın olmanın istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşturduğu ($p=0,001 < 0,05$) görülmüştür. Dindarlık ölçeğinin bütünündeki ortalama verilere göre kız öğrencilerin (Ort.3,7869) iken erkek öğrencilerin (Ort. 3,7254) dür. Buna göre kız öğrencilerin dini tutumlarının erkeklere oranla daha yüksek olduğu söylenebilir. Analizlere göre H1: Cinsiyet, dindarlık bakımından anlamlı bir farka yol açar. Kız öğrencilerin dindarlık düzeyi erkek öğrencilere göre daha yüksektir hipotezi desteklenmektedir.

Literatürdeki çalışmalara bakıldığında cinsiyet ile dindarlık arasındaki ilişkiye dair birçok farklı tespit bulunmaktadır. Yapıcı (2012), 78 alan araştırmasını ele alarak yaptığı meta analitik çalışma sonucunda dindarlık ve cinsiyetle alakalı şu sonuçlara ulaşmıştır. Ele alınan bu çalışmaların bulgularının %51,47 sinde cinsiyet ve dindarlık arasında anlamlı

bir ilişki tespit edilememiştir. Anlamli ilişki tespit edilen çalışmalarda ise %27,94 kadınlar daha dindar, %20,59 unda erkekler daha dindar çıkmıştır. Diğer tespitler ise şu şekildedir; kadınlar erkeklere oranla farz ve nafile ibadetleri daha fazla yapmaktadır. Dindarlık boyutlarına bakıldığında “bilgi” boyutu hariç “inanç”, “ibadet”, “duygu” ve “etki” boyutunda kadınlar daha dindar görülmektedir. Genel dindarlığa bakıldığında cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir. İç güdümlü ve dış güdümlü dindarlığa bakıldığında erkekler daha iç güdümlü kadınlar ise dış güdümlü olarak tespit edilmiştir (Yapıcı, 2012).

Atalay 666 kişi üzerinde yaptığı çalışmasında bu çalışmaya paralel olarak dindarlık ve cinsiyet arasında anlamlı farklılık olduğunu tespit etmiş lakin bu çalışmanın zıddı yönde erkeklerin dindarlık puanlarının kızların dindarlık puanlarından daha yüksek olduğunu ifade etmiştir (Atalay, 2002).

Literatürde bu çalışmayı desteklemeyen sonuçlarda bulunmaktadır. Acat ergenler üzerinde yaptığı çalışmasında cinsiyet ve dindarlık arasında anlamlı bir farklılık tespit edememiştir. Fakat çalışmasında kız öğrencilerin dindarlık puanları bizim çalışmamıza paralel olarak daha yüksek çıkmıştır (Acat, 2019). Kavun da 638 ergen üzerinde yaptığı araştırmada, dindarlık ile insani değerler arasındaki ilişkiyi incelemiş ve kızlar ile erkekler arasında dindarlık bakımından anlamlı bir farklılık tespit etmemiştir (Kavun, 2016). Altun dindarlık ve narsizim üzerine yaptığı çalışmasında cinsiyet ve dindarlık arasında anlamlı bir ilişki bulamamıştır (Altun, 2015). Çetin’in yetişkin bireyler üzerinde dini tutum ve suçluluk üzerine yaptığı çalışması da yukarıda adı geçen çalışmaları destekler niteliktedir (Çetin, 2018).

4.1.2 Bireylerin Ebeveynlerinin Hayatta Olma Durumlarına göre Dindarlık Düzeyleri

Ebeveynler çocukların hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Çocuğu hayata hazırlayan, dinini öğreten, çocuğa rol model olan, karakterinin oluşumunu etkileyen en önemli faktörlerden birisi anne babasıdır. Bu kısımda anne veya babanın birinin veya her ikisinin kaybedilmesinin çocuğun dini tutumunu nasıl etkilediği ölçülmeye çalışılmıştır.

Tablo 4.2 Ebeveynlerin Hayatta Olma Durumlarına göre Dindarlık Düzeyleri

Grup	N	Ort.	Ss	t	P
Ebeveynler Hayatta	387	3,7649	,87140	,767	,443
Ebeveynlerden Biri Hayatta Değil	13	3,5769	,77483		

Tablodaki verilere göre ($p=,443>0,05$) olduğundan ebeveynlerin hayatta olup olmamaları ile dindarlık arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Ebeveyn (Ort.3,7649) erkek öğrencilerde ise (Ort.3,5769) çıkmıştır. Bu da göstermektedir ki ebeveyni hayatta olan öğrenciler ebeveyni hayatta olmayan öğrencilere nazaran daha yüksek bir dindarlığa sahiptirler. Bu analizlere göre H6: Dindarlık düzeyi ebeveynlerin hayatta olup olmadığına göre farka yol açmaktadır hipotezi desteklenmemektedir.

Literatürde bu konuya ilişkin fazla çalışma bulunmamaktadır. Çiğdem (2020) ele aldığı çalışmada dini tutum ve anne babanın sağ olma değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulamamıştır. Fakat babanın sağ olma durumu ile dini tutumun biliş boyutu ile arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulmuştur. Bu durumda anne babasından biri yaşayan bireylerin, ebeveynlerinin ikisi de yaşamayan bireylerde göre daha yüksek dindarlık düzeyine sahip oldukları ortaya çıkmaktadır (Çiğdem, 2020).

Altun' un (2015), araştırmasında ise dindarlık düzeyleri en yüksek olan öğrenciler, anne-babası vefat edenler iken; dindarlık düzeyleri en düşük olanlar ise anne-babası ayrı yaşayan öğrenciler olduğu tespit edilmiştir (Altun, 2015).

4.1.3 Bireylerin Ebeveynlerinin Birlikte Yaşamalarına göre Dindarlık Düzeyleri

Sağlıklı bir aile ortamının birey üzerindeki olumlu etkileri yadsınamayacak bir geçektir. Aile bütünlüğünün olduğu, huzurlu bir aile ortamı çocuğun gelişimi üzerinde her bakımdan olumlu etkilerini göstermektedir. Parçalanmış aileler de ise her ne kadar ayrılık süreci çocuklara zarar vermeden gerçekleştirilmeye çalışılsa da sonraki süreç çocuğa zarar vermeden sürdürülse de çocuğun içerisinde parçalanmış bir ailenin parçası olduğu düşüncesi tüm soğukluğuyla ortada durmaktadır. Bu kısımda anne babanın aynı çatı altında olmamasının çocukların dini tutumlarını nasıl etkilediği ölçülmeye çalışılmıştır.

Tablo 4.3 Ebeveynlerin birlikte yaşamalarına göre dindarlık düzeyleri

Grup	n	Ort.	Ss	t	P
Ebeveynler Birlikte Yaşiyor	375	3,7837	,85773	2,646	,008
Ebeveynler Ayrı Yaşiyor	23	3,2935	,93891		

Tablodaki verilere bakıldığında dindarlık ve ebeveynlerin birlikte veya ayrı yaşaması arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p=0,008<0,05$). Bu da ebeveynlerin birlikte

yaşamalarının gençlerin dindarlıkları puanları üzerinde pozitif bir farklılık oluşturduğunu göstermektedir. Ortalamalara bakıldığında ebeveynlerin birlikte yaşadığı gençlerin dindarlık ortalamalarının (Ort.3,7837), ebeveynleri birlikte yaşamayan gençlere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Analizler sonucunda elde edilen verilere göre H7: Eşlerin birlikte yaşıyor olup olmaması dindarlık düzeyi bakımından farka yol açar. Ebeveyni birlikte yaşayan ailede yetişen gençler, ebeveyni ayrı olan gençlere nazaran daha dindardır hipotezi desteklenmektedir.

Altun (2015), çalışmasında bu araştırmayla benzer olarak anne babanın birlikte yaşama veya ayrı yaşama durumu ile dindarlık arasında anlamlı bir fark bulamamıştır. Fakat yine bu çalışmaya benzer olarak ebeveyni birlikte yaşayan bireylerin ortalama dindarlık puanları, ebeveyni ayrı yaşayan beylerin ortalama dindarlık puanlarından yüksek çıkmıştır.

Bu çalışmanın aksine literatürde anne babanın medeni durumunun birey üzerinde dindarlık puanı açısından anlamlı farklılık oluşturduğuna dair Çetin 'in çalışması bulunmaktadır (Çetin, 2018).

Freud'a göre Oidipus kompleksi sonlarına doğru çocuklar ebeveynleri ile özdeşleşirler. Bu özdeşleşme sürecinde ebeveynlerinden bir taraftan toplumsal cinsiyete ait rolleri öğrenirken diğer taraftan toplumsal ve ahlaki değerleri de ebeveynlerinden kopyalarlar (Haspolat, 2022). Kültür aktarımı da bu süreçte gerçekleşir. Kültürlenme olarak da adlandırılan bu dönemde, kültürün tüm maddi ve manevi unsurları bir sonraki nesle aktarılır. Bu süreçte toplumda kabul gören ve değer verilen dini, manevi ve ahlaki değerler de genç nesle aktarılmış olur. Toplumun kültür değerlerinin kuşaktan kuşağa aktarılmasındaki en önemli etken ailedir. Çocuğun ilk sosyalleştiği kendine ilk rol model aldığı kişilerin bulunduğu ortamda aile ortamıdır. Ailede çocuğun her türlü ihtiyacı karşılanmakta, geleceği için şahsiyetini oluşturacak eğitim ve kültür verilmektedir. Çocuk taklit döneminde aile fertlerinde gördüğü ibadetleri ve dini motifli yaşantıları örnek alıp kendi de aynı davranışları sergilemek isteyebilir. Kaynağını sevileni taklit etme psikolojisinden alan bu eğilim, çocuğun dini hayatının oluşmasında oldukça önemlidir. İslam'a göre insan Allah'a inanma eğilimi ile doğmakta ve sonrasında bu eğilim anne babanın katkısıyla yeşertilmektedir. Bu durumda aile müessesinin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Birlikte yaşayan temelleri sağlam bir aile her zaman maddi ve manevi olarak daha güçlü ve çocukları için daha verimli bir ailedir (Başkonuş, 2019).

4.1.4 Bireylerin Eğitim Aldıkları Ortaöğretim Kurumlarına göre Dindarlık Düzeyleri

Öğrencilerin eğitim gördüğü okul türlerinin dindarlık düzeyi üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Bu etkinin analiz edilebilmesi dindarlık ve okul türü değişkenine Oneway Anova testi farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için sheffe testi uygulanmıştır.

Tablo 4.4 Ortaöğretim Değişkenine Göre Dindarlık Düzeyleri

Grup	n	Ort.	Ss	F	P	Sheffe
1.Anadolu İmam Hatip Lisesi	72	4,3299	,50669	24,246	,000	1 ile 2-4 2 ile 4 3 ile 4 Arasında
2.Anadolu Lisesi	111	3,7286	,83375			
3.Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	66	4,0019	,62653			
4. Fen Lisesi	151	3,4023	94,471			

Okul türü ve dini tutum arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır, ($p=0,000 < 0,05$). Genel olarak ortalamalara bakıldığında sırasıyla Anadolu İmam Hatip Lisesi, Meslek Lisesine göre, Meslek Lisesi Anadolu Lisesine, Anadolu Lisesi İse Fen Lisesine göre daha yüksek dindarlık düzeyine sahiptir. Gruplar arasında ki anlamlı farklılığa bakıldığında İmam Hatip Lisesi ile Anadolu Lisesi ve Fen Lisesi arasında, Anadolu Lisesi ve Fen Lisesi arasında, Mesleki Lise ve Fen Lisesi arasında anlamlı bir fark olduğu ortaya çıkmıştır. İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin en yüksek dindarlık ortalamasına sahip olması zaten beklenen bir durumdur. Yaptığımız analizlere göre H3: öğrenim görülen okul türü dindarlık düzeyleri bakımından farka yol açar. Hipotezi desteklenmektedir. İmam Hatip Lisesi öğrencileri diğer lise öğrencilerine göre daha dindardır. Fen Lisesinin en düşük puanı almasını ise daha çok maddeci, bilimsel bir tutuma sahip olmalarına manevi tutumlarının düşük olmasına bağlayabiliriz. Anketlerin uygulanmış aşamasında bile sadece Fen Lisesi öğrencilerinde dinin gereksiz olduğuna dair söylemler işitilmiştir.

Literatür tarandığında yapılan çalışmaların çoğunda İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin dindarlık puanlarının diğer lise türlerine göre daha yüksek düzeyde olduğu ortaya

çıkıştır. Literatürde İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin diğer lise türlerine göre dindarlık puanlarının daha yüksek çıktığını destekleyen birçok çalışma bulunmaktadır (Acat, 2019; Altun, 2015; Bilge & Kula, 2020; Çiğdem, 2020; Gürsu, 2011; Kavun, 2016; Kımtır, 2008; Özel, 2003).

İmam Hatip liselerinin dindarlık puanlarının daima yüksek çıkmasının sebebi liselerdeki normal müfredatın dışında din dersleri görmeleri olabilir. Yine imam hatip liselerini seçen öğrencilerin muhtemelen ailelerinin dini hassasiyetlerin yüksek olması çocuklarını eğitirken de bu dini hassasiyetlere dikkat etmeleri bu durumun sebepleri arasında gösterilebilir. Dini motivasyonlarının hem okul ve aile içinde hem de arkadaş çevresinde destekleniyor olması İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin dindarlık puanlarının yüksek olmasıyla ilişkilendirilebilir.

4.1.5 Bireylerin Gelir Durumuna Göre Dindarlık Düzeyi

Ekonomik gücün günümüz tüketim dünyasında bireylerin hayatındaki etkileyici rolü yadsınamaz. Bu kısım da gelir durumunun dindarlık düzeyini ne kadar etkilediğini test etmek için Oneway Anova testi uygulanmıştır. Gruplar arasındaki anlamlı farklılığın tespiti için ise sheffe testi yapılmıştır.

Tablo 4.5 Gelir Durumuna Göre Dindarlık Düzeyleri

Grup	N	Ort.	Ss.	F	P	Sheffe
1.Rahat Harcama Yaparım	79	3,5601	,87428	2,763	,064	Gruplar arası fark yoktur
2.Düşünerek Harcama Yaparım	286	3,8173	,85894			
3.Temel İhtiyaçlarım Dışında Zor Harcama Yaparım	35	3,7286	,88673			

Gelir durumunun dindarlık üzerinde olan etkisine dair ($p=0,05>0,064$) anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Yaptığımız analizlere göre H4: Ekonomik düzey dindarlık bakımından farka yol açar. Ekonomik durum iyileştikçe dindarlık azalır hipotezi desteklenmemektedir.

Literatür incelendiğinde bu çalışmayı destekler şekilde Özel (2003), sosyoekonomik düzey ve dindarlık arasında anlamlı bir ilişki bulamamıştır. Bu çalışmaya benzer olarak,

yaygın olan düşük gelir düzeyinin yüksek dindarlık puanına sahip olması tespitinden farklı olarak, Özel'in çalışmasında da orta gelir düzeyi daha yüksek dindarlık puanına sahiptir (Özel, 2003). Dindarlık ve sosyoekonomik düzey arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığını ortaya koyan birçok çalışma bulunmaktadır (Acat, 2019; Altun, 2015; Atalay, 2002; Çetin, 2018; Gürsu, 2011; Kavun, 2016; Özel, 2003; Yoğurtcu, 2009)

Literatürde bu araştırmanın tersi olarak dindarlık ve sosyoekonomik düzey arasında anlamlılık bulunan çalışmalarda bulunmaktadır. Öztürk ve Yoğurtcu çalışmalarında dindarlık ve sosyoekonomik düzey arasında anlamlılık tespit etmiş, gelir düzeyi arttıkça dindarlık düzeyinin arttığını ifade etmişlerdir (Öztürk, 2017; Yoğurtcu, 2009).

Altun çalışmasında dindarlık düzeyi en yüksek olan öğrencilerin sosyoekonomik düzeyi en düşük öğrencilerin olduğunu tespit etmiştir. Dindarlık puanlarının en düşük olduğu öğrencilerin ise sosyoekonomik düzeyi orta derecede sayılan ailelerin çocukları olduğunu tespit etmiştir (Altun, 2015).

Sosyoekonomik düzeyin düşük dindarlığın yüksek olduğu durumları düşük sosyoekonomik düzeydeki insanların bu dünyada elde edemediği şeyleri ahiret inancı ve adaletli bir yaratıcı düşüncesine sığınarak dinlerine daha sıkı sıkıya sarılmaları ile ilişkilendirebiliriz. Peygamberimiz zamanında da ilk inananların alt tabakalarda kişiler olduğu ifade edilmektedir. Bu durum bu dünyada arzuladığı ancak ulaşamadığı nimetler için bir telafi mekanizması olarak Ahiret inancını dolayısıyla dindarlığını artırıcı bir faktör olarak değerlendirebilir. Dindarlık ve sosyoekonomik düzey arasında birçok farklı yönde ilişki vardır. Bunu dindarlığın çok boyutlu yapısı, örneklem grubunun farklılığı gibi nedenlere bağlayabiliriz.

4.1.6. Kuran Kursuna Gitme Oranına Göre Dindarlık Düzeyi

Kuran Kursuna gitme oranının fazlaştıkça dindarlık düzeyini artacağı herkes tarafından beklenen bir sonuçtur. Bu kısımda bu test edilecektir.

Tablo 4.6 Kuran Kursuna Gitme Oranına Göre Dindarlık Düzeyi

Grup	N	Ort.	Ss.	F	P	Sheffe
1.Hiç Gitmedim	31	2,9960	1,06677	16,912	,000	3 ile 1 4 ile 1,2,3 Arasında
2.Bir Yaz Gittim	54	3,4907	,98809			
3.Birkaç Yaz Gittim	266	3,8130	,78820			
4.Her Yaz Giderim	49	4,2423	,57871			

Kuran Kursuna gitme sıklığı ile dindarlık düzeyi arasında ($p=0,00<0,05$) anlamlı farklılık bulunmuştur. Bu durumda H5: Kuran Kursuna gitmek, dindarlık düzeylerinde farka yol açar. Her sene Kuran Kursuna gidenlerin dindarlık düzeyleri diğerlerine nazaran daha yüksektir hipotezimiz desteklenmektedir. Yine Kuran Kursuna gitme sıklığı arttıkça dindarlığın aritmetik ortalaması artmaktadır. Gruplar arasındaki anlamlı farklılığa bakıldığında birkaç yaz gittim ile hiç gitmedim arasında, her yaz giderim ile diğer grupların tümünde anlamlı farklılığa rastlanmıştır.

Turan ve İyibilgin'in dindarlık üzerine olan çalışması bu çalışmayı destekler niteliktedir. Kuran'ı Arapça olarak okuyup anlayabilmenin dindarlık üzerindeki etkisine bakılan çalışmada kuranı Arapça okuyup anlayabilenlerin tüm dindarlık alt boyutlarında anlamlılık düzeyinde fark oluşturduğu tespit edilmiştir. Dini bilginin nereden alındığına dair soruda da kuran kursu cevabı aileden sonra ikinci sırada gelmektedir. Kuran'a yönelik ilginin nereden geldiğine dair soruda ise aileden sonra yine kuran kursu gelmektedir (Turan & İyibilgin, 2018).

Atalay okul dışında alınan din eğitiminin bireylerin dindarlık düzeyleri üzerinde anlamlı farklılık oluşturup oluşturmadığına baktığı çalışmasında anlamlı farklılık bulamamıştır. Gruplar arasındaki ortalamalara bakıldığında birinci sırada aile yer alırken ikinci sırada kuran kursu gelmektedir (Atalay, 2002).

Kuran kursuna gitmenin dindarlık üzerinde aileden sonra bu kadar etkili olması bu çalışmayı desteklerken kuran kursuna gitmenin dindarlık üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Bireylerin dini bilgileri alabilecekleri kaynaklardan biri de kuran kurslarıdır. Bu çalışmada dini bilginin tam olarak alınabilmesinin veya ne kadar sıklıkla alındığının dindarlık üzerindeki etkisi için katılımcıların kuran kursuna gitme sıklıkları

tespit edilmeye çalışılmıştır. Ülkemizde kuran ve din eğitimi ailede verilebildiği gibi genel olarak kuran kurslarında verilmektedir.

4.2 Katılımcıların Suçluluk Ortalamaları

Bu kısımda katılımcıların Suçluluk Ölçeği ile ölçülen suçluluk düzeyleri ile demografik değişkenler arasındaki farklılıklar ele alınacaktır.

4.2.1 Cinsiyet Değişkenine göre Suçluluk Düzeyi

Bu bölümde suçluluğun cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğine bakılacaktır.

Tablo 4.7 Cinsiyet Değişkenine göre Suçluluk Düzeyleri

Ölçek	Grup	N	Ort.	Ss.	T	P
Sürekli Suçluluk	Kadın	217	3,0975	,45634	3,145	,002
	Erkek	183	2,9590	,42349		
Durumluk Suçluluk	Kadın	217	2,9521	,48678	,717	,474
	Erkek	183	2,9158	,52301		
Ahlaki Suçluluk	Kadın	217	3,4652	,41254	-,597	,551
	Erkek	183	3,4904	,43313		
Suçluluk Ölçeği	Kadın	217	3,2028	,31846	2,217	,026
	Erkek	183	3,1351	,28675		

Cinsiyet gruplarına göre suçluk ölçeği alt boyutlarına bakıldığında sürekli suçluluk ile cinsiyet arasında ($p=,002<0,05$) anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Durumluk suçluluk ile cinsiyet grupları arasında ($p=,474>0,05$) olduğundan anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Ahlaki suçluluk boyutunda da ($p=,551<0,05$) olduğundan anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Genel olarak suçluluk ölçeğinden alınan puanlara bakıldığında ise ($p=0,26<0,05$) olduğundan anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Suçlulukla ilgili aritmetik ortalamalara bakıldığında ahlaki suçluluk boyutu hariç diğer tüm boyutlarda kız öğrencilerin suçluluk düzeyi erkek öğrencilere nazaran daha yüksektir. Bu durumda H8: Cinsiyet, suçluluk bakımından farka yol açmaktadır. Kadınların suçluluk puanları erkeklere nazaran daha yüksektir hipotezi desteklenmektedir.

Literatür incelendiğinde hipotezi destekler başka çalışmalarda bulunmaktadır. Başkonuş (2019) çalışmasında suçluluk ve cinsiyet arasında anlamlı farklılık bulmuş ve kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre suçluluk puanlarının daha yüksek olduğunu tespit

etmiştir (Başkonuş, 2019). İkinci ve Çetin’de yapmış oldukları çalışmalarında bu çalışmayı destekler sonuçlara ulaşmış, üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmalarda kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre suçluluk puanları daha yüksek çıkmıştır (Çetin, 2018; İkinci, 2021). Kadınların yaşamlarının her döneminde erkeklere oranla suçluluk duygusunu daha çok yaşadığını doğrular birçok çalışma bulunmaktadır (Akbağ & İmamoğlu, 2010; Cırhinlioğlu & Güvenç, 2011; Yaşa, 2012).

Literatürde erkeklerin kızlara nazaran daha fazla suçluluk duygusu taşıdığına dair çalışmalarda bulunmaktadır. Kula (2012) çalışmasında erkeklerin suçluluk düzeylerinin anlamlı şekilde kızlardan daha yüksek olduğunu tespit etmiştir (Kula, 2012).

Elde edilen bulgular üzerinden yola çıkılırsa kadınların içerisinde bulunduğu sosyolojik-ailevi faktörlerden hareketle “ben hata yaptım” düşüncesine kapılarak suçluluk hissetmeleri daha kolay olabilir. Türk toplum yapısının erkeklere daha müsamahakâr davranması bu sonuçları destekler niteliktedir (Çetin, 2018). Kadınların erkeklere nazaran daha çok suçluluk hissetmesinin sebepleri toplumun kadına biçtiği kalıptan dolayısıyla, kadınların fitratları gereği veya kadınların suçluluk duygularını daha aşikâr yaşamalarından kaynaklanabilir. Nitekim bu çalışmada da kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre sürekli suçluluk puanları yüksek çıkmıştır. Ergenlikle birlikte bireylerin cinsiyetlerinin daha çok farkına varmaları kızlarda utançla birlikte suçluluğu peşine getirebilir, erkeklerde ise bu durum onların daha rahat ve serbest davranmalarına ve yapılan davranışlar sonucunda benliklerini hedef almayarak daha rahat bir tutum sergileyerek suçluluk duygusu hissetmemelerine sebep olabilir (Cırhinlioğlu & Güvenç, 2011; Yapıcı, 2012).

4.2.2 Ebeveynlerin Hayatta Olma Durumuna göre Suçluluk Düzeyleri

Bu bölümde ebeveynlerin hayatta olup olmamasının suçluluk üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığına bakılacaktır.

Tablo 4.8 Ebeveynlerin Hayatta Olup Olmama Durumuna Göre Suçluluk Düzeyleri

Ölçek	Grup	n	Ort	Ss	T	P
Sürekli Suçluluk	Ebeveynler Hayatta	387	3,0329	,44993	-,316	,752
	Ebeveynlerin Biri Hayatta Değil	13	3,0726	,33746		
Durumluk Suçluluk	Ebeveynler Hayatta	387	2,9349	,50725	-,133	,894
	Ebeveynlerin Biri Hayatta Değil	13	2,9538	,38431		
Ahlaki Suçluluk	Ebeveynler Hayatta	387	3,4766	,42464	-,035	,972
	Ebeveynlerin Biri Hayatta Değil	13	3,4808	,33705		
Suçluluk	Ebeveynler Hayatta	387	3,1710	,30925	-,285	,776
	Ebeveynlerin Biri Hayatta Değil	13	3,1956	,18326		

Ebeveynlerin hayatta olup olmama durumu ne genel olarak suçluluk ile ne de suçluluk alt boyutlarının hiçbirinde anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Bu sonuçlara göre H13: Ebeveynleri hayatta olan bireyler ve hayatta olmayan bireylerin suçluluk düzeylerinde suçluluk ölçeğinden elde edilen puanlar bakımından fark vardır. Ebeveyni hayatta olanların puanı olmayanlara nazaran daha düşüktür hipotezimiz desteklenmemektedir.

Literatür incelendiğinde bu değişken ile alakalı fazla çalışma bulunamamıştır. Alp'in çocukluk travmaları üzerine yaptığı araştırmasında anne babanın hayatta olup olmadığı ve suçluluk arasında anlamlı farklılık tespit edememiştir (Aytaç Alp, 2019).

4.2.3 Ebeveynlerin Birlikte veya Ayrı Yaşamalarının Suçluluk Düzeyi Üzerindeki Etkisi

Bu kısımda herhangi bir nedenden dolayı ayrı yaşayan ebeveynlerin çocuklarının suçluluk düzeylerinde bu duruma bağlı olarak anlamlı bir farklılık oluşup oluşmadığına dair analizler.

Tablo 4.9 Ebeveynlerin Birlikte veya Ayrı Yaşamalarının Suçluluk Düzeyi Üzerindeki Etkisi

Ölçek	Grup	n	Ort.	Ss.	T	df	P
Sürekli Suçluluk	Ebeveynler Birlikte Yaşıyor	375	3,0262	,45117	-1,565	396	,118
	Ebeveynler Ayrı Yaşıyor	23	3,1763	,36107			
Durumluk Suçluluk	Ebeveynler Birlikte Yaşıyor	375	2,9344	,50438	-,446	396	,656
	Ebeveynler Ayrı Yaşıyor	23	2,9826	,47449			
Ahlaki Suçluluk	Ebeveynler Birlikte Yaşıyor	375	3,4805	,42255	1,229	396	,220
	Ebeveynler Ayrı Yaşıyor	23	3,3696	,37842			
Suçluluk	Ebeveynler Birlikte Yaşıyor	375	3,1688	,31110	-,700	396	,485
	Ebeveynler Ayrı Yaşıyor	23	3,2149	,21292			

Yapılan t test sonucunda ebeveynlerin ayrı yaşamasının hiçbir alt boyutta ve genelde suçluluk ile anlamlı bir farklılık ($p=0,485 > 0,05$) oluşturmadığı görülmüştür. Bu durumda H14: Ebeveynleri birlikte yaşayan bireyler ve birlikte yaşamayan bireylerin suçluluk ölçeğinden elde edilen puan ortalamaları arasında fark vardır. Ebeveyni ayrı yaşayanların puanları birlikte yaşayanların puanlarına nazaran daha yüksektir hipotezimiz desteklenmemektedir.

Literatür incelendiğinde bu konuyla ilgili çok fazla çalışmaya rastlanmamaktadır. Çetin (2018) çalışmasında bu çalışma ile aynı doğrultuda suçluluk ve ebeveynlerin ayrı veya birlikte yaşaması arasında anlamlı bir farklılık bulamamıştır. Anne, babaların birbirleri ile geçinme durumlarının suçluluk alt boyutunu nasıl etkilediğini ölçmek için koyduğu soruda da yine anlamlı bir farklılık bulamamıştır (Çetin, 2018). Alp' de çalışmasında anne babanın birlikte veya ayrı yaşamasının suçluluk üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığını tespit etmiştir (Aytaç Alp, 2019).

4.2.4 Kuran Kursuna Gitme Sıklığına Göre Suçluluk Düzeyi

Bu bölümde bireylerin kuran kursuna gitme sıklığının suçluluk ile ne derecede anlamlı farklılık oluşturduğuna bakılacaktır.

Tablo 4.10 Kuran Kursuna Gitme Sıklığına Göre Suçluluk Düzeyi

Ölçek	Grup	n	Ort.	ss.	P	Sheffe
Ahlaki Suçluluk	1.Hiç gitmedim	31	3,3065	,43268	,005	4 ve 1 arasında
	2.Bir yaz gittim	54	3,4506	,48036		
	3.Birkaç yaz gittim	266	3,4713	,39701		
	4.Her yaz giderim	49	3,6429	,43435		

Yapılan analizlerin tablosu çok yer kapladığı için buraya sadece anlamlı farklılık oluşturanlar alınmıştır. Kuran Kursuna gitme sıklığı ile sürekli suçluluk, durumlu suçluluk ve ortalama suçluluk arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Ahlaki suçluluk ve kuran kursuna gitme değişkeni arasında ise ($p=0,005<0,05$) olduğundan istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Gruplar arası farka bakıldığında sadece her yaz giderim ile hiç gitmedim diyenler arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Bu durumda H12: Kuran kursuna gitme sıklığı suçluluk ölçeğinden elde edilen puanlar bakımından farka yol açar. Kur'an Kursuna giden bireylerin suçluluk ölçeğinden elde ettiği puan gitmeyenlere oranla daha yüksektir hipotezi kendisine destek bulamamıştır. Suçluluk ölçeğinin sadece Ahlaki suçluluk bakımından gruplar arasında fark ortaya çıkarken diğer boyutlar ve ölçeğin tümü bakımından gruplar arasında istatistiksel olarak herhangi bir fark tespit edilememiştir ($p>.05$).

Kur'an kursuna giden ergenlerin kendilerini daha fazla suçlu hissetmesi, daha fazla dini hükümleri öğrenmeleri ve kendi yetersizliklerinin farkına varmaları ile suçluluk puanlarının daha yüksek olacağı düşünülmektedir. Bu durumla ilgili kıyaslama verisine ulaşılammıştır.

4.2.5 Okul Türüne Göre Suçluluk Düzeyi

Bu bölümde gidilen okulun kişinin suçluluk düzeyi ile anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadığına bakılacaktır.

Tablo 4.11 Okul Türüne Göre Suçluluk Düzeyi

Ölçek	Grup	n	Ort	Ss	F	p	Sheffe
Ahlaki Suçluluk	1.Anadolu İmam Hatip Lisesi	72	3,6192	,32133	4,149	,007	4 ve 1 Arasında
	2.Anadolu Lisesi	111	3,4595	,46137			
	3.Mesleki ve Teknik Lise	66	3,4987	,46742			
	4.Fen Lisesi	151	3,4119	,39881			

Yapılan analizler sonucunda sürekli suçluluk, durumlu suçluluk ve ortalama suçluluk ile okul türünde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Anlamlı farklılık olmadığından o kısım tablo haline getirilmemiştir. Ahlaki suçluluk ve okul türü arasında ($p=0,007<0,05$) anlamlı farklılığa rastlanmıştır. Okul türleri arasında ahlaki suçluluk puanları aritmetik ortalamaları birbirine fark yok denecek kadar azdır yine de beklendiği gibi imam hatip lisesi en yüksek ortalamaya sahiptir. Elde edilen bu veriler göre H10: Öğrenim görülen okul türü suçluluk puanları bakımından farka yol açar. İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin suçluluk puanları diğer lise öğrencilerine nazaran daha yüksektir hipotezi desteklenmektedir.

Başkonuş (2019) yılında birçok ortaöğretim kurumu öğrenci üzerinde uyguladığı “ergen suçluluğu ve dindarlık” adlı çalışmada imam hatip lisesi öğrencilerinin suçluluk puanlarının diğer lise türlerine nazaran daha yüksek olduğunu tespit etmiştir (Başkonuş, 2019). Kartopu (2016) ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada ilahiyat fakültesi öğrencilerinin diğer fakültelere göre suçluluk puanları daha yüksek çıkmıştır (Kartopu & Başkonuş, 13-14-15 Ekim).

Dilber’in (2013) Genel, Meslek ve Anadolu lisesi öğrencileri ile gerçekleştirdiği çalışmada Anadolu Lisesi öğrencilerinin diğer liselere göre daha yüksek suçluluk puanlarına sahip olduğu tespit edilmiştir.

Literatür incelendiğinde okul türü ve suçluluk üzerine yapılan çalışmalarda imam hatip lisesi öğrencilerin çoğunlukla diğer ortaöğretim öğrencilerine nazaran suçluluk puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum imam hatip lisesi öğrencilerinin daha fazla suçluluk duyacakları eylemleri gerçekleştirdikleri anlamına

gelmez. Aksine daha yoğun dini eğitim almalarından ve ailelerinin onları belli bir çerçeve içerisinde yetiştirmesinden dolayı vicdan muhasebelerinin ve Allah'a karşı kul olarak sorumluluklarının farkında olduklarından dolayı suçluluk duygusunu daha yoğun hissediyor olabilirler.

4.2.6 Ekonomik Duruma Göre Suçluluk Düzeyi

Bu bölümde ekonomik durum ile suçluluk arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığına bakılacaktır

Tablo 4.12 Ekonomik Duruma Göre Suçluluk Düzeyi

Ölçek	Grup	n	Ort.	Ss	p	Sheffe
Ahlaki Suçluluk	Rahat harcama yaparım	79	3,3186	,43848	,001	1 ve 2 Arasında
	Düşünerek harcama yaparım	286	3,5240	,40329		
	Temel İhtiyaçlarım dışında oldukça zor harcama yaparım	35	3,4476	,45288		

Yapılan analizlerde suçluluk alt boyutları ve ortalama suçluluk kategorilerinde sadece ahlaki suçluluk ve ekonomik durum arasında ($p=0,001<0,05$) anlamlılık bulunmuştur. Ekonomik duruma göre aritmetik ortalamalara bakıldığında çok büyük farklılıklar görülmemektedir. Bu analizlere göre H11: Ekonomik düzey suçluluk puanları bakımından farka yol açar. Ekonomik düzeyi düşük ailede yetişen bireylerin ekonomik düzeyi yüksek ailede yetişen bireylere nazaran suçluluk puanları daha yüksektir hipotezimiz desteklenmektedir ancak ekonomik durumdaki temel ihtiyaçlarım dışında oldukça zor harcama yaparım alt boyutunda suçluluk düzeyinin daha yüksek çıkmasını beklerken, düşünerek harcama yaparım kısmında suçluluk düzeyi daha çok çıkmıştır.

Literatür incelendiğinde suçluluk ve sosyoekonomik düzey arasındaki ilişkiye dair araştırmalar bulunmaktadır.

Başkonuş araştırmasında bu çalışmaya paralel olarak ekonomik düzey düştükçe suçluluğun puanlarının arttığını ifade etmektedir (Başkonuş, 2019).

Çetin çalışmasında suçluluk ve sosyoekonomik düzey arasında anlamlı bir fark bulamamış, gruplar arasındaki ortalamalarda birbirine çok yakın çıkmıştır (Çetin, 2018).

Alp' de suçluluk ve utanç üzerine yaptığı çalışmasında suçluluk ve sosyokenomik düzey arasında anlamlı bir farklılık bulamamıştır (Aytaç Alp, 2019).

4.3 Katılımcıların Kontrol Odağı Düzeyleri

Bu kısımda demografik değişkenlerle beraber katılımcıların kontrol odağı arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı ele alınacaktır.

4.3.1 Cinsiyetin Kontrol Odağına Etkisi

Kontrol odağı temelde bireyin yaşantılarının sorumluluğunu alıp almaması ile ilgilidir. Bu bölümde cinsiyetin kontrol odağı üzerinde anlamlı bir farklılık ortaya koyup koymadığına bakılacaktır.

Tablo 4.13 Cinsiyetin Kontrol Odağı Üzerinde ki Etkisi

Grup	N	ort	Ss	T	P
Kız	217	12,8802	3,62277	3,421	,001
Erkek	183	11,6940	3,24364		

Cinsiyet ve kontrol odağı arasında ($p=0,001<0,005$) anlamlı bir fark bulunmaktadır. Kız öğrencilerin aritmetik ortalaması (Ort.12,8802) erkeklerin ortalamasından (Ort. 11,6940) fazladır. Bu da göstermektedir ki kız öğrenciler erkek öğrencilere nazaran daha dış kontrollüdürler. Buna bağlı olarak H15: Cinsiyet, kontrol odağı puanları bakımından farka yol açar. Kadınlar erkeklere göre daha içsel kontrollüdür hipotezimizde ilk kısım analizler tarafından desteklenirken ikinci kısım desteklenmemektedir.

Gündüz (2017) çalışmasında; cinsiyet ve kontrol odağı arasında anlamlı bir farklılık bulamamıştır. Gezgin (2010) suça sürüklenen ergenler ve denetim odağı üzerine yaptığı çalışmasında Gündüz, gibi cinsiyet ve kontrol odağı arasında anlamlı bir ilişki bulamamıştır. Şengüder (2006), denetim odağı ve ruhsal sorunlar arasındaki ilişkiye dair yaptığı çalışmasında bahsettiğimiz çalışmaları destekler şekilde cinsiyet ve kontrol odağı arasında anlamlı bir ilişki bulamamıştır (Gezgin, 2010; Gündüz, 2017; Şengüder, 2006)

Demir (2021) ise çalışmasında cinsiyet ve kontrol odağı arasında anlamlı bir ilişki olduğunu kadınların erkeklere orana daha içsel kontrollü olduklarını tespit etmiştir. Ören de denetim odağı ve kendini kabul üzerine yaptığı çalışmasında kadınların erkeklerden daha içsel kontrollü olduğunu tespit etmiştir (Ören, 1991).

Okumuşoğlu (2015), sınıf tekrarı yapan ve yapmayan öğrencilerin kontrol odağını ele aldığı çalışmada, kızların dışsal kontrol odağı düzeyini erkeklerin dışsal kontrol odağı düzeylerinden daha düşük tespit etmiş, kızların içsel kontrol odağı düzeylerini, erkeklerin içsel kontrol odağı düzeylerinden daha yüksek tespit etmiştir (Okumuşoğlu, 2015).

Erbaş (2009), çalışmada erkek öğrencilerin iç kontrol odağına, kız öğrencilerin ise dış kontrol odağına sahip olduğunu tespit etmiştir. Örneklem grubunun tamamına bakıldığında öğrencilerin %53.4' ü dıştan denetimli, %46,6'sı içten denetimli tespit edilmiştir. Kız, erkek her iki cinsiyet grubunda da dışsal denetimli bireylerin sayısı, içsel denetimli bireylerin sayısına oranla daha fazladır (Erbaş, 2009).

Cinsiyet ve kontrol odağı ile ilgili çalışmalara bakıldığında tutarlı sonuçların bulunmadığı dikkat çekmektedir. Ülkemizde erkeklere biçilen rolün ve geleneksel yetiştirme biçimlerinin erkeklere daha riskli davranışlarda bulunmaya serbestlik sağlamaktadır. Erkekler kızlara nazaran daha hoşgörülü ve gevşek yetiştirilirken kızlar daha disiplinli ve aile ortamında yetiştirilmektedir. Bu durum kızların daha dışsal denetimli olmaya iterken erkeklerin daha içsel kontrollü olmasına ortam sağlıyor olabilir.

4.3.2 Ebeveynlerin Hayatta Olup Olmamasının Kontrol Odağı Üzerindeki Etkisi

Bu bölümde ebeveynleri hayatta olmayan bireylerin kontrol odaklarının nasıl etkilendiği analiz edilecektir.

Tablo 4.14 Ebeveynlerin Hayatta Olmasının Kontrol Odağı Üzerindeki Etkisi

Grup	n	ort	Ss	T	P
Ebeveynler Hayatta	387	12,3514	3,42885	,434	,665
Ebeveynler Hayatta Değil	13	11,9231	5,39230		

Ebeveynlerin hayatta olup olmaması kontrol odağı üzerinde anlamı bir farklılık yaratmamaktadır ($p=0,665>0,05$). Ebeveynleri hayatta olan gençlerin akademik ortalaması (Ort. 12,3514) ebeveynleri hayatta olmayanlara göre daha dışsal kontrollüdür. Bu durumda H_0 : Ebeveynlerin hayatta olup olmamaları ile kontrol odağı arasında anlamlı bir farklılık vardır hipotezimiz desteklenmemektedir. Bu tabloda ele alınan verileri inceleyen herhangi bir araştırmaya ulaşılammıştır.

4.3.3 Ebeveynlerin Birlikte veya Ayrı Yaşamalarının Kontrol Odağı Üzerindeki Etkisi

Bu bölümde ebeveynlerin ayrı veya birlikte yaşamalarının kontrol odağı üzerindeki etkisi ele alınacaktır.

Tablo 4.15 Ebeveynlerin Birlikte veya Ayrı Yaşamalarının Kontrol Odağı Üzerindeki Etkisi

Grup	n	Ort.	Ss.	T	P
Ebeveynler Birlikte Yaşıyor	375	12,3360	3,52973	,042	,967
Ebeveynler Ayrı Yaşıyor	23	12,3043	3,16852		

Ebeveynlerin birlikte veya ayrı yaşamalarının kontrol odağı üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmüştür. Bu durumda H21: Kontrol odağı ve ebeveynlerin birlikte veya ayrı yaşaması arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır hipotezimiz desteklenmemektedir.

Literatür incelendiğinde ebeveynlerin boşanmış veya boşanmamış olması ile kontrol odağı arasında pek fazla çalışmaya rastlanmamaktadır. Bu çalışmayı destekler mahiyette Gezgin iki grup ortalaması arasında fark olmadığını rapor etmektedir (Gezgin, 2010)

Alkış (2016) ise yaptığı çalışmasında anne babanın birlikte veya ayrı yaşaması ile kontrol odağı arasında gruplar arasında anlamlı bir farklılık tespit etmiş, ebeveynleri birlikte yaşayan ergenlerin, ebeveynleri ayrı yaşayan ergenlere göre daha iç kontrollü olduğunu tespit etmiştir (Alkış, 2016).

4.3.4 Kuran Kursuna Gitme Sıklığının Kontrol Odağı Üzerindeki Etkisi

Bu bölümde Kuran Kursuna gitme sıklığının kontrol odağı üzerindeki etkisi ele alınacaktır.

Tablo 4.16 Kuran Kursuna Gitme Sıklığının Kontrol Odağı Üzerindeki Etkisi

Grup	N	ort	Ss	F	P	Sheffe
Hiç gitmedim	31	12,7097	3,10047	,132	,941	Gruplar arası fark yoktur
Bir yaz gittim	54	12,2963	3,90273			
Birkaç yaz gittim	266	12,3195	3,52235			
Her yaz giderim	49	12,2449	3,23091			

Kuran kursuna gitme sıklığı ile kontrol odağı arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bu durumda H19: Kuran Kursuna giden bireyler ve gitmeyenler arasında kontrol odakları bağlamında anlamlı bir farklılık vardır hipotezimiz desteklenmemektedir.

4.3.5 Okul Türünün Kontrol Odağı Üzerindeki Etkisi

Bu bölümde okul türü ve kontrol odağı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Sorusuna cevap aranacaktır.

Tablo 4.17 Okul Türünün Kontrol Odağı Üzerindeki Etkisi

Grup	n	Ort	Ss	F	P	Sheffe
1.Anadolu İmam Hatip Lisesi	72	11,1111	2,91936	4,370	,005	2 ve 1 4 ve 1 arasında
2.Anadolu Lisesi	111	12,9189	3,51913			
3.Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	66	12,1515	2,95735			
4.Fen Lisesi	151	12,5762	3,82699			

Tablodaki verilere göre okul türü ve kontrol odağı arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p=0,00<0,05$). Anadolu Lisesi öğrencileri diğer gruplara göre daha dışsal kontrollüdür (Ort. 12,91189). İmam hatip lisesi öğrencileri ise en içsel kontrollü olan gruptur (Ort.11.1111). Bu durumda H17: Öğrenim görülen okul türü, kontrol odağı

puanları bakımından farka yol açar. İmam Hatip Lisesinde öğrenim gören öğrenciler daha içsel kontrollüdür hipotezimiz desteklenmektedir.

Literatürde lise öğrencilerinin kontrol odaklarının içsel veya dışsal olması ile ilgili birçok çalışma bulunmaktadır. Örneğin, Erbaş, yürüttüğü bir araştırmada öğrenim görülen lise türü ile kontrol odağı arasında anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiş, Meslek lisesinde ve Genel lisede okuyan bireylerin daha içten denetimli, Fen lisesinde ve Anadolu lisesinde okuyan bireylerin ise daha dıştan denetimli olduğunu rapor etmiştir (Erbaş, 2009).

Bu durum şöyle izah edilebilir. İç denetimli bireyler daha çok davranışlarının sorumluluğunu üstlenen bireylerdir. Yaptığı davranışın kendi tercihleri yolunda olduğu yönündeki inanış yüksektir. Dış denetimli bireyler ise daha çok başına gelenleri şans, kader veya başka güçlü bireylerin etkisi ile ilişkilendirme eğilimindedirler. Ağırlıklı din eğitimi alan İmam Hatip Lisesi öğrencilerin daha iç denetimli olma eğilimi dinin bir kısım hükümleri ile ilişkilendirilebilir. Örneğin, Allah insana cüz-i irade vermiştir ve hayatındaki gelişmeler ve başına gelenler, bireyin cüzii iradesi ile seçimi neticesinde oluşur. Bunun sonucu olarak da birey bunların sorumluluklarını yüklenir. Dini literatürde bu yöndeki inanışları bilen ve inanan bireylerin daha iç denetimli olması mümkündür.

4.3.6 Ekonomik Durumun Kontrol Odağı Üzerindeki Etkisi

Bu bölümde ekonomik durum ile kontrol odağı arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı ele alınacaktır.

Tablo 4.18 Ekonomik Durumun Kontrol Odağı Üzerindeki Etkisi

Grup	N	Ort.	Ss.	F	P	Sheffe
Rahat Harcama Yaparım	79	12,4557	3,37714	,399	,672	Gruplar arası fark yoktur
Düşünerek Harcama Yaparım	286	12,2517	3,56881			
Temel İhtiyaçlarım Dışında Oldukça Zor Harcama Yaparım	35	12,7714	3,25473			

Bu çalışmada ekonomik durumun oluşturduğu grupların kontrol odağından elde ettikleri ortalamalar bakımından fark bulunamamıştır ($p=0,672>0,05$). Aritmetik ortalamalara bakıldığında temel ihtiyaçlarım dışında oldukça zor harcama yaparım kategorisi daha dış kontrollü çıkmıştır. Bu durumda H18: Ekonomik durum grupları ve kontrol odağı

arasında anlamlı bir ilişki vardır. Ekonomik durum arttıkça bireyin içsel kontrolü artmaktadır desteklenmemektedir, çünkü rahat harcama yaparım kategorisi düşünerek harcama yaparım kategorisine nazaran daha yüksek bir ortalamaya sahiptir.

Demir (2021) yürüttüğü bir çalışmada; ekonomik durum ve kontrol odağı arasında anlamlılık tespit etmiş, anlamlılığın nereden kaynaklandığı ile ilgili yaptığı analizler sonucunda düşük ekonomik düzeye sahip kişilerin kontrol odağı puanları daha yüksek çıkmıştır. Kontrol odağı ölçeğinde puanlar arttıkça birey dış kontrollü, düştükçe iç kontrollü olmaktadır (Demir, 2021).

Gezgin (2010) çalışmada ekonomik düzey grupları ve kontrol odağı arasında anlamlı bir fark tespit etmiş, ailesi yüksek gelir grubuna dâhil olan ergenlerin daha iç kontrollü olduğunu rapor etmiştir (Gezgin, 2010).

4.4 Katılımcıların Dindarlık, Suçluluk, Kontrol Odağı ve Yaş Değişkeni Analizi

Bu başlık altında katılımcıların yaşları, dindarlık, suçluluk ve kontrol odağı arasındaki etkileşimler analiz edilecektir. Olgular arasında nasıl bir ilişki olduğuna yönelik bulgular tablo 4.19 da verilecektir.

Tablo 4.19 Dindarlık, Suçluluk, Kontrol Odağı ve Yaş Korelasyon Analizi Tablosu

	1	2	3	4	5	6
1.Yaş	1					
2.Kontrol Odağı	-,071 ,159	1				
3. Ok Dini Tutum	-,093 ,064	-,139**	1			
4. Sürekli Suçluluk	-,072 ,151	,256**	-,017 ,734	1		
5. Durumlu Suçluluk	-,013 ,791	,099*	-,020 ,691	,095 ,056	1	
6. Ahlaki Suçluluk	-,070 ,160	-,017 ,731	,373** ,000	,188** ,000	-,043 ,392	1
7. Suçluluk	-,090 ,071	,208** ,000	,159** ,001	,862** ,000	,286** ,000	,604** ,000

Tablo 4.19 da ki verilere bakıldığında yaş ve diğer değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu durum örneklem grubundaki ergenlerin yaş gruplarının birbirine çok yakın olması ile izah edilebilir.

Kontrol odağı ve dini tutum arasında ($r = -0,139$) $p < 0,05$ düzeyinde negatif yönlü zayıf bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre dindarlık puanları artarken kontrol odağı puanlarının düştüğü söylenebilir. Kontrol odağı puanlarının yükselmesi dış kontrol odağını artırdığı dikkate alındığında, dindarlığın iç kontrolü güçlendirdiği ileri sürülebilir. Dış kontrol bireyin davranışları ile ortaya çıkan pekiştireçler arasında bir ilişki kurmamasıdır. Bu durumda birey davranışlarının sorumluluğunu kabul etmez ve pekiştireçlerin üzerinde şans, talih, kader ve başka güçlerin etkili olduğunu düşünür. Din ise bu tür inanışların tam aksi öğretilere sahiptir. Dindar birey tüm kararlarından Allah katında kendisi sorumludur. Dininin emir ve yasakları çerçevesinde her bakımdan dindar, bir mümin olarak adlandırılabilmesi için kararlarını şansa, kadere veya başka bir şeye dayandırmadan, hayatının iplerini sıkı sıkıya tutarak istikrarlı bir şekilde yaşamalıdır. Dindarlık ve kontrol odağı arasında negatif yöndeki anlamlı ilişki bu şekilde izah edilebilir.

Kontrol odağı ölçeği, yaşadığı veya gözlemlediği olaylarda bireylerin ne kadar kendi iradesine veya ne kadar şans, kısmet ve hatta kader gibi içsel-dışsal odaklara yüklemeye bulunduğunu ölçmektedir. Benson ve Spilka'nın (1973) da belirttiği gibi "dini tutumu yüksek" olan kesin inançlı" birey, şans, kısmet ve irade zayıflığına davranışlarının sonuçlarını daha az bağlamaktadır (akt. Seyhan, 2013).

Literatürde bu durumu destekler çalışmalar bulunmaktadır. İslambay çalışmasında, iç kontrol odağına sahip bireylerin dış kontrol odağına sahip bireylerde oranla manevi inançlarının daha yüksek olduğunu tespit etmiştir (İslambay, 2014).

Seyhan, inanç tarzları ve denetim odağı üzerine yaptığı bir araştırmada, içsel denetimli üniversite öğrencilerinin, dini tutumda dışsal denetimlilere nazaran daha yüksek ortalama puan aldıklarını rapor etmektedir (Seyhan, 2013)

Literatürde bu bulguların zıttı bulgulara da rastlanmaktadır. Ilgar'ın denetim odağı ve ahlaki değerler üzerine yaptığı çalışmasında dıştan denetimlilerin dini ve ahlaki değerlere içten denetimlilere oranla daha fazla kıymet verdiği ifade edilmektedir (Ilgar, 1996).

Kontrol odağı ve sürekli suçluluk arasında ise ($r = 0,256$) $p < 0,05$ pozitif yönde zayıf fakat anlamlı bir ilişki olduğu tablo 4.19'dan anlaşılmaktadır. Bu bulgulara göre, kontrol odağı puanları artarken, sürekli suçluluk puanlarının da arttığı söylenebilir. Kontrol odağı puanlarının artması bireyin dış kontrol eğiliminin güçlenmesi anlamına geldiğinden, sürekli suçluluk ile arasında pozitif yönde bir ilişki olması beklenen bir durumdur. Dış

kontrol odağına sahip bireyler dünyanın onların kontrolünün çok ötesinde olduğunu ve olayları etkileyemeyeceklerini düşünmekte, stresli olaylarla karşılaştıklarında olumsuz duygularını aşmakta güçlük çekmektedirler (Derin, 2019). Bu sebeple bireyin davranışlarından ve bu davranışlarının benliğine yansımalarından dolayı sürekli bir suçluluk içerisinde olması, bu durumun sebebinin başkalarından kaynaklandığını düşünerek kendisinde bu olumsuz davranışları değiştirecek gücü görmemesi bireyi sürekli bir suçluluk duygusunun içine itiyor olabilir.

Kontrol odağı ve durumluk suçluluk arasında da $p < 0,05$ düzeyinde zayıf ($r = ,099$) fakat pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre kontrol odağından elde edilen puanlar artarken durumluk suçluluk alt boyutundan elde edilen puanların da arttığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kendi davranışlarının sorumluluğunu üstlenmeyen kişilerin hata veya yanlışlar karşısında kendilerini iç kontrollü olup davranışlarının sorumluluğunu yüklenen bireylere nazaran daha fazla suçlu hissetmesi olağandır.

Kontrol odağı ve genel suçluluk puanları arasında, $p < 0,05$ düzeyinde zayıf, pozitif ($r = 208$) yönlü, anlamlı bir ilişki vardır. Kontrol odağı ve genel suçluk arasındaki ilişkiye incelendiğinde, kontrol odağı puanları arttıkça suçluluğun arttığı söylenebilir. Ören denetim odağı ve kendini kabul arasındaki ilişkiye dair yaptığı bir çalışmada içten denetimlilerin kendilerini, suçluluk duygularına itecek davranışların sorumluluğunu almaları nedeniyle, bu bireylerin bu tür davranışlar sonucunda suçluluk duyma yerine o davranışları düzeltmeye yöneldiklerini ve bunun da onları suçluluk duygusunu yaşamaktan kurtardığını belirtmiştir. Dışsal denetimlilerin ise, davranışlarının sorumluluğunu dış etkilere yüklemesi nedeniyle suçluluk duygularına neden olacak davranışların ortaya çıkmasının nedenini de dış etkilere yükleyeceği ve bu duyguyu fazla yaşamayacaklarını ifade etmiştir (Ören, 1991). Ahlaki suçluluk ve kontrol odağı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($p > 0,05$).

Dini tutum ile suçluluk arasındaki ilişki ve etkileşimler incelendiğinde, sürekli ve durumluk suçlulukla istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmektedir (Tablo; 4.19). Bu sonuca göre iki olgunun birbirinden bağımsız olarak hareket ettiği söylenebilir.

Dini tutum ve ahlaki suçluluk arasında ise $p < 0,05$ düzeyinde pozitif yönlü nispeten orta güçte anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r = 373$). İlişkinin yönünün pozitif olduğu dikkate

alındığında, bireylerin dindarlık düzeyleri artarken ahlaki suçluluk düzeylerinin de arttığı anlaşılmaktadır. Ahlaki suçluluk belirli bir duruma göre veya sürekli hissedilen suçluluktan ziyade daha evrensel kodlarla ilgili bir suçluluk türüdür. Ahlaki suçluluk din, toplum, siyaset gibi daha geniş ve kişinin kendisinden başkalarını da düşündüğü, vicdanını daha fazla silkeleyen özellikle dini emir ve yasaklarda varlığını hissettiği bir duygu durumudur (Akın vd. 2018). Bu nedenle kişinin dindarlığı arttıkça ahlaki suçluluk oranının da artması beklenen bir durumdur. Bireyin dindarlık oranı arttıkça Rabbine daha çok yaklaşacak, Rabbine daha çok yaklaştıkça kusursuz bir mümin olma arzusu artacaktır. Kusursuz mümin olma arzusu onu en ufak yaptığı bir hatada daha çok suçluluk duymaya sevk edecektir.

Yine dini tutum ve genel suçluluk puanları arasında ($r=159$) $p<0,05$ düzeyinde pozitif yönde zayıf anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Din insanı daima iyiye ve güzele yönlendirmektedir. Dolayısıyla dindarlık düzeyi artan birey davranışlarına, çevresine ve ibadetlerine özen göstermektedir. Bu durumda birey bir hata yaptığında günahkârlık ve pişmanlık duygularıyla yoğun bir şekilde suçluluk hissetmektedir. Dindarlık düzeyi arttıkça hakiki mümin olmak isteyen bir bireyin hataları sonucunda daha çok suçluluk hissetmesi olağandır.

Literatürde dini tutum ve suçluluk ile ilgili çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışmayla kıyaslayabilmek adına Başkonuş 'un çalışmasından bahsedilecektir. Başkonuş dindarlık tutumları ile suçluluk düzeyi arasındaki ilişkiye baktığı çalışmasında on beş dini tutum grubu ile suçluluk arasındaki farka bakmış on beş tutumun tamamında dini tutumu yüksek olanların suçluluk düzeyleri yüksek çıkmıştır (Başkonuş, 2019).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Lise öğrencilerine yönelik yapılan bu çalışmada, dini tutumları, suçluluk düzeyleri ve kontrol odağı yönleri ölçülmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin yaş, cinsiyet, okul türü, ekonomik durumu, Kuran Kursuna gitme sıklığı, ebeveynlerinin birlikte yaşayıp yaşamaması, ebeveynlerin sağ ve vefat etmişlik durumu değişkenlerinin dini tutum, suçluluk, kontrol odağı üzerinde fark oluşturup oluşturmadığına bakılmıştır.

Araştırmaya Trabzon' un değişik ilçelerinde 2023/2024 yıllarında eğitim gören tesadüfi örneklem ile seçilen 217 kız (%54.3), 183 erkek (%45.8) toplamda 400 öğrenci katılmıştır. Öğrencilerin 151'i (%37.8) Fen Lisesi, 111'i (%27.8) Anadolu Lisesi, 72'si (%18.0) İmam Hatip Lisesi, 66'sı (%16.5) Meslek Lisesi öğrencisidir. Katılımcıların 217 si kız öğrenci 187 si ise erkek öğrencidir. Çalışmaya katılan katılımcılar 13 -18 yaş aralığında olmakla birlikte katılanların yaş ortalaması 15 (ortalama 15,76) dir.

Araştırma bulgularına göre katılımcıların dindarlık ölçeğinden elde ettiği puanlar ortalama 3,7588 dir. Kontrol odağı ölçeğinden ortalama 12,3375 puan elde edilmiştir. Suçluluk ölçeğinden ise ortalama 3,1718 puan elde edilmiştir.

Cinsiyet değişkeninin dindarlık açısından anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığına dair yapılan t-testte erkek veya kadın olmanın istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşturduğu ortaya koymaktadır ($p<0,05$). Buna göre kız öğrencilerin dini tutumlarının erkeklere oranla daha yüksek olduğu veriler ışığında söylenebilir. Analizlere göre H1: Cinsiyet, dindarlık bakımından anlamlı bir farka yol açar. Kız öğrencilerin dindarlık düzeyi erkek öğrencilere göre daha yüksektir hipotezi desteklenmiştir.

Ebeveynlerin birlikte veya ayrı yaşaması, dindarlık ölçeğinden elde edilen puanlar bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir fark oluşturmaktadır ($p<0,05$). Bu da ebeveynlerin birlikte yaşamasının gençlerin dindarlık puanları üzerinde pozitif bir etki oluşturduğunu göstermektedir. Analizler sonucunda elde edilen verilere göre H7: Eşlerin birlikte yaşıyor olup olmaması dindarlık düzeyi bakımından farka yol açar. Ebeveyni birlikte yaşayan ailede yetişen gençler, ebeveyni ayrı olan gençlere nazaran daha dindardır hipotezi desteklenmiştir.

Yapılan analizler, öğrenim görülen okul türünün dini tutumlar bakımından istatistiksel bakımdan anlamlı bir farka yol açtığını ortaya koymaktadır ($p<0,05$). Yapılan analizlere göre H3: öğrenim görülen okul türü dindarlık düzeyleri bakımından farka yol açar hipotezi desteklenmektedir.

Gelir durumunun dindarlık üzerinde olan etkisine dair anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Yapılan analizlere göre H4: Ekonomik düzey dindarlık bakımından farka yol açar. Ekonomik durum iyileştikçe dindarlık azalır hipotezi desteklenmemiştir.

Yapılan analizlerde Kuran Kursuna gitme sıklığının dindarlık düzeyine önemli bir etkisi olduğu ortaya çıkmıştır ($p<0,05$). Bu durumda H5: Kuran Kursuna gitmek, dindarlık düzeylerinde farka yol açar. Her sene Kuran Kursuna gidenlerin dindarlık düzeyleri diğerlerine nazaran daha yüksektir hipotezimiz desteklenmiştir.

Cinsiyet gruplarına göre suçluk ölçeği alt boyutlarına bakıldığında cinsiyet grupları sürekli suçluluk puanları bakımından istatistiksel olarak önemli bir farka yol açmaktadır ($p<0,05$). Genel olarak suçluluk ölçeğinden alınan puanlara bakıldığında ise kız veya erkek olmanın önemli bir farka yol açtığı tespit edilmiştir ($p<0,05$). Suçlulukla ilgili aritmetik ortalamalara bakıldığında ahlaki suçluluk boyutu hariç diğer tüm boyutlarda kız öğrencilerin suçluluk düzeyi erkek öğrencilere nazaran daha yüksektir. Bu durumda H8: Cinsiyet, suçluluk bakımından farka yol açmaktadır. Kadınların suçluluk puanları erkeklere nazaran daha yüksektir hipotezimiz desteklenmektedir.

Ebeveynlerin hayatta olup olmama durumu, ne genel olarak suçluluk puanları bakımından ne de suçluluk alt boyutlarından elde edilen puanlar bakımından anlamlı bir fark oluşturmamaktadır. Bu sonuçlara göre H13: Ebeveynleri hayatta olan bireyler ve hayatta olmayan bireylerin suçluluk düzeylerinde suçluluk ölçeğinden elde edilen puanlar bakımından fark vardır. Ebeveyni hayatta olanların puanı olmayanlara nazaran daha düşüktür hipotezimiz desteklenmemiştir.

Yapılan t test analizine göre ebeveynlerin birlikte veya ayrı yaşamasının suçluluk ölçeğinin alt boyutları ve genelde suçluluk düzeyi bakımından önemli bir farka yol açmadığı söylenebilir ($p>0,05$). Bu durumda H14: Ebeveynleri birlikte yaşayan bireyler ve birlikte yaşamayan bireylerin suçluluk ölçeğinden elde edilen puan ortalamaları arasında fark vardır. Ebeveyni ayrı yaşayanların puanları birlikte yaşayanların puanlarına nazaran daha yüksektir hipotezimiz desteklenmemiştir.

Kuran Kursuna gitme tutumu bakımından, sürekli suçluluk, durumluk suçluluk ve genel suçluluk puanları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Ahlaki suçluluk ve Kuran Kursuna gitme değişkeni arasında ise $p<0,05$ düzeyinde anlamlı bir farkın olduğu anlaşılmıştır. Bu durumda H12: Kuran Kursuna gitme sıklığı suçluluk ölçeğinden elde edilen puanlar bakımından farka yol açar. Kur'an Kursuna giden bireylerin suçluluk ölçeğinden elde ettiği puan gitmeyenlere oranla daha yüksektir hipotezi desteklenmemiştir.

Yapılan analizler sonucunda öğrenim görülen okul tür bakımında sürekli suçluluk, durumluk suçluluk ve genel suçluluk puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ahlaki suçluluk bakımından ise ortalamalar arasında anlamlı farka rastlanmıştır ($p<0,05$). Okul türleri arasında İmam Hatip Lisesi en yüksek ortalamaya sahiptir. Elde edilen bu veriler göre H10: Öğrenim görülen okul türü suçluluk puanları bakımından farka yol açar. İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin suçluluk puanları diğer lise öğrencilerine nazaran daha yüksektir hipotezi kısmen desteklenmiştir.

Yapılan analizlerde ekonomik durum, suçluluk alt boyutları ve genel suçluluk bakımından sadece ahlaki suçluluk alt boyutundan elde edilen puanlar arasında istatistiksel olarak önemli düzeyde farka yol açmıştır ($p<0,05$). Bu analizlere göre H11: Ekonomik düzey suçluluk puanları bakımından farka yol açar. Ekonomik düzeyi düşük ailede yetişen bireylerin ekonomik düzeyi yüksek ailede yetişen bireylere nazaran suçluluk puanları daha yüksektir hipotezimiz desteklenmektedir ancak ekonomik durumdaki temel ihtiyaçların dışında oldukça zor harcama yaparım kategorisinde suçluluk düzeyinin daha yüksek çıkması beklenirken, düşünerek harcama yaparım kategorisinin suçluluk düzeyi daha yüksek çıkmıştır.

Cinsiyet bakımından kontrol odağı puanları arasında ($p<0,005$) anlamlı bir fark bulunmaktadır. Kız öğrencilerin aritmetik ortalaması (Ort.12,8802) erkeklerin ortalamasından (Ort. 11,6940) yüksektir. Bu da kız öğrencilerin, erkek öğrencilere nazaran daha dış kontrollü olma eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır. Buna bağlı olarak H15: Cinsiyet, kontrol odağı puanları bakımından farka yol açar. Kadınlar erkeklere göre daha içsel kontrollüdür hipotezinin ilk kısım analizler tarafından desteklenirken ikinci kısım desteklenmemektedir.

Yapılan analizlere göre okul türü, kontrol odağından elde edilen puanlar bakımından önemli düzeyde bir farka neden olmaktadır ($p<0,05$). Anadolu Lisesi öğrencileri diğer gruplara göre daha dışsal kontrollüdür (Ort. 12,91189). İmam Hatip Lisesi öğrencileri ise en içsel kontrollü olan grubu oluşturmaktadır (Ort.11.1111). Bu durumda H17: Öğrenim görülen okul türü, kontrol odağı puanları bakımından farka yol açar. İmam Hatip Lisesinde öğrenim gören öğrenciler daha içsel kontrollüdür hipotezi desteklenmektedir.

Yapılan analizlerde bu araştırmanın temel problemlerini oluşturan olgular arasında önemli ilişkiler elde edilmiştir. Pearson Korelasyon analizi sonuçlarına göre yaşın hiçbir olgu ile ilişkisinin olmadığı anlaşılmıştır. Bu durum ergenler üzerinde yapılan böyle bir araştırmada yaşların birbirine yakın olması ile izah edilebilir.

Dindarlığa yönelik tutumlar ile Kontrol odağı arasında negatif yönde doğrusal bir ilişkinin olduğu tablo verilerinden anlaşılmaktadır. r katsayısı bakımından her ne kadar bu ilişki zayıf da olsa istatistiksel olarak anlamlıdır.

Suçluluk ölçeğinin bütününden elde edilen puanlar bakımından incelendiğinde, suçluluk ile kontrol odağı arasında pozitif yönlü doğrusal bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum suçluluk ölçeğinden elde edilen puanlar artarken, kontrol odağı ölçeğinden elde edilen puanların da arttığına işaret etmektedir. Kontrol odağında yüksek puanlar dışsal kontrolü güçlendirdiği göz önüne alındığında, suçluluk düzeyi artarken dışsal kontrolün de artacağı söylenebilir. Ayrıca suçluluk ölçeğinin bütününden elde edilen puanlarla dindarlık arasında da pozitif yönde doğrusal bir ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum bireyin dini bilgi, duygu ve düşünceleri artarken suçluluk hissiyatlarının da yükselmesine yorulabilir. Ahlaki suçluluk alt ölçeği ile dindarlık arasında pozitif yönde nispeten orta güçte korelasyon, özellikle dindarlığa yönelik tutumlarla, ahlaki suçluluğa yönelik tutumların etkileşim içinde olduğuna işaret etmektedir. Yine suçluluk ölçeğinin iç tutarlılığına ilişkin bir sonuç da buradan paylaşılabilir. Suçluluk ölçeğinden elde edilen toplam puanlar ile suçluluk ölçeğinin alt boyutlarını oluşturan sürekli, durumluk ve ahlaki suçluluk arasında pozitif yönde durumluk suçluluk haricinde güçlü bir ilişki söz konusudur. Durumluk suçluluk alt boyutu ile suçluluk toplam puanları arasındaki korelasyon ise önemli olmakla birlikte nispeten zayıftır.

Suçluk ölçeğinin sürekli, durumluk ve ahlaki suçluluk alt boyutlarının kontrol odağı ve dindarlığa yönelik tutumlar arasındaki ilişki ve etkileşimleri ise şu şekildedir. Sürekli suçluluk sadece kontrol odağı ile pozitif yönde nispeten zayıf bir ilişki içindedir. Buna göre kontrol odağı ölçeğinden elde edilen puanlar artarken sürekli suçluluk eğilimlerinin de arttığı söylenebilir. Durumluk suçluk da yalnızca kontrol odağı ile pozitif yönde zayıf bir ilişkiye sahiptir. Ahlaki suçluluk boyutunun ise sadece dindarlık ile ilişkisi söz konusudur. İlişkinin yönünün pozitif olduğu dikkate alındığında dindarlığa yönelik tutumlar artarken ahlaki suçluluğa yönelik tutumların da arttığı söylenebilir.

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda aşağıda belirtilen hususların araştırmacılarca dikkate alınmasının gelecekteki çalışmalara katkı sağlaması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Kontrol Odağı, dindarlık ve suçluluk arasındaki ilişkiler farklı örneklem grupları üzerinde çalışılabilir. Bu çalışmada ele alınan ilişkinin daha farklı örneklem ve çalışma grupları ile çalışılması literatürün zenginleşmesine katkı sağlayabilir.

Kontrol odağı, suçluluk ve dindarlığa suçluluk kavramına benzerliği dolayısıyla ayırımında zorlandığımız utanç kavramı eklenerek daha farklı çalışmalar yapılabilir.

Daha güvenilir verilere ulaşılması bakımından bu alanda var olan ihtiyacı karşılamak için yeni ölçekler geliştirilebileceği gibi var olan ölçeklerde düzenlemeler yapılabilir.

Yaş değişkeni ve diğer değişkenler daha geniş bir aralığa yayılarak, örneklem grubu genişletilerek daha kapsayıcı sonuçlar elde edilebilir.

Kontrol odağı ele alan çalışmalar alan yazında çok sınırlı olduğu için bu konuda farklı çalışmalar yapılarak alan yazına katkı sağlanabilir.

Anket tekniği ile yapılan bu araştırmalarda mümkün derece ölçeklerin maddelerinin azaltılması faydalı olacaktır. Genellikle gençlerimiz, çok kısa zaman dahi olsa, fazla madde sayısına sahip olan anketleri doldurmaktan kaçınmaktadır. Bu durum ankete katılımı düşürdüğu gibi bazı formların eksik ve özensiz doldurulmasına yol açmaktadır.

KAYNAKLAR

- Acat, B. (2019). *Ergenlerde Dindarlık, Değerler, İnternet Bağımlılığı Ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Ahioğlu Lindberg, E. N. (2011). Piaget Ve Ergenlikte Bilişsel Gelişim. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(1), 1-10.
- Akbağ, M., & İmamoğlu, S. (2010). Cinsiyet Ve Bağlanma Stillerinin Utanç, Suçluluk Ve Yalnızlık Duygularını Yordama Gücünün Araştırılması. *Kuram Ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10(2), 651-682.
- Akgüneş, S. (2019). *14-18 Yaş Arası Ergenlerin Psikososyal Gelişim Dönemleri Kazanımları ile Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Aydın Üniversitesi.
- Akın, B., Hacıömeroğlu, B., & İnözü, M. (2018). Re-Examining Psychometric Properties Of The Turkish Form Of The Guilt Inventory In A Non-Clinical And Depression Sample (Turkish). *Journal Of Clinical Psychiatry*, 21(1), 24-37. <https://doi.org/10.5505/Kpd.2017.52523>
- Alkış, L. (2016). *Boşanmış Ve Boşanmamış Aileye Sahip Ergenlerde Denetim Odağı Ve Öfke İfade Tarzlarının Karşılaştırılması* [Yüksek Lisans Tezi]. Ticaret Üniversitesi.
- Altınsu Sönmez, Ö. (2016). Dindarlığın Ölçülebilirliği Üzerine Geliştirilen Dindarlık Ölçekleri. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 36.
- Altun, R. (2015). *Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık Ve Narsizm İlişkisi (Sinop Örneği)* [Doktora Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Atalay, T. (2002). *İlköğretim Ve Liselerde Dindarlık Üzerine Bir Araştırma (Diyarbakır Örneği)* [Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi]. [Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Aytaç Alp, A. (2019). *Karabük Üniversitesi Öğrencilerinde Çocukluk Çağı Travmalarının Suçluluk Utanç Duyguları Ve Benlik Saygısı İle İlişkisinin İncelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Ayten, A. (2017). *Psikoloji Ve Din Psikologların Din Ve Tanrı Görüşleri* (5. Baskı). İz Yayıncılık.

- Bahadır, A. (1994). *Ergenlik Döneminde Dini Şüphe Ve Tereddütler* [Yüksek Lisans Tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Başkonuş, L. (2019). *Ergen Suçluluğu Ve Dindarlık* [Yüksek Lisans Tezi]. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Bayrakçı, M. (2007). Sosyal Öğrenme Kuramı Ve Eğitimde Kullanılması. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*.
- Beşer, F. (2011). Dünyevileşmenin tezahürleri Ve Dünya Ukba Dengesi. *Din Ve Hayat*, 13, 28-31.
- Bezmez, S., Blakney, R., & Brown, C. H. (2008). Redhouse Yeni Sözlüğü. İçinde *Redhouse* (23. Bs, S. 702). Sev Matbaacılık.
- BiLge, E. Z., & Kula, M. N. (2020). Liseli Gençlerin Dindarlık Eğilimi Ve İyilik Algısı Arasındaki İlişki. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 215-240. <https://doi.org/10.17494/Ogusbd.763650>
- Boynukalın, M. (2024). Suç. İçinde *Tdv İslam Ansiklopedisi* (2009. Bs).
- Burger, J. M. (2016). *Kişilik Psikoloji Biliminin İnsan Doğasına Dair Söyledikleri* (İ. D. E. Sarıoğlu, Çev.; 5.Baskı). Kaknüs Yayınları.
- Cirhinlioğlu, F. G., & Güvenç, G. (2011). Utanç Eğilimi, Suçluluk Eğilimi Ve Psikopatoloji. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 20.
- Cüceloğlu, D. (2006). *İnsan Ve Davranışı* (15. Bs). Remzi Kitapevi.
- Çetin, H. (2018). *Üniversite Mezunu Yetişkin Bireylerin Dini Tutum Düzeyleri İle Suçluluk-Utanç Duygularının Karşılaştırılması* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Çiğdem, E. (2020). *Liselilerin Umut Dindarlık Ve Başarı İlişkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Cumhuriyet Üniversitesi.
- Çok, F. (1991). Basında Gençlik İmajları. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 81, 41-48.
- Demir, K. (2021). *Ergenlerde İnternet Bağımlılığı İle Utangaçlık Ve Denetim Odağı Arasındaki İlişki*. Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Derin, S. (2019). *Ölüm Kaygısına İlişkin Bir Model Testi: Denetim Odağı, Kaygı Ve Ölüm Obsesyonunun Rolü* [Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

- Dinçel, E. (2006). *Ergenlik Dönemi Gelişimsel Ödevleri Ve Psikolojik Problemler* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Dost, A., & Yağmurlu, B. (2006). Suçluluk Ve Utanç Duygularının Kavramsallaştırılmasına İlişkin Sorunlar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 9(17), 37-52.
- Düzgün, Ş. A. (1997). *Din Birey Ve Toplum*. Akçağ Yayınları.
- Ekinci, O. (2021). *Üniversite Öğrencilerinde Karar Verme Stilleri İle Suçluluk Utanç İlişkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Maltepe Üniversitesi.
- Erbaş, N. (2009). *Lise Son Sınıf Öğrencilerinde Denetim (Kontrol) Odağı İnancının Risk Alma Davranışına Etkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Freud, S. (2000). *Bir Yanılsamanın Geleceği Uygarlık Ve Hoşnutsuzlukları* (A. Yardımlı, Çev.). İdea.
- Fromm, E. (2019). *Psikanaliz Ve Din* (E. Erten, Çev.; 6. Baskı). Say Yayınları.
- Gezgin, M. (2010). *Suçta Sürüklenen Ergenlerde Denetim Odağı: İzmir Örneğinde Bir Çalışma* [Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Gündüz, S. (2017). *Ortaöğretim Öğrencilerinin Stresle Başa Çıkma Tarzları, Kontrol Odağı Ve Psikolojik Dayamlılık Düzeylerinin İncelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Beykent Üniversitesi.
- Gürses, İ. (2007). Din Eğitimi Kişilik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(2).
- Gürsu, O. (2011). *Ergenlik Döneminde Psikolojik Sağlık Ve Dindarlık İlişkisi* [Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Haspolat, N. K. (2022). Psikanalizin İçinden Bir Kavram Özdeşleşme. *Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 1-9.
- Hökelekli, H. (2010). Din Dindarlık Ve Boyutları. İçinde *Din Psikolojisi Aöf* (1.Baskı, S. 25). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Hökelekli, H. (2020). *Din Psikolojisi* (15. Baskı). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İlgar, M. . Z. (1996). *Denetim Odağının Değer Sistemleri Ahlaki Gelişim Düzeyi Ve Öz Ahlaki Değerlendirme Üzerindeki Etkileri* [Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi.

- İslambay, D. (2014). *A Preliminary Analysis Of Non-Material Beliefs In Turkish Sample: The Predictibility Of Locus Of Control, System Justification, Religious/Spiritual Coping And Religiosity* [Yüksek Lisans Tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Jung, C. G. (2017). *Psikoloji Ve Din* (R. Karabey, Çev.; 3. Bs). Okyanus Yayıncılık.
- Karacoşkun, M. D. (Ed.). (2019). *Din Psikolojisi* (5. Baskı). Grafiker Yayınları.
- Karagöz, H., Canbulat, T., & Akay, Y. (2013). Rotter İç- Dış Kontrol Odağı Ölçeğinin Öğretmen Adaylarında Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *Akademik Bakış Dergisi*, 35, 12.
- Kartopu, S., & Başkonuş, L. (13-14-15 Ekim). *Ergen Suçluluğu Ve Dindarlık Lise Örneklemi Üzerinde Bir Araştırma*.
- Kavun, Y. (2016). *Ergenlerde Dindarlık Ve İnsani Değerler*. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Kayıklık, H. (2006). Bireysel Dindarlığın Boyutları Ve İnanç Davranış Etkileşimi. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 19(3), 491-499.
- Kımtır, N. (2008). *Benlik Saygısı Ve Dindarlık İlişkisi* [Doktora Tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Koç, M. (2003). Gelişim Ve Din Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi. *Ekev Akademi Dergisi*, 15, 113-132.
- Koç, M. (2004). Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi Ve Genel Özellikleri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 231-256.
- Köse, A. (2019). *Freud Ve Din* (7.Baskı).
- Kula, T. (2012). *Ergenlerde Öfke Duygusu; Benlik Algısı, Tanrı Algısı, Suçluluk Ve Utanç Duyguları Açısından Bir Değerlendirme (Diyarbakır Örneklemi)*. Ankara Üniversitesi.
- Kulaksızoğlu, A. (1998). *Ergenlik Psikolojisi* (1. Baskı). Remzi Kitapevi.
- Kunnan, A. J. (1998). An Introduction To Structural Equation Modelling For Language Assessment Research. *Language Testing*, 15(3), 295-332.
- Ok, Ü. (2011). *Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme Ve Geçerlik Çalışması*. 22.
- Okumuşoğlu, O. (2015). *Sınıf Tekrarı Yapan Ve Yapmayan Lise Öğrencilerinin Benlik Saygıları Ve Öznel İyi Oluşlarının ;Akademik Tükenmişliği ,Kontrol Odağı ,Eğitim Stresleri Açısından İncelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Mevlana Üniversitesi.

- Ören, N. (1991). Denetim Odağı Ve Kendini Kabul Arasındaki İlişkiler. *Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Dergisi*, 1(2), 20-28.
- Özdemir, N., & Düzgüner, S. (2020). Suçluluk, Pişmanlık Ve Günahkarlığın Kapsamı Ve Diğer Yakın Kavramlarla İlişkisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49, 497-529. <https://doi.org/10.17120/omuifd.798703>
- Özel, İ. (2003). *Ergenlik Döneminde Dua* [Yüksek Lisans Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Öztürk, Y. (2017). *Ergenlerde Dindarlık İle Öznel İyi Oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Çarşamba Örneği)*.
- Rotter, J. . B. (1966). Generalized Expectancies For İnternal Versus External Control Of Reinforcement. *Psychological Monographs: General & Applied*, 80(1), 1-27.
- Sert Ağır, M. (1994). *Normal Lise İle İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Denetim Odakları Üzerine Bir İnceleme*. Marmara Üniversitesi.
- Seyhan, B. Y. (2013). *Üniversite Öğrencilerinde İnanç Tarzları, Denetim Odağı Ve Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişkiler* [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Şahin, Ş., & Özçelik, Ç. Ç. (2016). Ergenlik Dönemi Ve Sosyalleşme. *Cumhuriyet Hemşirelik Dergisi*, 5, 42-49.
- Şengüder, Ş. (2006). *Lise -1-3. Sınıf Öğrencilerinde Denetim Odağı İle Ruhsal Sorunlar Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi Ve Akademik Başarı İle Kıyaslanması* [Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Tangney, J. P., & Dearing, R. (2004). *Shame And Guilt*. The Guilford Press.
- Turan, Y. (2017). *Kişilik Ve Dindarlık* (1.Baskı). Ensar Yayınları.
- Turan, Y., & İyibilgin, O. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri Ve Kur'an'a Yönelik Tutumları Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 409-420.
- Tümer, G. (T.Y.). Din. İçinde *Tdv İslam Ansiklopedisi* (C. 9, Ss. 312-320).
- Tümer, G. (1987). Çeşitli Yönleriyle Din. *Aüifd*, 28(01).
- Vergote, A. (1999). *Dini İnanç Ve İnançsızlık* (V. Uysal, Çev.). Müify.

- Yapıcı, A. (2012). Türk Toplumunda Cinsiyete Göre Dindarlık Farklılaşması: Bir Meta-Analiz Denemesi. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 34.
- Yaşa, Z. (2012). *Üniversite Öğrencilerinin Ana Baba Tutumlarının Utanç Ve Suçluluk Duygularına Etkisi* [Uzmanlık Tezi]. Celal Bayar Üniversitesi.
- Yavuzer, H. (1999). *Çocuk Psikolojisi* (18. Bs). Remzi Kitapevi.
- Yoğurtcu, F. (2009). *Yetişkinlerde Dindarlık Ve Ruh Sağlığı* [Doktora Tezi]. Sakarya Üniversitesi.

EKLER

EK 1. Anket Formu

ANKET FORMU

Saygıdeğer katılımcı,
Ankette **dindarlık, suçluluk ve kontrol odağınız hakkında** görüşlerinize başvurulmaktadır. Soruları cevaplandırma hususunda göstereceğiniz gayret ve samimiyet araştırma sonuçlarının sağlıklı olması için son derece önemlidir. Dolayısıyla bütün soruları dikkatle okuyarak seçeneklerden görüşlerinizi en iyi yansıtan ifadeyi işaretleyiniz. Lütfen hiçbir soruyu cevapsız bırakmayınız. Anket sorularına vereceğiniz cevaplar tamamen bilimsel bir amaç için kullanılacaktır. Değerli görüşlerinizi bizimle paylaşmak suretiyle araştırmaya yapmış olduğunuz önemli katkıya ve ilginize en içten dileklerle teşekkür ederim.

Araştırmacı

Sümeyye Kurt Yorgun
Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Üniversitesi

Din Psikolojisi Yüksek Lisans Öğrencisi
Üyesi

Danışman

Doç. Dr. Yahya Turan
Bandırma Onyeddi Eylül

İslami İlimler Fakültesi Öğretim

1. Cinsiyetiniz? () 1. Kız () 2. Erkek

2. Yaşınız? (.....)

3. Okul Türü?

- () 1. Anadolu İmam Hatip Lisesi
() 2. Anadolu Lisesi
() 3. Mesleki ve Teknik Anadolu Lise
() 4. Fen Lisesi

4. Ailenizin ekonomik durumunu en iyi tarif eden ifadeyi işaretleyiniz.

- () 1. Hiç düşünmeden harcama yaparım.
() 2. Rahat harcama yaparım.
() 3. Düşünerek harcama yaparım.
() 4. Temel ihtiyaçlarım dışında oldukça zor harcama yaparım.
() 5. Temel ihtiyaçlarımı bile zor karşılarım.

5. Hiç kuran kursuna gittiniz mi?

- () 1. Hiç gitmedim.
() 2. Bir yaz gittim.
() 3. Birkaç yaz gittim.
() 4. Her yaz giderim.

6. Anne ve babanız hayatta mı?

- () Evet
() Hayır

7. Anne ve babanız birlikte mi yaşıyor?

- () Evet
() Hayır

SUÇLULUK ÖLÇEĞİ (SÖ)

Anketin bu bölümünde, lütfen aşağıdaki cevap formatını kullanarak soruları cevaplayınız.

1= HİÇ KATILMIYORUM 2= KATILMIYORUM 3= KARARSIZIM

4= KATILYORUM 5= TAMAMEN KATILYORUM

I.----- Nelerin doğru, nelerin yanlış olduğunun kesin ve net olarak tanımlanması gerektiğine inanıyorum.

II.-----Hayatımda birçok hata yaptım.

III.-----Her zaman, bir dizi kesin ahlaki-etik ilkelere, kuvvetle inanmışımdır.

IV.-----Son zamanlarda, kendimle ve yaptıklarım ile ilgili olarak kendimi iyi hissediyorum.

V.-----Eğer bazı şeyleri yeniden yapabilseydim, omuzlarımdan büyük bir yük kalkardı.

VI.-----Hiçbir zaman çok büyük bir vicdan azabı ya da suçluluk hissetmedim.

VII.-----Hayattaki amacım, soyut birtakım ahlaki kurallara ulaşmaya çalışmak yerine, hayattan zevk almaktır.

VIII.----- Geçmişimde derinden pişmanlık duyduğum bir şey var.

IX.-----Sıklıkla, yaptığım bir şeyden dolayı kendimden nefret ederim.

X.-----Yaptığım bir şeyden dolayı sıklıkla kendimle ilgili hoşnutsuzluk yaşıyorum.

XI.-----Doğru ve yanlış ilişkili fikirlerim oldukça esnek.

XII.-----Eğer hayatımı yeni baştan yaşayabilseydim, birçok şeyi farklı şekilde yapardım.

XIII.-----Yanlış olduklarına inandığım için hayatta asla yapmayacağım birçok şey vardır.

XIV.-----Son günlerde, benim yerimde olmak hiç de kolay değildi.

XV.-----Ahlak, birçok insanın ileri sürdüğü gibi siyah-beyaz değildir.

XVI.-----Son zamanlarda sakin ve endişesizim.

XVII.-----Hatırlayabildiğim kadarıyla suçluluk ve pişmanlık hayatımın bir parçası olmuştur.

XVIII.-----Bazen, geçmişte yaptığım bazı şeyleri düşündüğümde çok rahatsız oluyorum.

XIX.-----Hayatım boyunca çok fazla hata yaptığımı düşünmüyorum.

XX.-----Ciddi bir ahlaksızlık yapmaktansa ölmeyi tercih ederim.

XXI.-----Ahlaki değerlerime uygun yaşamak için güçlü bir istek duyuyorum.

- XXII.-----Sık sık derin bir pişmanlık duyarım.
- XXIII.-----Geçmişte yaptığım şeylere dair çok endişelenirim.
- XXIV.-----İnsanların içinde buldukları durumu ve onları davranışa yönlendiren itici gücü bilmeden bir şeyin doğru ya da yanlış olup olmadığı hakkında bir yargıya varılamayacağına inanıyorum.
- XXV.-----Hayatımda yapmış olmaktan ötürü pişmanlık duyduğum çok az şey var.
- XXVI.----- Eğer son birkaç haftayı ya da ayı yeniden yaşayabilseydim, değiştirmek isteyeceğim kesinlikle hiçbir şey olmazdı.
- XXVII.----- Bazen, geçmişte yaptığım şeylerden dolayı yemek yemekte zorlanıyorum.
- XXVIII.-----Bazen, yanlış yaptığımı inandığım şeyler hakkında düşünmekten kendimi alıkoyamıyorum.
- XXIX.----- Ahlaki olarak yanlış bir şey yaptığımda, bunu anında fark ederim.
- XXX.----- Neyin doğru ya da yanlış olduğu duruma bağlıdır.
- XXXI.-----Suçluluk benim için özel bir problem değildir.
- XXXII.-----Geçmişimde çok pişmanlık duyduğum hiçbir şey yok.
- XXXIII.-----Ahlaki değerlerin kesin olduğuna inanıyorum.
- XXXIV.-----Eğer hayatıma yeniden başlayabilseydim, ya hiç ya da çok az şeyi değiştirirdim.
- XXXV.-----Son zamanlarda endişeli ve sıkıntılıydım.

ROTTER' IN İÇ DIŞ KONTROL ODAĞI ÖLÇEĞİ (RIDKOÖ)

Aşağıdaki anket toplumdaki bazı önemli olayların farklı insanları etkileme biçimini bulmayı amaçlamaktadır. Her maddede ‘a’ ya da ‘b’ harfiyle gösterilen iki seçenek bulunmaktadır. Uluslararası geçerliliği olan bu anket denetim odağını belirlemeye yönelik hazırlanmıştır. Lütfen her seçenek çiftinde sizin kendi görüşünüze göre gerçeği yansıttığına en çok inandığınız cümleyi (yalnız bir cümleyi) seçiniz. Seçiminizi yaparken, seçmeniz gerektiğini düşündüğünüz ya da doğru olmasını arzu ettiğiniz cümleyi değil, gerçekten daha doğru olduğuna inandığınız cümleyi seçiniz. ‘doğru’ ya da ‘yanlış’ cevap diye bir durum söz konusu değildir.

1. (a) Anne babaları çok fazla cezalandırdıkları için çocuklar çok problemlili oluyor.
(b) Günümüz çocuklarının çoğunun problemi, ana-babaları tarafından aşırı serbest bırakılmalarıdır.
2. (a) İnsanların yaşamındaki mutsuzlukların çoğu biraz da şanssızlıklarına bağlıdır.
(b) İnsanların talihsizlikleri yaptıkları hataların sonucudur.

- 3. (a)** Savaşların başlıca nedenlerinden biri, halkın siyasetle yeterince ilgilenmemesidir.
(b) İnsanlar savaşı önlemek için ne kadar çaba harcarsa harcasın, her zaman savaş olacaktır.
- 4. (a)** İnsanlar bu dünyada hak ettikleri saygıyı er geç görürler.
(b) İnsan ne kadar çabalarsa çabalasın ne yazık ki değeri genellikle anlaşılmaz.
- 5. (a)** Öğretmenlerin öğrencilere haksızlık yaptığı fikri saçmadır.
(b) Öğrencilerin çoğu, notların tesadüfi olaylardan etkilendiğini fark etmez.
- 6. (a)** Koşullar uygun değilse insan başarılı bir lider olamaz.
(b) Lider olamayan yetenekli insanlar, fırsatları değerlendirememiş kişilerdir.
- 7. (a)** Ne kadar uğraşsanız da bazı insanlar sizden hoşlanmazlar.
(b) Kendilerini başkalarına sevdiremeyen kişiler, başkalarıyla nasıl geçinileceğini bilmeyenlerdir.
- 8. (a)** İnsanın kişiliğinin belirlenmesinde en önemli rolü kalıtım oynar
(b) İnsanların nasıl biri olacaklarını kendi hayat tecrübeleri belirler.
- 9. (a)** Bir şey olacaksa eninde sonunda olduğuna sık sık tanık olmuşumdur.
(b) Ne yapacağıma kesin karar vermek kadere güvenmemekten daima daha iyidir.
- 10. (a)** İyi hazırlanmış bir öğrenci için, adil olmayan bir sınav hemen hemen söz konusu olamaz.
(b) Sınav soruları derste işlenenle çoğu kez o kadar ilişkisiz oluyor ki çalışmanın anlamı kalmıyor.
- 11. (a)** Başarılı olmak çok çalışmaya bağlıdır; şansın bunda ya hiç ya da çok küçük bir payı vardır.
(b) İyi bir iş bulmak, temelde, doğru zamanda doğru yerde bulunmaya bağlıdır.
- 12. (a)** Hükümetin kararlarında sade vatandaş da etkili olabilir.
(b) Bu dünya güç sahibi birkaç kişi tarafından yönetilmektedir ve sade vatandaşın bu konuda yapabileceği fazla bir şey yoktur.
- 13. (a)** Yaptığım planları yürütebileceğimden hemen hemen eminimdir.
(b) Çok uzun vadeli planlar yapmak her zaman akıllıca olmayabilir, çünkü birçok şey zaten iyi ya da kötü şansa bağlıdır.
- 14. (a)** Hiçbir yönü iyi olmayan insanlar vardır.
(b) Herkesin iyi bir tarafı vardır.
- 15. (a)** Benim açımdan istediğimi elde etmenin talihle bir ilgisi yoktur.
(b) Çoğu durumda, yazı tura atarak da isabetli kararlar verebiliriz.

16. (a) Kimin patron olacağı genellikle doğru yerde ilk önce bulunma şansına kimin sahip olduğuna bağlıdır.

(b) İnsanlara doğru şeyi yaptırmak bir yetenek işidir; şansın bunda payı ya hiç yoktur ya da çok azdır.

17. (a) Dünya meseleleri söz konusu olduğunda çoğumuz, anlayamadığımız ve kontrol edemediğimiz güçlerin kurbanıyız.

(b) İnsanlar siyasal ve sosyal konularda aktif rol alarak dünya olaylarını kontrol edebilirler.

18. (a) Birçok insan, rastlantıların yaşamlarını ne derece etkilediğinin farkında değildir

(b) Aslında “şans” diye bir şey yoktur.

19. (a) İnsan hatalarını kabul edebilmelidir.

(b) Genelde en iyisi insanın hatalarını örtbas etmesidir.

20. (a) Bir insanın sizden gerçekten hoşlanıp hoşlanmadığını bilmek zordur.

(b) Kaç arkadaşınızın olduğu, ne kadar iyi olduğunuza bağlıdır.

21. (a) Uzun vadede yaşamımızdaki kötü şeyler, iyi şeylerle dengelenir.

(b) Çoğu talihsizlikler yetenek eksikliğinin, ihmalin, tembelliğin ya da her üçünün birden sonucudur.

22. (a) Yeterli çabayla siyasal yolsuzlukları ortadan kaldırabiliriz

(b) Siyasetçilerin kapalı kapılar ardında yaptıkları üzerinde halkın fazla bir kontrolü yoktur.

23. (a) Öğretmenlerin verdikleri notları nasıl belirlediklerini bazen anlamıyorum.

(b) Aldığım notlarla çalışma derecem arasında doğrudan bir bağlantı vardır.

24. (a) İyi bir lider, ne yapacaklarına halkın bizzat karar vermesini bekler.

(b) İyi bir lider herkesin görevinin ne olduğunu bizzat belirler

25. (a) Çoğu kez başıma gelenler üzerinde çok az etkiye sahip olduğumu hissederim

(b) Şans ya da talihin yaşamımda önemli bir rol oynadığına inanmam.

26. (a) İnsanlar arkadaşça olmaya çalışmadıkları için yalnızdırlar.

(b) İnsanları memnun etmek için çok fazla çabalamanın yararı yoktur, sizden hoşlanırlarsa hoşlanırlar.

27. (a) Okullarda atletizme gereğinden fazla önem veriliyor.

(b) Takım sporları kişiliğin oluşumu için mükemmel bir yoldur.

28. (a) Başıma ne gelmişse kendi yaptıklarımdandır.

(b) Yaşamımın alacağı yön üzerinde bazen yeterince kontrolümün olmadığını hiss ediyorum.

29. (a) Siyasetçilerin neden öyle davrandıklarını çoğu kez anlamıyorum

(b) Yerel ve ulusal düzeydeki kötü idareden uzun vadede halk sorumludur.

OK DİNİ TUTUM ÖLÇEĞİ	1	2	3	4	5
1) İnanmışım dinin gereklerini yerine getirmeye çalışırım.	1	2	3	4	5
2) Yaşamımın dini değerlere uygun olup olmadığına dikkat ederim.	1	2	3	4	5
3) Ezan, dua veya ayet gibi dini okumaları dinlediğimde duygulanırım.	1	2	3	4	5
4) Dini etkinliklere katıldığında gerçekten zevk alırım.	1	2	3	4	5
5) Dinin gereksiz olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
6) Dini inancın insanlara yararından çok zararı olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
7) Allah'ın bana çok yakın olduğunu hissediyorum.	1	2	3	4	5
8) Zor zamanlarda Allah'ın bana yardım ettiğini düşünüyorum.	1	2	3	4	5

1= HİÇ KATILMIYORUM 2= KATILMIYORUM 3= KARARSIZIM

4= KATILIYORUM 5= TAMAMEN KATILIYORUM

EK 2. Etik Kurul Onayı

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu

OTURUM TARİHİ	OTURUM SAYISI	KARAR SAYISI
15/06/2022	09	2022-138

KARAR NO: 2022-138

Doç. Dr. Yahya TURAN'ın "Ergenlerde Dindarlık, Suçluluk ve Kontrol Odağı İlişkisi" başlıklı çalışması etik yönden incelendi.

Doç. Dr. Yahya TURAN'ın "Ergenlerde Dindarlık, Suçluluk ve Kontrol Odağı İlişkisi" başlıklı çalışmasının etik yönden uygun olduğuna, toplantıya katılanların oy birliği ile karar verildi.

ASLI GİBİDİR
15/06/2022

Doç. Dr. Hasan Hüseyin MUTLU
Başkan

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	Sümeyye Kurt Yorgun
Yabancı Dili	İngilizce Arapça
Orcid Numarası	
Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası	
Lise	Trabzon Bahçecik Anadolu İmam Hatip Lisesi
Lisans	Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	Ordu Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Din Psikolojisi Anabilim Dalı
Mesleki Deneyim	Trabzon Çarşıbaşı İlçe Müftülüğü

